

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

**18 YAŞ ÜZERİ MADDE BAĞIMLISI YETİŞKİN
BİREYLERDE BENLİK SAYGISI VE SOSYAL
UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Nagihan AKBAŞ

İstanbul, 2017

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
KLİNİK PSİKOLOJİ BİLİM DALI

**18 YAŞ ÜZERİ MADDE BAĞIMLISI YETİŞKİN
BİREYLERDE BENLİK SAYGISI VE SOSYAL
UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Nagihan AKBAŞ

Öğrenci No:
130790103

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Selin Birgül BARAN

İstanbul, 2017

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “18 Yaş Üzeri Madde Bağımlısı Yetişkin Bireylerde Benlik Saygısı ve Sosyal Uyumluluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içerisinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 05/04/2017

Aday: Nagihan AKBAŞ

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ,
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

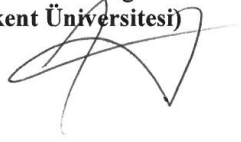
4.5.2017

Enstitümüz *Psikoloji* Anabilim Dalı *Klinik Psikoloji* Programı yüksek lisans öğrencilerinden *130790103* numaralı *Nagihan AKBAŞ'ın* "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*18 Yaş Üzeri Madde Bağımlısı Yetişkin Bireylerde Benlik Saygısı ve Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 11.04.2017 tarih ve 2017/14 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (45) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile ~~Kabul/Red veya Düzeltme~~ kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

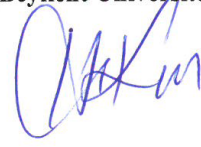
DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Selin Birgül BARAN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Hakan KARAŞ
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Sera YİĞİTER
(Nişantaşı Üniversitesi)

Adı-Soyadı : Nagihan AKBAŞ
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Selin Birgöl BARAN
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2017
Alanı : Klinik Psikoloji
Anahtar Kelimeler : Madde bağımlılığı, sosyal uyum, benlik saygısı

ÖZET

18 YAŞ ÜZERİ MADDE BAĞIMLISI YETİŞKİN BİREYLERDE BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Bağımlılık, ergenlik döneminden yaşlılık dönemine değin gözlenebilen ve bireyin yaşam kalitesini düşüren önemli bir halk sağlığı sorunudur. Madde bağımlılığı, farklı risk etmenleri ile koruyucu etmenlerin karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan, biyolojik olduğu kadar psikososyal kökenleri de olan bir davranış sorunu olarak ele alınabilir. Ülkemizde ve Dünya’da yaygınlığı giderek artan ve politik ve toplumsal duyarlılığın son yıllarda giderek geliştiği madde bağımlılığı sorunu, toplumun genç nüfusunu da önemli boyutlarda etkilemektedir. Madde kullanımı ile ilişkili sorunlar, tek bir yönüyle ele alınamayan, çok boyutlu, çok etkenli olması dolayısıyla, çok sektörlü bir çalışmayı gerektiren sorunlardır.

Araştırmada, madde bağımlısı olan ve olmayan yetişkinlerin benlik saygısı ve sosyal uyum düzeylerinin farklılığının ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bağımlılık tedavisi gören 18 yaş üzeri 60 klinik vaka ve herhangi bir madde bağımlılığı olmayan 18 yaş üstü 60 birey olmak üzere toplam 120 kişilik bir örneklem üzerinden anet kullanımı ile veri toplanmıştır. Katılımcılara Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Sosyal Uyum Envanteri uygulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, madde bağımlılığı olmayan katılımcıların benlik saygısı, aile çevresine uyum ve sosyal uyumları madde bağımlısı yetişkinlerden anlamlı şekilde yüksektir. Bununla birlikte madde bağımlılığı olan ve olmayan grupların her ikisi için de benlik saygısı ile sosyal uyum arasında aynı yönlü korelasyonların varlığı tespit edilmiştir.

Name and Surname : Nagihan AKBAŞ
Supervisor : Asst. Prof. Selin Birgöl BARAN
Degree and Date : Master's degree, 2017
Major : Clinical Psychology
Key Words : Substance dependence, social harmony, self-esteem

ABSTRACT

AN INVESTIGATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN SELF-RESPECT AND SOCIAL ADJUSTMENT AMONG 18-YEAR-OLD SUBSTANCE-DEPENDENT ADULT INDIVIDUALS

Addiction is an important public health problem that can be observed from adolescence to old age and lowering the quality of life of an individual. Substance dependence can be considered as a behavioral problem that has as much biological and psychosocial origins as the interaction of different risk factors and protective factors. The problem of substance dependence, which is increasingly widespread in our country and in the world, and whose political and social sensitivity has developed gradually in recent years, also affects the young population of society in important dimensions. Problems associated with substance use are problems that require multidisciplinary work because they are multidimensional, multi-factorial and can not be handled in a single direction.

The survey aimed to reveal the differences in the self-esteem and social adjustment levels of adults with and without substance dependence. In this direction, data were collected through a sample of 120 patients, 60 clinical cases over 18 years of age and 60 individuals over 18 years of age who do not have any substance dependence. Participants Rosenberg Self-Esteem Scale and Social Compliance Inventory were applied.

Findings from the study show that self-esteem, family adaptation, and social adaptations of participants without substance dependence are significantly higher than drug addicted adults. Thus, there was a similar correlation between self-esteem and social cohesion for both groups with and without substance dependence.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

BAĞIMLILIK ve MADDE BAĞIMLILIĞI

1.1. MADDE BAĞIMLILIĞI: TANIM VE TEMEL KAVRAMLAR	3
1.2. TOPLUMDA MADDE KULLANIMI YAYGINLIĞI: EPİDEMİYOLOJİK ARAŞTIRMALAR	7
1.3. MADDE BAĞIMLILIĞINI AÇIKLAYAN TEORİLER.....	12
1.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ NEDENLERİ	17
1.5. MADDE BAĞIMLILIĞINDA TEDAVİ SÜRECİ.....	19
1.6. TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİNE GENEL BİR BAKIŞ	22

İkinci Bölüm

BENLİK VE BENLİK SAYGISI

2.1. BENLİK KAVRAMININ TANIMI	24
2.2. BENLİK SAYGISININ TANIMI.....	28
2.2.1. Benlik Kavramı Ve Benlik Saygısının İlişkisi.....	28
2.2.2. Benlik Saygısını Etkileyen Faktörler	28
2.3. BENLİK SAYGISI İLE İLİGLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR.....	31
2.3.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar	31
2.3.2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar.....	33

Üçüncü Bölüm SOSYAL UYUM

3.1. UYUM VE SOSYAL UYUM KAVRAMI	35
3.2. UYUM KURAMLARI	38
3.2.1. Psikanalitik Yaklaşım	38
3.2.2. Davranışçı Yaklaşım.....	40
3.2.3. Hümanist Yaklaşım.....	42
3.2.4. Sosyal Psikolojik Yaklaşım	43
3.3. SOSYAL UYUM BECERİLERİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR	44
3.3.1. Aile Faktörü	44
3.3.2. Arkadaşlık İlişkileri	45
3.3.3. Sosyo-Ekonomik Düzey	46
3.3.4. Kitle İletişim Araçları	46
3.4. SOSYAL UYUMSUZLUK VE BELİRTİLERİ.....	48
3.5. SOSYAL UYUMLA İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR	49
3.5.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar	49
3.5.2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar	51

Dördüncü Bölüm YÖNTEM

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI	53
4.2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ VE ALT PROBLEMLERİ.....	53
4.3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	53
4.4. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	54
4.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	54
4.5.1. Demografik Bilgi Formu	54
4.5.2. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	55
4.5.3. Sosyal Uyum Envanteri	55
4.6. VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI.....	56

Beşinci Bölüm
BULGULAR VE YORUM

5.1. BAĞIMLI VE BAĞIMLI OLMAYAN GRUBUN KARŞILAŞTIRMALI SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN BULGULAR	57
5.2. BAĞIMLI VE BAĞIMLI OLMAYAN GRUBUN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR.....	58
5.3. BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUM ARASINDAKİ KORELASYONLARA YÖNELİK BULGULAR.....	60
5.4. BAĞIMLI GRUP İÇİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR	61
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	68
KAYNAKLAR	73
EKLER	82
ÖZGEÇMİŞ	87

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Bağımlı ve Bağımlı Olmayan Grubun Karşılaştırmalı Sosyo-Demografik Özellikleri	57
Tablo 2. Benlik Saygısının Karşılaştırma Tablosu	58
Tablo 3. Sosyal Uyum Ölçeği Karşılaştırma Tablosu.....	59
Tablo 4. Bağımlı Katılımcılarda Benlik Saygısı ve Sosyal Uyum Ölçeği İlişkisi	60
Tablo 5. Bağımlı Olmayan Katılımcılarda Benlik Saygısı ve Sosyal Uyum Ölçeği İlişkisi	60
Tablo 6. Cinsiyete İlişkin Yapılan T-test Tablosu	61
Tablo 7. Medeni Duruma İlişkin Yapılan T-test Tablosu	62
Tablo 8. Yaşa İlişkin Yapılan ANOVA Testi Tablosu	63
Tablo 9. Eğitim Durumuna İlişkin Yapılan ANOVA Testi Tablosu	65
Tablo 10. Ekonomik Duruma İlişkin Yapılan ANOVA Testi	66

KISALTMALAR LİSTESİ

DSM	:	Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı
EMCDDA	:	Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
ICD	:	Hastalıkların Uluslararası Sınıflaması
SHM	:	Sosyal Hizmet Merkezi
TUBİM	:	Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
UNODC	:	Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi

GİRİŞ

Uyuşturucu maddeler, çok eski tarihlerden itibaren çeşitli maksatlarla kullanılmıştır. Ağrı kesici olarak ve tıbbi amaçlı tedavilerde kullanıldığı gibi keyif verici özelliğinden dolayı kullanımları da olmuştur. Zamanla zevk amaçlı kullanımları arttığı için üretiminde de artış olmuş ve madde bağımlılarının sayısı giderek fazlalaşmıştır. Artık madde bağımlılığı günümüzün önemli toplumsal sorunlarından birisi haline gelmiştir. Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezinin (EMCDDA, *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) hazırladığı senelik raporlar incelendiği zaman, madde ve alkol kullanımında her yıl artışın olduğu ve madde kullanım yaşının düştüğü görülmektedir.

Madde bağımlılığının artarak toplumsal bir sorun haline gelmesiyle birlikte, madde bağımlılığının sebepleri ve çeşitli olgularla ilişkilendirilmesi üzerine sayısız araştırma yapılmıştır. Çocukluk dönemindeki madde bağımlılığını inceleyen çalışmalarda, çocuğun sosyalleşme sürecinde yetiştiği ortamın yani ailesinin büyük öneme sahip olması, araştırmacıların madde bağımlılığı ve aile arasındaki ilişki üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Yetişkinlik dönemindeki madde bağımlılığı konusunu ele alan çalışmaların dayandığı temel nokta da aile ortamındaki olumsuzlukların oluşturduğu kişilik yapısının yetişkinlikteki bağımlılığa yol açtığıdır. Ayrıca aileye odaklanan gelişim psikolojisi araştırmacıları, aileyle olan etkileşim kalitesiyle benlik oluşumu arasında ilişki bulunduğunu, kalitesiz etkileşimin düşük benlik saygısı oluşmasında etkisi olduğunu ve düşük benlik saygısı olan kişilerin, problemler ile başa çıkma konusunda çok yeterli olmadıklarını düşünmektedirler (Taylor ve diğerleri, 2007: 105).

Madde bağımlılığına sahip bireylerin tedavi süreçleri ve topluma entegrasyonu bu alandaki çalışmalar için diğer araştırma konularıdır. Bağımlılık yaşantısına sahip bireylerin benlik saygısına ilişkin problemler yaşadığı, depresyona meyilli olduğu ve çoğunlukla toplumdan dışlandığı bilinmektedir. Bu kişiler, içinde buldukları ruh halleri nedeni ile sosyal uyum problemleri yaşamaktadır (Doğanavşargil ve diğ. 2004; Uzbay, 2009).

Bu noktadan hareketle hazırlanan bu çalışmada, madde bağımlısı yetişkin bireylerin benlik saygısı ve sosyal uyum düzeylerinin madde bağımlısı olmayan

yetişkinlere göre farklılaşma düzeyinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, madde bağımlısı kişilerde sosyal uyum ve benlik saygısının sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşma düzeyinin araştırılması çalışmanın alt amacıdır.

Araştırma beş ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde madde bağımlılığı konusu ele alınmıştır. Bölüm içerisinde literatürde yer alan bağımlılık tanımları ve bağımlılığa ait temel kavramlar aktarılmış, toplumdaki madde kullanım yaygınlığı ele alınmıştır. Madde bağımlılığını açıklayan teoriler ile birlikte madde bağımlılığının nedenlerine değinilmiştir. Madde bağımlılığına ilişkin genel tedavi süreci ve Türkiye’deki uygulamalar bölümün diğer konuları olmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümünde benlik saygısına ait ilgili alanyazın sunulmuştur. Bölüm içerisinde benlik ve benlik saygısına ilişkin tanımlar aktarılmış, benlik saygısını etkileyen faktörlere değinilmiştir. Bölümün son kısmında ise benlik sayısı ile ilgili yurtiçi ve yurtdışında yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde üzerinde durulan konu sosyal uyum olmuştur. Öncelikle uyum ve sosyal uyum kavramları tanımlanmış, uyum ile ilgili literatürde yer alan kuramlara yer verilmiştir. Bölüm içerisinde bireylerin uyum becerilerine etki eden unsurlara değinilirkeni sosyal uyumsuzluk ve belirtileri de araştırılmıştır. Bölümün son kısmında ise sosyal uyum ile ilgili yurtiçi ve yurtdışındaki çalışmalara yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde araştırmaya ilişkin yöntem ele alınmıştır. Bölüm içerisinde araştırmanın amacına, problem ve alt problemlerine, evren ve örnekleme, modeline, veri toplama araçlarına ve verilerin analiz edilme tekniklerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise açıklanan yöntem çerçevesinde elde edilen bulgulara ve ilgili yorumlara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde de bu bulgular ilgili alan yazın ışığında yorumlanmak sureti ile öneriler getirilmiştir.

Birinci Bölüm

BAĞIMLILIK ve MADDE BAĞIMLILIĞI

Toplumda bir sorunun çözümüne yönelik bilimsel temelde ve politik düzeyde bir çaba içine girildiğinde, en önemli noktalardan birisi, sorunun tanımı boyutunda bir uzlaşma sağlanmasıdır. Konu madde bağımlılığı gibi uluslararası boyutları olan bir sorun olduğunda, bu uzlaşma çok daha büyük önem kazanmaktadır. Ancak bağımlılığın özellikleri ve trendler göz önünde tutulduğunda, tek bir tanımın yeterli olmadığı, tanımlar arasında bir uzlaşma sağlanmasının ise çok da kolay olmadığı görülmektedir.

Bağımlılık kavramının tanımlanması zaman içinde önemli değişiklikler göstermiştir. İlk zamanlarda, bağımlılık fizyolojik bağımlılık ile eş tutulmuştur. Bağımlılık, madde alan bir bireyin, o maddeye tepki vermesi ve adapte olma süreci şeklinde tanımlanmış, birey maddeyi alamadığında bir bağımlılık krizi yaşayacağı düşünülmüştür. Madde kullanımının sonucunda bir bağımlılığın meydana geleceği düşüncesi günümüzde de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bağımlılık, karşı konulamaz ve kompulsif bir şekilde madde kullanımı sonucunda bir fiziksel bağımlılığın ortaya çıkmasıdır. Günümüzdeyse bağımlılığın tanımı daha da genişlemiş, bir objeye alakalı kompulsif davranış, aşırı istek gibi semptomların olduğu bir çeşit sendrom şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönü ile bakıldığında bağımlılığın haz içeren eylemlerle de alakalı olabildiği görülmektedir ve internet, kumar, yiyecek veya seks bağımlılığı da bunlar arasında gösterilebilir (Beyazyürek ve Şatır, 2000).

1.1. MADDE BAĞIMLILIĞI: TANIM VE TEMEL KAVRAMLAR

Madde bağımlılığının tanımlanmasına en çok kullanılan iki modern sınıflandırma sistemi, Amerikan Psikiyatri Derneği tanı kriterlerini içeren DSM-V ve Dünya Sağlık Örgütü tanı kriterlerini içeren ICD-10 sınıflandırma sistemleridir. Bu iki sisteme kısa bir bakış, sorunun nasıl ele alındığına ilişkin de ipuçları sunmaktadır.

Madde kullanımının tanı amaçlı ilk sınıflandırması, DSM-III'de sunulmuştur. Sürekli yenilenen ve geliştirilen tanım, DSM-V'te son halini almıştır (Şar, 2010). Buna

göre, 12 aylık bir dönem içerisinde, kişinin bir madde kullanma gereksinimi hissetmesi; madde kullanmadığında yoksunluk geliştirmesi; yoksunluk semptomlarından kaçınmak için aynı maddenin ya da benzerinin alınması; madde kullanımını denetlemek için çabalarının olması; maddeyi edinmek ve kullanmak için çaba sarf ediyor olması; madde kullanımı nedeniyle, toplumsal, mesleki ve boş zaman faaliyetlerini azaltmış ya da bırakmış olması gibi bir dizi kriter arasından en az üçünün varlığı aranmaktadır (DSM-V).

ICD-10 tanı kriterlerinin ise bağımlılık sorununa yaklaşımı daha farklıdır. ICD-10, bağımlılık kavramından ziyade zararlı kullanım terimini kullanmaktadır. DSM-IV/TR'nin tanımladığı bağımlılık, sosyal yönü ağır basan bir kavramdır. Bağımlılık, kompulsif kullanımın olmadığı durumda problemlili kullanımı, toleransı ve geri çekilme semptomlarını kapsayan bir terimdir. Ancak ICD-10'un zararlı kullanım kavramı, bağımlı olmayan kullanımı da kapsamaktadır. Zararlı kullanım ile kast edilen, fiziksel ya da ruhsal zarar veren madde kullanımınıdır. Zararlı kullanım, madde kullanımını fiziksel ve/veya ruhsal zararlarla sınırladığından dolayı, daha sınırlı bir kavramdır. DSM-V'e göre madde bağımlılığı tanısı alan kişilerin ICD-10'a göre tanı almadıkları görülebilmektedir (Şar, 2010)

Ülkemizde Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği'nde ise madde bağımlılığının tanımı, "...kullanımı sosyal, ruhsal ve bedensel sorunlara neden olan, hayatın devamlılığı için zorunluluk taşımayan maddeleri kullanmaya devam edilmesi ve bu maddeleri kullanma arzusuna son verilememesi hali" şeklindedir.

Bu maddeler, alanyazında farklı şekillerde sınıflandırılrsa da genel olarak maddeler 8 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, Alkol, Nikotin, Opiyatlar, Halüsinojenler, Uyarıcılar, Esrar, Hipnosedatifler ve Uçucu Maddeler'dir (UN-ESCAP, 2005, s. 67).

Ergen madde bağımlılığını tanımlayan kriterler yetişkin madde bağımlılığı ile birlikte ele alınmaktadır. Ancak kimi yazarlara göre ergen madde bağımlılığı, birçok yönüyle yetişkin madde bağımlılığından ayrılmaktadır (Şar, 2010). Ergenlik dönemi, Amerika Madde Kullanımı ve Tedavisi Merkezi'ne göre 12 ile 24 yaşları arasında kabul edilmektedir. Ergen madde bağımlılığı araştırmaları, yetişkin bağımlılık araştırmalarından edinilen bilgiler üzerine bina edilmiştir. Ergenlik döneminde madde kullanımının, yetişkin madde kullanımını belirleyen bir değişken olmadığı gerçeği ile

ergen ve yetişkin bağımlılığının temelde aynı sorun olduğu düşüncesi sorgulanmaya başlanmıştır (Wisdom, 2009, s.19- 24). Ergen ve yetişkin madde bağımlılığının ayrılması tanımlama açısından da bir ayırım gerektirmektedir. Geleneksel tanılama yaklaşımı, madde kötüye kullanımını, belirli zararlı etkilere maruz kalma riskini artıracak şekilde psikoaktif maddelerin kullanımı olarak; bağımlılığı ise kişi üzerindeki olumsuz sonuçlarına rağmen, bir maddenin zorlantılı bir arayış sonucu kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu iki tanım arasındaki ayırım, ergen nüfus grubunun özelliklerini yansıtmamaktadır (Morris ve diğ., 2017).

Şar (2010), madde bağımlılığının değerlendirilmesi ve sınıflandırmasında, yetişkinlerden farklı bir ele alış olması gerektiğini vurgulamışlar, bugün tanı sınıflandırmasında kullanılan iki tanı sisteminin de (DSM-V ve ICD-10) bu açıdan eksik bulduklarını ifade etmişlerdir. Madde kullanımının yetişkin kullanımından ayrıldığı temel noktalar, kullanım örüntüleri; bağımlılığın altında yatan dinamikler ve bağımlılık tedavisinin doğası başlıkları altında ifade edilebilir;

Kullanım Örüntüleri: Madde kullanımı ile ilişkili sorunlar ciddi boyut aldığı anda, kullanım alışkanlık haline almış ve uzun süreli ise, madde kullanımı bozukluğundan söz edilebilmektedir. Morris ve diğ. (2017) madde kullanımı gidişatını (prognoz) şu şekilde tanımlamaktadır;

1. Maddeden kaçınma (kullanımın olmaması)

2. Deneysel Kullanım: Çocukluk ve ergenlik döneminde görülen madde kullanımının çoğunlukla deneysel kullanım olarak ele alındığı görülmektedir. Farklı bir deneyim edinme merakı gençlerden madde kullanımını başlatmakta, ancak birçoğu, denedikten sonra madde kullanımını sürdürmemektedir (UN- ESCAP, 2005, s.65).

3. Erken Dönem Kullanım (early abuse): Daha yerleşik kullanım- bir maddeden daha fazlasını kullanma; daha sık kullanma, yan etkilerin kendini göstermeye başladığı dönem.

4. Kötüye Kullanım (abuse): Uzun bir zaman sürecinde, düzenli ve sık kullanım, ciddi yan etkiler ortaya çıkmaktadır.

5. Bağımlılık: Tekrarlayan yan etkilere karşın sürekli ve düzenli kullanım; tolerans işaretlerinin ortaya çıkması, birçok aktivitenin madde arama ve kullanma davranışına uygun olacak şekilde düzenlenmesi (Morris ve diğ., 2017).

Bunun yanı sıra, psikoaktif madde kullanımı genellikle birden çok maddenin kullanımı ile karakterizedir. Tek bir madde kullanımı kimi zaman görülse de klinik popülasyonda buna genellikle rastlanmamaktadır. Bu açıdan çoklu madde kullanımı, madde kullanımında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

Bağımlılığın Altında Yatan Dinamikler: Kullanım örüntülerinin yanı sıra, madde bağımlılığının sosyal boyutu da daha fazla göze çarpmaktadır. Madde bağımlılığı tanısında sosyal sorunların varlığı kişiler açısından önemli bir tanı kriteridir. Sosyal çevre ve ilişkiler, madde kullanımının başlamasında ve ciddi boyutlara varmasında oldukça önemlidir (Şar, 2010). DSM-III'de madde kullanımı kriterleri arasında yer alan sosyal sorunlar yaşama başlığı, DSM-IV'te madde bağımlılığı kriterleri arasına alınmıştır. Bu durum, pek çok kişinin madde bağımlılığı tanısı almasına yol açmıştır.

Tedavinin Doğası: Ortalama olarak daha kısa süre madde kullanımının daha az olduğu dönemlerde, fizyolojik semptomlar çoğunlukla henüz ortaya çıkmamaktadır. Ancak, kişiler, madde kullanımı ile bağlantılı fiziksel ve psikolojik zararlar henüz gelişmeden, ebeveyn ya da diğer aile bireylerinin baskısı ile madde bağımlılığı tedavisine başlayabilmektedir. Semptomların henüz ortaya çıkmamış olması, kişinin tedaviye yönelme ve tedaviden etkili bir şekilde yararlanma oranını azaltan bir etken olarak görülebilmektedir (Şar, 2010).

Madde kullanımı tedavisinin önemli bir boyutunu da zarar azaltma oluşturmaktadır. Zarar azaltma, zararlı kullanım uygulamalarının ve madde ile ilgili sağlık sorunları ve sosyal sorunların azaltılmasını içeren her türlü eylemi kapsamaktadır. Temel olarak maddeden tamamen arınmaya ya da kullanıcıların bütünleşme sorununa odaklanmamaktadır. Dar anlamı ile zarar azaltma, biyolojik ve tıbbi bir kavram olarak, alkol ya da maddeden kaynaklanan zararları doğrudan azaltmaya yönelik politika ve programları kapsamaktadır. Şırınga paylaşımının engellenmesi buna örnek olarak verilebilir. Öte yandan, geniş anlamı ile önleme ve tedavi boyutunu da içeren bir kavram halinde ele alınabilir. Madde kullanımını tamamen sona erdirmeden madde kullanımından kaynaklanan sağlık sorunları ile ekonomik ve sosyal sorunları ortadan kaldırmak zarar azaltma stratejilerinin amaçlarındandır (Okruhlica ve Sieroslowski, 2006).

1.2. TOPLUMDA MADDE KULLANIMI YAYGINLIĞI: EPİDEMİYOLOJİK ARAŞTIRMALAR

Madde kullanım yaygınlığının saptanması ülkeler için önemli ancak zorlu bir çalışmadır. Yaygınlık hesaplamalarında genellikle doğrudan ve dolaylı ölçüm olarak iki temel yaklaşım kullanılmaktadır. Madde kullanıcılarının doğrudan ölçümü, genel nüfus ve hane halkı taramalarından elde edilebileceği gibi, okul taramalarından da elde edilebilmektedir. Genel nüfus taramaları kişilere yaşam boyu, son bir yıl içinde ve son bir ay içinde (aylık, yıllık ve yaşam boyu kullanım) madde kullanıp kullanmadığının sorulması ile gerçekleştirilmektedir. Öte yandan okul taramaları, okul çağındaki çocuk ve gençlerin madde kullanım sıklığını ve yaygınlığını saptamak için kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, kimi istatistikler dolaylı yöntemler ile gerçekleştirilen hesaplamalara dayanmaktadır. Bu yöntemlerde toplum genelinde madde kullanan nüfus oranı, tedavi altındaki nüfus, polis kayıtlarında bulunan nüfus, bulaşıcı hastalık oranları, maddeye bağlı ölüm oranları, madde ile bağlantılı suç oranları gibi birçok farklı istatistikten yararlanarak hesaplanabilmektedir (TUBİM, 2016).

İstatistikler, madde kullanımı prevalansı (yaygınlığı) ve insidansı (sıklığı) olmak üzere iki farklı türde bilgi sunmaktadır. Madde kullanım yaygınlığı, belirlenen bir süre içinde (genellikle 1 yıl), madde kullanan nüfusu ifade etmektedir. Madde kullanım sıklığı ile kast edilen ise, belirlenen bir süre içinde (genellikle 1 yıl), madde kullanmaya başlayan nüfusu içermektedir (TUBİM, 2016).

Birçok ülke, üç tür yaygınlık göstergesi kullanmaktadır; yaşam boyu yaygınlık, son bir yıl içindeki yaygınlık, son bir ay içindeki yaygınlık olarak (Decorte ve diğ., 2009, s.17).

2007 rakamlarına göre Dünya genelinde 15-64 yaş arası toplam nüfusun 4,343 Milyon olduğu iletilmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi bu nüfus içinde Dünya’da yaklaşık 200 milyon insanın, yani 15-64 yaş arasındaki Dünya nüfusunun neredeyse %5’inin uyuşturucu madde kullandığını iletmektedir (UNODC, Dünya Uyuşturucu Raporu, 2016).

15-64 yaş grubu içinde damar içi madde kullanan nüfusun 11-21 Milyon olduğu, problemlili madde kullanıcıların 18-38 Milyon olduğu, yine aynı yaş grubunda son bir yılda en az bir kez madde kullanan nüfusun ise 172-250 Milyon olduğu iletilmektedir (UNODC, Dünya Uyuşturucu Raporu, 2016). Problemlili madde

kullanımı, EMCDDA'nın kabul ettiđi Őekli ile, Opiyatlar (erooin gibi) veya Uyarıcıların (Kokain ya da Amfetaminler) dűzenli ve uzun dűnemli kullanımı olarak kabul edilmektedir. Damar ići madde kullanımı da problemlili madde kullanımı kapsamında kabul edilmektedir.

Genćlerin madde kullanım trendleri, uyuŐturucu pazarındaki eđilimler ile oldukća paralellik gűstermektedir. Genćlerin, madde piyasasındaki deđiŐimler ve maddenin ulaŐırlılıđı konusunda oldukća kısa sűrede tepki verdikleri sűylenebilir (UNODC, 2016 Dűnya UyuŐturucu Raporu, s.23).

Gűncel veriler gűzden gećirildiđinde, genćler arasında madde kullanımının bűlgeler arasında oldukća farklı trendler gűsterdiđi gűrűlmektedir. Kimi maddelerde dűŐűŐ gűzlenirse de tűm madde tűrlerinde en yűksek dűzeyde kullanım, Kuzey Amerika, Okyanusya ve Batı Avrupa'da gűrűlmektedir. Gűncel veriler esrar kullanımının geliŐmiŐ űlkelerde dűŐtűđűnű iletmektedir. Kuzey Amerika ve kimi Avrupa űlkelerinde kokain kullanımında da bir dűŐűŐ gűzlenmektedir. Asya ve Afrika űlkelerinde veri yetersizliđinden dolayı genćler arasında madde kullanımı aćısından bilgi eksikliđi bulunmaktadır. Ancak var olan verilere bakıldıđında, geliŐmekte olan űlkelerde genćler arası madde kullanımı, geliŐmiŐ űlkelerden daha dűŐŐk dűzeydedir. GeliŐmekte olan űlkelerde esrar, kokain ve ecstasy'nin daha yaygın olduđu gűrűlmektedir (UNODC, 2016 Dűnya UyuŐturucu Raporu, s.23).

İstatistikler, genćler arasında madde kullanımı űrűntűlerinin deđiŐtiđini de gűstermektedir. ABD'de ve Batı Avrupa'da uzun yıllar gűrűlen esrar ve kokain eđilimi, yerini rećeteli ilaćlara bırakmaktadır. Bu eđilim henűz Dođu Avrupa'da ve geliŐmekte olan űlkelerde gűrűlmemekte, esrar ve kokain kullanımı halen artan oranlardadır (UNODC, 2016 Dűnya UyuŐturucu Raporu, s.23).

Cinsiyet aćısından istatistikler madde kullanımında kız ve erkek űđrenciler arasında farklılık iletmektedir. Genellikle kızların erkeklerden daha az oranda madde kullandıkları bilinmektedir (UNODC, 2016 Dűnya UyuŐturucu Raporu, s.23).

Soruna Avrupa űlkeleri űzelinde bakıldıđında, hem genć hem de yetiŐkin nűfusta madde talebi ve tűketiminin arttıđı; problemlili madde kullanıcılarının sayısında bir artıŐ olduđu, madde kullanım űrűntűlerinin deđiŐtiđi, yasadıŐı madde pazarının geniŐlediđi ve maddenin ulaŐırlılıđının arttıđı, tűm bunlara paralel olarak da madde ile bađlantılı sorunların arttıđı gűrűlmektedir (Okruhlica ve Sieroslowski, 2006).

Avrupa’da madde kullanımı yaygınlığını ortaya koyan istatistikler genel olarak, yasal ve yasadışı maddeler arasında ayırım yapmaktadır. Yasadışı maddeler arasında esrar, kokain, ecstasy, eroin, amfetaminler ve LSD yer almaktadır. Avrupa genelinde kullanılan anketlerde yer alan bu yasadışı maddelere Dünya Sağlık Örgütü uçucu maddeleri ve afyonu (opium) eklemiştir. Bunun yanı sıra, okullarda gerçekleştirilen yaygınlık çalışmalarında (ESPAD) crack (kokain türevi), metodon, halisünojen mantarlar, damar içi maddeler de kapsamaktadır (Decorte vd., 2009, s.17).

Günümüzde Avrupa’da bulunan uyuşturucu sorununun belirleyici etmenleri arasında çoklu uyuşturucu kullanımı sıklıkla ifade edilmektedir. Gençlerin arasında, çok sayıda madde kullanımı akut problemleri ve riskleri arttırmakta ve hayatın ileriki dönemlerinde kronik uyuşturucu alışkanlığına neden olmaktadır (EMCDDA, 2009, Yıllık Rapor).

Türkiye’de madde kullanımına ilişkin istatistiklere bakıldığında ise, kolaylıkla özetlenemeyen, daha karmaşık bir tablo ile karşılaşmaktadır. Bunun nedeni, ülkemizde genel nüfusta madde kullanım yaygınlığına yönelik düzenli istatistiki verilerin toplanamamasıdır.

Türkiye’de genel nüfus içerisinde madde kullanımı yaygınlığını belirlemek üzere ilk çalışma, 2002 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 7681 kişiye uygulanan anket çalışmasında, sigara ve alkol dışındaki bağımlılık yapan madde kullanım oranı % 0,3 (25), hayatında sadece bir defa madde kullanım oranı % 1,3 (97) şeklinde tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan başka bir çalışmayı da 2003’te UNODC (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi) yapmıştır ve altı büyük şehirde çalışmasını gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’de 15-64 yaş arasında afyon ve benzeri madde kullananlar genel nüfusa oranlandığında % 0,05, uçucu madde kullananlarınsa % 0,06 civarında bulunduğu düşünülmektedir (TUBİM Türkiye Ulusal Raporu, 2016, s.22).

Genel nüfus içerisinde madde kullanımı ile ilgili fikir veren bir diğer istatistik de Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nce yayınlanan istatistiklerdir. 2009 yılı Kasım ayı verileri, hakkında "Tedavi ve Denetimli Serbestlik Tedbiri" kararı alınan 29.721 yetişkin, 2.116 çocuk, toplam 31.837 kişi olduğunu iletmektedir (CTE, Denetimli Serbestlik ve Yardım Hizmetlerinden Sorumlu Daire Başkanlığı,2009).

Türkiye’de genç nüfus arasında madde kullanım yaygınlığına ilişkin bilgiler, okullarda gerçekleştirilen araştırmalardan, kimi özel nüfus grupları ile gerçekleştirilen çalışmalardan, Meclis Araştırma Komisyonu raporlarından, EMCDDA raporları için toplanan istatistiklerden, Sağlık Bakanlığı’nca tedaviye başvuran kişileri içeren istatistiklerden, denetimli serbestlik kapsamında Adalet Bakanlığı tarafından rapor edilen istatistiklerden edinilmektedir. Görüldüğü gibi, ülke çapında verileri yansıtan kapsamlı araştırmalardan ziyade farklı kaynaklardan derlenen verilerin olduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra resmi kurum istatistiklerinin, mükerrer vakaları da içerebildiği, tüm madde kullanıcılarını kapsamadığı sorun olarak iletilmektedir. Gerçekleştirilen araştırmaların ise çoğunluğu, belirli bir bölge ve/veya belirli bir yaş grubu ile sınırlı kalmıştır.

Öte yandan genç nüfus içerisinde madde kullanımı yaygınlığını ölçen çalışmalarda en önemli kaynaklardan biri, okul çalışmalarıdır. Bu konuda öncü çalışmalardan biri, 1991 yılında Özer (1991) tarafından gerçekleştirilmiş ve İstanbul’da dört okulla sınırlı olarak 1500 lise öğrencisi arasında yürütülmüştür. 1995’te İstanbul’da 15 okulda 2800 öğrenciyle bir çalışma yapan ESPAD, hayatlarında bir defa herhangi bir madde kullananların oranını %7, esrarın %4, uçucu maddenin %4, sedatif hipnotik %7, , ecstasy %1 ve eroininse %1 oranında kullanıldığını tespit etmiştir (Yazman, 1995). Yine 1995’te Sağlık Bakanlığı 7 şehirde bir çalışma yapmış ve bu çalışmada alkol dışındaki psikoaktif maddelerin kullanımının %3.5 civarı olduğunu bulmuştur (Sağlık Bakanlığı,1995).

1996’da İstanbul’da 62 okulun ve 5823 öğrencinin katıldığı çalışmada uçucu madde kullanım oranı %4, esrar kullanım oranı %4.2, sedatif hipnotik %5, eroin %0.7 ve ecstasyninde %0.9 oranında kullanıldığını bulmuştur (Ögel ve Tamar, 1996). Yine o sene Antalya’da bir lisede son sınıf öğrencilerine yapılan anket sonucunda bağımlılığa neden olan bir maddenin kullanım oranının %1.4 şeklinde olduğu görülmüştür (Karakılınç, 1996).

Muğla’da lise 1,2 ve 3. sınıflarla yapılmış olan ve 2900 öğrencinin katıldığı ankette, alkol ve sigara dışındaki madde kullanım oranının %0.3 olduğu görülmüştür (Ögel ve diğ., 2005).

1998'de 15 şehirde SAMAY, 15-17 yaş grubu arasında bir çalışma yapmış ve uçucu maddelerin %8.6, esrar %3.5, eroin %1.6 ve sedatif hipnotik %3.2 oranlarında kullanıldığını görmüştür (Ögel, 2001).

2001'de 9 şehirde yaşları 10-17 arası 12.270 ortaokul ve 11.989 ilkokul öğrencisiyle bir araştırma yapılmış ve araştırmaya göre ilkokulda esrar kullanımı %0.4, uçucu madde %3, diğer maddelerin de %0.4 oranlarında kullanıldığı görülmüştür (Ögel, Çorapçioğlu ve Sır, 2004). Ortaokul öğrencileri arasındaysa uçucu maddeler %4.3, esrar %3, kokain %1.2 ve ecstasy %1.3 oranlarında kullanılmaktadır.

Sivas'ta 476 lise öğrencisiyle yapılan çalışmada bazı maddelerin son ayda en az bir defa kullanılma oranlarına bakılmış ve esrar % 1.3, uçucu maddeler % 4.7, benzodiazepinlerinse % 1.3 oranında kullanıldığı görülmüştür. Uçucu madde kullanımında kızların erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır (Doğan, 2001).

UNODC (2016) 2003'te lise 2 öğrencileriyle bir çalışma yapmış, hayat boyunca en az bir defa esrar kullanma oranının %5.1, flunitrazepam %3.1, uçucu madde %5.2, ecstasy %3.2, eroin %2.8, sedatif hipnotik ilaçlar %5.4 şeklinde olduğunu saptamıştır.

2004 senesinde İstanbul'da 3483 lise 2 öğrencisiyle bir araştırma yapılmış, hayatı boyunca en az bir defa uçucu madde kullanma oranı %5.9, flunitrazepam %4.4, esrar %5.8, eroin %1.6, ecstasy %3.1 ve benzodiazepin oranının %3.7 olduğu görülmüştür (Ögel ve diğ., 2005).

Gençlerde ve çocuklarda artan şiddet eğilimiyle okullarda gerçekleşen şiddet olaylarının araştırılması amacıyla TBMM Araştırma Komisyonu (2007) tarafından yaptırılan araştırmaya göre 60 ildeki 261 okulda öğrenim gören 26.009 öğrenci arasında uyuşturucu/uyarıcı madde kullanma yüzdesi 2,9 olarak bulunmuştur.

Aynı komisyonun ceza infaz kurumlarında bulunan çocuklarla yaptığı çalışmada ise, hayatının bir döneminde sigara kullanan çocukların oranı %40.2, alkol %4.1, tiner,bali gibi maddelerin kullanımı %3.3, uyuşturucu %7.9, alkol, sigara, uçucu madde ya da uyuşturucu maddelerin birden fazlasını kullanma oranı %32.3 ve hiç birini kullanmayanlarsa %12.1 şeklinde bulunmuştur (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu, 2007).

Öte yandan, ülkemizde tedavi kurumları istatistiklerine bakıldığında da 2004-2007 seneleri arasında yatarak tedavi gören madde bağımlısı sayısında artış olduğu,

bu artışın, özellikle 15 yaş altında dikkat çekici şekilde fazla olduğu görülmektedir. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün rakamlarına göre, 2004-2007 yılları arasında yatarak tedavi gören madde kullanıcılarının yaş dağılımına bakıldığı zaman, çoğunluğu 15-24 yaş grubu arası gençlerin oluşturduğu göze çarpmaktadır. Vakaların artışına bakıldığında da, artışın %40 oranında bölümünü 25-34 yaş grubunun oluşturduğu görülmüştür. Bu da yetişkinler ve gençler arasındaki madde kullanımının problem teşkil ettiğine kanıttır. Madde bağımlılığı yüzünden tedaviye başlamış kişiler arasında 15 yaş altı grupta artış görülmüştür ve bu durum dikkat çekmektedir. 15-19 yaş grubu içerisinde oran olarak bir büyüme görülmemektedir fakat tedavi gören vakaların sayısına bakıldığında, bu sayının iki kat arttığı görülmüştür (TBMM Meclis Araştırma Komisyonu Raporu,2008).

Görüldüğü gibi, ülkemiz istatistikleri, genç nüfus arasında madde kullanım yaygınlığının ne kadar olduğu sorusuna tek ve yalın bir yanıt sunamamaktadır. Tedavi istatistikleri, suç istatistikleri, okul taramaları vb. birçok kaynaktan bilgi alınmak ile birlikte, var olan istatistikler bu soruyu yanıtlamakta yetersiz kalmaktadır. Bilgilerin dağınıklığı, ülke içi ve ülkeler arası karşılaştırma yapmaya olanak olmaması ve güncel ve kapsamlı verilerin eksikliği dikkat çekicidir.

1.3. MADDE BAĞIMLILIĞINI AÇIKLAYAN TEORİLER

Literatürde madde bağımlılığını açıklayan birçok teori ile karşılaşmaktadır. Bu teorilerden bir kısmı, madde kullanımını bir sapma davranış olarak ele alan sosyolojik temelli teoriler iken, bir kısmı da bağımlılığın fizyolojisine vurgu yapan biyolojik kökenlere sahip teorilerdir.

Teorilerin tümü ayrıntılı bir şekilde burada ele alınmayacaktır. Ancak teorilerin temel olarak, araştırmanın da amaçları çerçevesinde aşağıdaki gruplandırma ile ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir (Tosun, 2008).

- Bireyin kendisi (self) ile ilişkisini temel alan teoriler (örn. Varoluşsal teori, Ego/Self teorisi, koruyucu bir sistem olarak madde teorisi,vb.)
- Bireyin diğer insanlarla ilişkisini temel alan teoriler (yıkıcı çevre teorisi, problem davranış teorisi, madde alt kültürü teorisi, aile teorisi, vb.)
- Bireyin toplum ile ilişkisini temel alan teoriler (Öğrenme teorisi, sosyal etki teorisi, rol teorisi, sosyal kontrol teorisi,vb.)

- Bireyin doğa ile ilişkisini temel alan teoriler (örn. Sosyal nörobiyolojik teori, genetik teori, opiat reseptörü teorisi, biyolojik ritim teorisi, vb.)

Bu çalışma, hem amacı hem de temel aldığı yaklaşım itibarıyla (sosyal sermaye), madde bağımlılığının dinamiklerini, bireyin diğer insanlarla ve toplumla ilişkisi bağlamında anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle bu bölümde kısaca bu iki grup altında ele alınan teorilere değinilmektedir.

Madde bağımlılığını, bireyin diğer insanlarla kurduğu ilişki sürecinde ortaya çıkan bir olgu olarak ele alan **Yıkıcı Çevre Teorisi** (Disruptive Environment), madde bağımlısı kişilerin, kötü yaşam koşullarına sahip sorunlu ailelerden ve sosyoekonomik düzeyi düşük olan ve çoğunlukla ayrımcılığa maruz kalan etnik gruplardan geldiklerini ifade etmektedir. Çeşitli bir davranış türü olarak kabul ettiği madde bağımlılığında, yaşanan bölgenin olanaksızlıkları ve sosyoekonomik yoksunluğun önemli rolüne dikkat çekmektedir. Aile içindeki koşullar, akran ve arkadaş grubunun yaşam tarzları, gidilen okul, genci etkileyecek ve madde bağımlısı olmasında/olmamasında belirleyici rol oynayacaktır (Peele, 1985). Yıkıcı çevre yaklaşımına göre madde kullanımına başlama, bireyin kişilik özelliklerinin yanı sıra, çoğunlukla içinde bulunduğu yoksul, fırsatlardan yoksun, karamsar çevreden kaynaklanmaktadır. Bu durum özellikle suçla karşılaşan gençler için geçerlidir.

Aynı grupta yer alan bir diğer teori olan **Sosyal Sapma Teorisi**, bağımlıların, madde kullanımına başlamadan önce sosyal olarak sapkın bireyler olduklarını iletmektedir. Buna göre, bağımlılık, bir davranış bozukluğu olarak kabul edilebilir. Sapkın bireylerin madde kullanımına başlamadan önce, maddenin kolay ulaşılabildiği bölgelerde yaşamaları ve sosyal kontrolden yoksun olmaları dikkat çekicidir (Korkmaz ve Kocadaş, 2006)

Problem Davranış Teorisi ile Jessor ve Jessor (1980), madde bağımlılığını bir davranış sorunu olarak ele almışlar ve bu davranışın ortaya çıkmasını etkileyen dinamikler üzerinde durmuşlardır. Teori, üç temel sistemden oluşmaktadır; kişilik, çevre ve davranış. Bu üç sistemin birbiri arasındaki ilişkisi problem davranışın ortaya çıkmasında, artmasında ya da azaltmasında etkilidir. Madde kullanımını davranış olarak ortaya çıktığında, bu durum bireyin diğer davranışları, kişiliği ve çevresel özellikler ile mantıksal bir ilişkiye sahiptir. Teori, madde bağımlılığına sosyal psikolojik bir açıklama sunmaktadır (Jessor ve Jessor, 1980, s.609).

Madde kullanımını bir aile sorunu olarak ele alan ve **Aile Teorisi**'ni geliştiren Stanton (1980), aile yapısının, aile yaşantısındaki stresörlerin, ailede madde kullanımının etkisini vurgulamakta, ancak aile içinde bir semptom olarak madde kullanımının işlevlerine de değinmektedir. Örneğin madde kullanan kişi, maddenin etkisinde iken yaşadığı öfori duygusu, anne ile simbiyotik bağlanmaya benzetilebilir. Bu şekilde kabul edildiğinde, kişi maddenin etkisinde iken annesi ile yakınlık hissedebilecek, anne ve baba tarafından da henüz otonomisini kazanmamış bir çocuk gibi görülebilecektir. Bu tür durumlar, çözülme veya yaşamını sürdürme ikileminde olan bağımlı ailesi için paradoksal çözümler sunabilmektedir (Kalyancu ve Karagözoğlu, 2003).

Son olarak bu grupta **Madde Alt Kültürü Teorisi** yer almaktadır. Wolfgang (1967)'a göre bir alt kültür, ortak değerler, normlar, sosyal durumlar ve rol tanımlarına sahip olan alt gruplardır. Madde alt kültürü ise, maddenin zararlı kullanımını içeren değerlere, davranış normlarına, ritüellere, rol tanımlarına ve performansına karşılık gelmektedir (Boztaş ve Arısoy, 2010). Johnson, madde alt kültürü teorisini, temel olarak 11-25 yaş arasındaki madde bağımlılığını açıklamak amacıyla oluşturmuştur. Madde alt kültürünün diğer alt kültürler ile (örn. orta sınıf alt kültürü, akran kültürü, gençlik kültürü) yakın ilişkisine dikkat çeken Johnson, gençlik kültüründe sıklıkla karşılaşılan alışılmadık alt kültürlerin (madde, suç, homoseksüellik, vb.) bu grupta yer alan bireylerce benimsendiğini iletmektedir. Buradan yola çıkarak, madde kullanımı ile suç, alkolizm, güvensiz cinsel ilişki vb. birçok riskli durumun birlikte gözlemlendiğini belirtmiştir.

Teoriye göre ayrıca madde kullanıcıları da kendi içinde bir takım alt kültürler oluşturmaktadır (örn. alkol, esrar,eroin, çoklu madde kullanımı gibi) (Boztaş ve Arısoy, 2010). Johnson'ın, madde kullanımında grup dinamiklerinin etkisini öne çıkardığı görülmektedir.

İkinci olarak, madde bağımlılığını bireyin toplum ile ilişkisi bağlamında ele alan teorilere değinilecektir. Bunlardan ilki, madde bağımlılığında **Sosyolojik Perspektifi** geliştiren Lukoff (1980)'a aittir. Lukoff'a göre, madde kullanımı belirli bir maddenin tercihi, ya da maddenin tekrarlanan şekilde kullanılmasını içeren alışkanlıktan daha fazla anlam ifade etmektedir. Madde kullanımı belirli değerleri, amaçları ve ilişki örüntülerini içeren bir yaşam stili olarak görülmelidir.

Toplumsallaşma süreci bu açıdan oldukça önemlidir. Ailenin yanı sıra akran kültürünün etkisinde olan genç için bu süreçte yeni bir uyum yapma süreci gelişmektedir (Ercan, 2006).

Literatürde sıklıkla ele alınan bir diğer teori de sosyal kontrol teorisidir. Sosyal kontrol teorisi, sapma davranışları (madde kullanımı, suç) kişilerin toplumsal norm ve değerlere olan bağlılıkları açısından yaklaşmaktadır. Hirschi'nin temsilcileri arasında bulunduğu bu teoriye göre kişilerin; okul, aile, arkadaş ve din gibi geleneksel unsur ve kurumlara güçlü bir şekilde bağlı olması, bu tarz davranışları engellemeye yardımcı olmaktadır. Varsayımlara göre kuram, insan davranışlarının denetlenmesi ve denetlemeyle alakalı unsur ve sürece odaklanmaktadır. Başka bir deyişle suçluluğu açıklayan sosyal kontrol kuramı, kişilerin toplum içerisindeki kurum, norm ve değerlere olan bağlılıklarını ve bağlılık sonucu meydana genel sosyal denetimi baz almaktadır. Toplum ya da bireyin sosyal denetimde yetersiz ya da başarısız olması, bu kurama göre suçluluk duygusunun önemli nedenlerinden biridir. Bu yüzden uyum ve sosyalleşme, kontrol kuramında önemli kavramlardır. Bu kurama göre içsel denetimin çocukluk döneminde yeterli gelişmemesi ya da sonradan işlevini yitirmesiyle arkadaş, aile ve okul ortamında elde ettiği sosyal rollerde çatışma yaşaması ya da öğrendiği davranışlarda karışıklık olması gibi faktörler, kişinin sapkın tutum ya da suç eğilimi göstermesinde etkilidir (Kızmaz, 2005).

Son olarak sosyal öğrenme kuramı, madde kullanımının bir öğrenme faaliyeti sonucunda oluştuğunu söylemektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre, bireyler anti-sosyal akran grubuyla etkileşim içinde olmalarının, onları madde kullanımını da içeren sapma davranışları göstermeye meyilli olmalarında bir risk taşıdığını söylemektedir. Başka bir ifadeyle bu kuram suç oluşumunun, kriminal eylemlerle alakalı davranış, değer ve normların, öğrenilmesiyle ilgili bir süreç olduğunu savunmaktadır (Kızmaz, 2005). Öğrenme modelinin bir diğer teorisini A. Bandura'dır. Sosyal öğrenme modeli ile Bandura, madde kullanma davranışının, bu davranışı gösteren diğer insanların gözlenmesi ile öğrenildiğini iletmektedir. Bandura'ya göre birey, kendi gücü ve istekleri çerçevesinde çevresi içinde eyleme geçebilen, sadece gözlem yapmakla kalmayıp aynı zamanda kendi davranışlarını denetleyebilme yeterliliğine sahip, hatta çevreyi değiştirebilen bir niteliktedir. Bu nedenle, birey, madde

kullanımını bir ebeveynden ya da akranlardan öğrenebilir. Ancak bu davranışı tekrar edip etmeme kararını vermede yeterli güce sahiptir (Ögel ve Tamar, 2002).

Ele alınan bu kuramlar, madde bağımlılığını bir yönüyle açıklamaktadır. Güncel yaklaşım, madde bağımlılığıyla alakalı biyopsikososyal bir model çerçevesinde şekillenmektedir. Bağımlılığa ilişkin **Biyopsikososyal Model**, bağımlılığı sosyal, psikolojik ve biyolojik nedensel faktörlerin bileşimiyle açıklamaktadır. Bu modele göre bağımlılık, bahsi geçen faktörlerden sadece biri yüzünden değil, hepsinin bileşimiyle ortaya çıkar. Bağımlılığın başlamasında, fiziksel koşulların gerisinde genetik ya da biyolojik bir yatkınlık çoğunlukla varsayılmaktadır. Çeşitli genler, beyin kimyasında değişimler ya da ailesel geçişler bağımlılığın biyolojik kökenleri arasında ifade edilen değişkenlerdir (Ögel ve Tamar, 2002).

Psikolojik ya da kişilik ile ilgili sorunlar, biyolojik yatkınlığa eklendiğinde bağımlı davranışın tetiklenmesi söz konusu olabilmektedir. Bağımlı kişilik özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmiştir ancak genel geçer bir tablo henüz ortaya çıkarılamamıştır. Bunun yanı sıra bağımlı bireylerin çoğunlukla yüksek anksiyete, depresyon, duygusal değişkenlik, dürtüsellik, düşük benlik imajı, stres ve engellenmeye karşı düşük toleransa sahip kişiler olduğu iletilmektedir. Baş etme becerilerinin zayıf olması, kişiler arası ilişkilerin yetersizliği, muhakeme yeteneğinin gelişmemiş olması da genellikle gözlenen özellikler arasındadır. Ancak bu bakış açısına yöneltilen eleştirilerden biri, kişilik özelliklerinin mi bağımlı davranışa yol açtığı, yoksa bağımlılık sonucu mu bu kişilik özelliklerinin geliştiği sorusuna verilen yanıtın belirsizliğidir. Bir diğer eleştiri ise, bu listenin uzaması sonucunda psikolojik bir zorluk yaşayan tüm bireylerin kapsanabileceği ile ilgilidir. Normal işlevsellik gösteren bireyler de depresyon, anksiyete ve dürtüsellik gibi sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedir (Ögel ve Tamar, 2002).

Bağımlılığa yol açan sosyal faktörler arasında ise belirli bir bölgede madde kullanımının örtük ya da açık bir biçimde onaylanması, akran grubu ve kültürünün etkisi ifade edilmektedir. Kimi düşük sosyoekonomik özelliğe sahip çevrelerde, ciddi alkol kullanımı ya da esrar kullanımı sıradan kabul edilmektedir. Bireyin akran çevresi, madde kullanım davranışını otorite figürlerine karşı çıkma davranışı olarak onaylayabilmektedir. Alkol kullanımı, yetişkinliğe geçiş yolu olarak kabul edilebilmektedir. Ailede alkol kullanımının tolere edilmesi madde kullanımında bir

diğer sosyal faktör olabilmektedir. Alkol yada madde kullanımının yasal bir yaptırımının olmaması da bir sosyal faktördür (Ögel ve Tamar, 2002).

Biyopsikososyal model, bağımlılığın tek bir nedeninin olmadığını, bir faktörün diğerleri ile bir araya gelerek kişide bağımlı davranışın tetiklenmesine yol açtığını savunmaktadır. Biyolojik yatkınlık psikolojik stres sonucu ortaya çıkabilir ve buna sosyal ve çevresel faktörlerin eklenmesi bağımlı davranışı destekleyebilir. ABD Ulusal Madde Bağımlılığı Enstitüsü (National Institute on Drug Abuse), bağımlılıkların genetik nedenlerinin %30, çevresel nedenlerinin ise %70 civarında olduğunu iletmektedir (Ögel ve Tamar, 2002).

Bunun yanı sıra, özellikle birey ve çevresi arasındaki ilişki gözden geçirildiğinde, bağımlılığa ilişkin **Sosyokültürel Modellerin** de uygun bir ele alış sağladığı düşünülmektedir. Madde kullanımı sorunu bir vakum içinde oluşmamaktadır dolayısıyla sosyal ve çevresel faktörler, bireyleri ve kimi zaman tüm toplumu bu tür sorunlarla karşı karşıya bırakma riski taşımaktadır. Bağımlılık yaşayan bireyler üzerinde etkili olan birçok sosyal ve çevresel özellik söz konusudur. Örneğin, madde bağımlılığının sıklıkla görüldüğü bölgelerin aynı zamanda yoksulluk, ırkçılık, mesleki ve eğitimsel olanak yoksunluğu yaşanan bölgeler olması hiç de nadir değildir. Bunun yanı sıra rol modellerinin alkol ve madde kullanımında etkili olduğu da bilinmektedir (Ögel ve Tamar, 2002).

1.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ NEDENLERİ

Bağımlılığın etiyojisi tam olarak net değildir ancak karmaşık bir süreç olduğu bilinmektedir. Bağımlılıkta genetik faktörler çoğunlukla yatkınlaştırıcı faktörler olarak ele alınmaktadır. Ancak sosyal, psikolojik ve ekolojik birçok faktör de gerçekleştirilen araştırmalarda ele alınan değişkenler olmuştur.

Bağımlılık alanında çoğunlukla kabul gören yaklaşım risk faktörleri ve koruyucu faktörler yaklaşımıdır. Risk faktörleri, bir bireyin, genel popülasyondan rassal olarak seçilen herhangi birine göre daha fazla oranda bir hastalık geliştirmesine neden olan belirli özellik, değişken ya da risklerdir (Beyazyürek ve Şatır, 2000). Koruyucu faktörler ise, varlığı ile hastalık gelişimi olasılığını azaltan etkenler olarak görülmektedir. Madde kullanımı açısından risk faktörleri, kişinin problemleri alkol ve

madde kullanımının artışı ile ilgili olan yaşam olayları ve deneyimler olarak görülmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000).

Risk faktörlerinin literatürde çoğunlukla çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulduğu görülmektedir. Beman (1995) risk faktörlerini demografik, sosyal, davranışsal ve bireysel risk faktörleri olarak belirlemektedir. Bir başka sınıflandırmada ise Sullivan ve Farrell (2002), madde kullanımına başlamada etkili olan risk faktörlerini, genetik-biyolojik, psikolojik, akranlar ile ilişkili, aile ile ilişkili, okul ve toplum ile ilişkili, travmatik ve olumsuz yaşam olayları ve çoklu risk faktörleri olarak sınıflandırmışlardır. Bir başka sınıflandırma ise ise, kişisel, kişiler arası, çevresel ve bağlamsal faktörler olarak dört ayrı grubu içermektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000).

Bağımlılıkta yatkınlaştırıcı faktörler olarak genetik yatkınlık gibi fiziksel özelliklerin yanı sıra kişilik ve sosyo-ekonomik sınıf gibi faktörler de ifade edilmektedir. Bağımlılığa katkı sağlayan psikolojik faktörler arasında ise anksiyete, depresyon ve dürtüsel eğilimler ve duygusal zorluklar yer almaktadır. Kültürel ve sosyal ortam; akran ve grup baskısı, sosyal yabancılaşma, çevresel stres, kitlesel medya da toplumdaki bağımlılık sorunlarının anlaşılmasında ele alınması gereken faktörlerdendir (Beyazyürek ve Şatır, 2000). Yalçın ve diğerleri (2009), madde kullanımı davranışını açıklayan risk faktörlerini üç grupta toplamıştır;

Arkaplan/Tarihsel Faktörler: Bunlar arasında demografik(yaş, cinsiyet, sosyal sınıf); biyolojik (mizaç, genetik yüklülük); kültürel (heyecan arayışı, kültürlenme, etnisite) ve çevresel (sosyal destek, anomi, toplumsal çözülme, maddenin ulaşılabilirliği) faktörler yer almaktadır.

Sosyal Faktörler: Bunlar arasında okul ile ilgili faktörler (akademik performans, okula bağlanma, okul iklimi); aile ile ilgili faktörler (aile yapısı, aile içi yönetim, iletişim, disiplin, ebeveyn kontrolü/izlemi, aileye bağlanma, ailenin madde kullanımına ilişkin tutumları); medyanın etkisi (madde kullanımı modelleri, alkol ve sigara reklamları) ve akran etkisi (arkadaşlar arasında madde kullanımı, arkadaşların madde kullanımına ilişkin tutumları) yer almaktadır.

Kişisel Faktörler: Bunlar arasında bilişsel beklentiler (madde kullanımı yaptırımı, madde kullanımı önleme oranları, madde kullanımına yönelik tutum ve inançlar, madde kullanımı norm ve beklentileri); kişisel yetkinlik ve beceriler (karar verme, problem çözme, anksiyete yönetimi, öfke yönetimi, kişisel kontrol, çatışma

çözme, amaç belirleme); sosyal beceriler (iletişim becerileri, kendine güven, destek arama, reddetme becerileri); psikolojik faktörler (özyeterlilik, özgüven, risk alma, dürtüsellik, iyilik/psikolojik uyum, algılanan yaşam fırsatları)

Tüm bu değişkenler madde kullanma davranışının ortaya çıkışında etkilidir. Bunların dışında, etnisite, sosyal sınıf, kültür ve normlar gibi daha makro düzeyde kimi değişkenlerin de madde kullanımı ile olan ilişkisi tartışılmaktadır. Toplumun madde kullanımına ilişkin kültür ve normları da bu noktada önemlidir. Bu açıdan bakıldığında maddenin erişilebilirliği yalnızca kolay elde edilmesi ile ilgili değildir, aynı zamanda toplumun söz konusu maddenin kullanımına ilişkin tutumu da önemlidir. Örneğin esrar, önceleri ölümcül, şeytansı bir madde olarak kabul edilmiş, sosyal ve ahlaki çöküşe neden olacağına inanılmış; bugün ise görece zararsız ve sosyal olarak kabul edilebilir olarak algılanmaktadır (Yalçın dv., 2009).

1.5. MADDE BAĞIMLILIĞINDA TEDAVİ SÜRECİ

Madde kullanım oranlarında artışın aksine, tedaviden yararlanma oranları oldukça düşüktür. ESPAD(2001) araştırması, Avrupa genelinde, hizmet alanların yalnızca %10'unun 19 yaş ve altı gençler olduğunu iletmektedir (Beyazyürek ve Şatır, 2000).

Madde bağımlılığının tedavisi, kullanımın boyutu, kullanım örüntüsü, destek sistemlerinin varlığı (ebeveynlerin desteği) ve diğer eşlik eden sorunlar (eşlik eden psikiyatrik ve fiziksel hastalıklar) tarafından belirlenmektedir. Kimi zaman, kullanıma eşlik eden bu ruhsal sorunları tedavinin ana ilgi odağı olmaktadır (Wisdom, 2009, s.19-24).

Madde bağımlılığı tedavisinde temel olarak üç yönelimin öne çıktığı ifade edilemektedir. Bunlardan ilki zarar azaltma stratejileridir. Zarar azaltma, EMCDDA tarafından, zararlı kullanım alışkanlıklarını ve madde ile ilişkili sağlık sorunlarını, sosyal sorunları ve hatta madde ile bağlantılı ölümleri azaltmayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Okruhlica ve Sieroslowski, 2006). Madde kullanıcıların maddeden tamamen uzaklaşması ve sosyal bütünleşmelerinin sağlanması amaçlarını taşımamaktadır.

Zarar azaltma yaklaşımını bütünleyecek bir şekilde, 1990'lı yıllarda, motivasyonel görüşme yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Bağımlılara, maddeden tamamen

uzaklaşma amacıyla baskı yapmak yerine, kendi durumlarını algılayışları üzerinden, onları güçlendirerek bu süreci kolaylaştırma amacıyla motivasyonel görüşmeler gerçekleştirilmektedir (Doğanavşargil vd., 2004). Motivasyonel görüşme, tedavi sürecine bağımlının etkin bir şekilde katılımını sağlamakta ve bağımlılık davranışlarının olumsuz yönlerinin yanı sıra olumlu yönlerinin de üzerinde durulmaktadır.

Etkili olan üçüncü çerçeve, Değişim Halkası'dır. 1980'li yıllarda sigara bağımlıları arasında ortaya çıkan bu yaklaşıma göre, bağımlı davranış ile mücadele eden bir birey, hazırlık, eyleme geçme, sürdürme, sonlandırma ve nüks aşamalarını içeren 6 adımlı bir süreçten geçmektedir. Kişinin içinde bulunduğu adım, ona sunulan yardımın işlevselliğini de belirleyecektir (Doğanavşargil vd., 2004).

Bu üç yaklaşım, madde bağımlıları ile çalışmada başat olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımların hepsi de, bağımlılığın psikolojik ve fizyolojik bileşenlerine karşı duyarlıdır ancak yapısal eşitsizlikler, ayrımcılık gibi bağımlılığın sosyal bileşenlerinin göz ardı etmekte, ilerleyen süreçlerde bağımlıların madde dışında var olma süreçlerini yapılandırırken bir engel olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Sosyal bakış açısında var olan bu noksanlık, madde kullanımı sorununu patolojik kabul edilerek, dikkati bireylerin kendi seçimleri ve motivasyonları ile sınırlı tutmaktadır (Doğanavşargil vd., 2004).

Görüldüğü gibi madde bağımlılığı konusuna olan yaklaşım, konuyu inceleyen disiplinlerin bakış açılarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Mesela problem, bir hastalık, bir suç eylemi, bir sosyal sapma ya da davranış bozukluğu şeklinde görülebilir. Oysa madde bağımlılığını, Lawson ve Lawson (1992), bir hastalık modelinden çok bir davranış olarak görmeyi önermişlerdir (akt. Ögel vd., 2012). Bu bakış açısı, madde bağımlılığı tedavisinde de farklı bir yaklaşımın gerekliliğini işaret etmektedir.

Madde kullanımındaki tedavi şekilleri, diğer fiziksel ve psikiyatrik bozukluklara göre farklı olabilir. Tedavide etkili tek bir yaklaşımdan söz edilemeyeceği gibi, iyileşme sürecinin birçok etmen tarafından etkilendiği söylenebilir. Madde bağımlılığında, bireyin bağımlısı olduğu madde dışında birçok psikolojik, sosyal, tıbbi ve ekonomik problemleri bulunmaktadır. Bu nedenle tedavinin bireye göre düzenlenmesi önem taşımaktadır (Ögel, 2001, s.9).

Günümüze dek yetişkinlerin tedavileri ve sonuçları konusunda birçok çalışma yapılmış fakat gençler üzerindeki tedavilerle ilgili araştırma sayısı azdır (Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, 2008). Yetişkinlerden farklı madde kullanımı örüntüsüne sahip olan ergenler için geliştirilen farklı tedavi stratejileri bulunmaktadır. Ergen madde bağımlılarına yönelik tedavi programlarından aşağıdaki kriterleri karşılamaları beklenmektedir;

- Madde kullanımını azaltması
- Madde kullanımı ile ilgili fiziksel zararı azaltması
- Kişinin psikolojik iyilik halini geliştirmesi
- Kişinin aile ilişkileri ve diğer sosyal ilişkilerini geliştirmesi
- Kişinin diğer sağlık hizmetleri ile sosyal hizmetlerden yararlanmasının teşvik edilmesi (Ögel vd., 2012)

Görüldüğü gibi, tedavinin tek amacı madde kullanımının ortadan kaldırılması değil, bireyin fiziksel, psikolojik sosyal iyilik halinin de eş zamanlı olarak geliştirilmesi ve hizmetlere erişimin artırılmasıdır. Bu genel çerçeve içerisinde bir adım olarak görülen tedavi, bireyin sahip olduğu motivasyondan büyük oranda etkilenmektedir. Literatürde sıklıkla referans gösterilen Prochaska, DiClemente ve Norcross (1992)'un vurguladığı değişim aşamaları (stages of changes), madde bağımlılığı tedavisinde sıklıkla ele alınan bir süreçtir. Buna göre madde bağımlılığından tedaviye doğru ilerleme süreci, 5 değişim dönemini içermektedir; ilk olarak, gelecekte davranış değişikliği yaratmaya yönelik herhangi bir istek/niyet görülmemektedir. İkinci dönemde, bu isteğin ortaya çıkışı söz konusudur ancak henüz eyleme geçme gözlenmemektedir. Hazırlık aşamasında, kişi madde kullanma davranışını değiştirmek üzere harekete geçme niyetindedir. Eylem aşamasında kişi maddeden kurtulmak için davranış değişikliğine gider. İdame aşamasında (maintenance) relaps önleme ve eylem aşamasında elde edilen kazançların pekiştirilmesi söz konusudur. Araştırmalar, tedavinin kişinin değişim aşamaları ile paralel bir şekilde yürütüldüğünde en fazla yararı sağlayacağını iletmektedir (Doğanavşargil vd., 2004). Değişim aşamalarında bulunulan noktanın yanı sıra birçok başka faktör de tedavi sürecini etkilemektedir. Madde kullanım düzeyi, risk faktörleri ve koruyucu faktörler; madde ile ilgili inançlar, risk algısı, bilişsel faktörler; madde

kullanım nedenleri, maddeden beklentileri ve bireyin özyeterlilik durumu bunlar arasında ifade edilebilir (Morris ve diğ., 2017).

Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda, madde bağımlılığının nedenleri ve etkileri gibi, tedavi sürecinin de çok değişkenli doğası fark edilebilmektedir. Bu değişkenlerin yeterince ele alınamaması, tedavinin başarısızlığını getirebilmektedir. Tedavi sonrasında madde kullanımına tekrar başlama, birçok kullanıcının karşılaştığı bir durumdur. Geleneksel yaklaşımlar relapsı, tedavi sonrasında ulaşılan "temiz olma" durumunun sonlanması olarak görmektedir. Ancak sosyal bilişsel modeller relapsı bir geçiş süreci olarak görmektedirler. Bu modellere göre relaps süreci kişinin tedavi sonrasında ilk madde kullanımı ile başlamakta ve bu ilk kullanımdan sonra da devam etmektedir. Bu kavramsallaştırma, relaps sürecine daha geniş bir bakış sunmaktadır ve relaps önleme ve azaltma açısından daha olumlu çıktılar sunmaktadır. Marlatt (1996) relapsın gerçekleşmesinde etkili olabilecek durumları dört başlık altında incelemektedir (Balseven vd., 2002)

Negatif duygusal durumlar (içsel riskler): Öfke, anksiyete, depresyon, engellenme ve sıkıntı gibi içsel durumlar relapsların oluşumunda en büyük paya sahiptir.

Diğer kişi ya da gruplar ile ilgili durumlar (kişiler arası riskler): Kişiler arası çatışmalar, tartışmalar ve bunlar sonucu oluşan olumsuz duygular relapsı başlatabilir. Marlatt çalışmasında bu nedenin relapsların yarısından fazlasını başlattığını iletmiştir.

Sosyal Baskı: Sözel ve sözel olmayan ısrarlar, dolaylı baskı (madde kullanan kişinin yanında olmak)

Tedavi süreci, relaps önleme çalışmalarını da içerdiğinde, bu faktörlerin de tedavi sürecinde ele alınması önem kazanmaktadır.

1.6. TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞI TEDAVİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye'de bulunan bağımlılık tedavi merkezlerindeki tedaviyle alakalı uygulamalar, madde kullanımını azaltma, ortadan kaldırma, yoksunluk problemlerini çözme, madde kullanımına tekrar başlanmasını önleme ve sosyal ve psikolojik konuda düzelmenin sağlanması amacıyla yapılmaktadır (TÜBİM, 2016). Ülkemizde madde

bağımlılığı tedavisi sunan kliniklerde, tedavinin ilk aşaması detoksifikasyon (arınma) aşamasıdır. Tıbbi bir girişim olan detoksifikasyonu, gerekliyse hastanın yatarak ya da ayakta tedavisi izlemektedir. Tedavi programları, ruhsal ve davranışsal tedavileri içermektedir (Ögel, 2001, s.12). Ülkemizdeki tedavi stratejilerinin daha sınırlı olduğu görülmektedir. Örneğin terapötik topluluklar, ülkemizde örneği olmayan bir tedavi-rehabilitasyon uygulamalarıdır (Uluocak, 2009).

Türkiye’de rehabilitasyon döneminin ceza adalet sistemiyle yapıldığı örnekler de bulunmaktadır. Buna örnek olarak denetimli serbestlik hizmeti görülebilir. Madde kullanan kişilerin öncelikle tedavilerini olmaları, daha sonra rehabilitasyon sürecindeyken de toplum içine karışmaları ve denetimli serbestlikten yararlanabilmeleri mümkündür.

İkinci Bölüm

BENLİK VE BENLİK SAYGISI

Yeni doğmuş bir çocuk benlik yapısına, çevrede bulunan olay, madde ve kişiler hakkında kavramlara sahip değildir. Çocuk büyüdükçe çevresi de genişlemekte ve bunun sonucunda çevreyle olan ilişkileri de zenginleşmekte ve çeşitlenmektedir. Genelleme yapma, ayırt etme ve ayrıntılara inme özelliklerine sahip olur. Bununla beraber de bir ben kavramı oluşur ve çevresiyle olan ilişkilerinde sosyalleştikçe de çocuktaki ben kavramı, çevredeki grup, olgu ve kişiler karşısında daha da belirginleşir ve şekillenir. Kişinin sosyalleşme şekli, zeka seviyesi, biyolojik özellikler, yaşam tarzı ve zenginliğine göre oluşmaktadır. Yaşantıların mensubu olduğu kültürden aldığı ya da kendisine ait yaşantıların birleşimidir. Kişi kültürden, toplumun kendisine yüklediği ve kendinden beklenen sosyal rolleri öğrenmektedir. Bu yüzden bir tane ben kavramı değil, birden çok benden oluşan bir benlik kavramı ortaya çıkar (Tan, 2006).

Benlik kavramı, kişinin bedensel ve zihinsel özelliklerinin tümü ve kişinin bu özelliklere göre kendisini değerlendirmesidir. Benliğin kavramlara dönüşmüş şekli, benlik kavramıdır. Benlikse çevreden gelen uyarıcıları seçmek, algılamak, anımsamak, saklamak, savunmak, kavrama ilişkin tasarımlar yapmak, düşünmek, düzenekleri geliştirmek ve gerçeği tanımakla uyum sağlamak gibi görevler yapar (Kaya ve Saçkes, 2016).

Kişinin kendisine nasıl değer biçtiği ve nasıl gördüğünü anlatan benlik kavramı, kişinin kendisiyle alakalı doğru olduğunu düşündüğü karmaşık ve dinamik inançlardır. Benlik kavramı bireyin kendisiyle alakalı kafasındaki görünümüdür (Yavuzer, 2006).

2.1. BENLİK KAVRAMININ TANIMI

Freud'a göreyse saldırganlık ve cinsellik, benliğin ruhsal enerji kaynağıdır. Alt benlikte bulunan tepkilerle üst benlikte bulunan standartların arasında bulunmaktadır ve bir nevi aracı görevi görmektedir. Karar verme, bellek, benlik, dil, akıl yürütme ve düşünce gibi bilişsel süreçlerden oluşur. Benlik oluşumu nesnel dünya ile iletişim içinde olma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Benlik oluşumu, bireyin kendisi dışında

bulunan dünya ile bilişsel süreçlerden geçmesi ve etkileşim içinde olması ile başlamaktadır (Atıcı vd., 2016).

Adler'in düşüncesine göre insanlar bazı üstünlük ve aşağılık duygularıyla dünyaya gelir. Ona göre bu duygular anormal değil, aksine gelişme için gerek duyulan unsurlardır. Bireyde bulunan eksik olma duygusu, gelişim için motivasyon sağlamaktadır düşüncesini savunur. Birey, daha yukarılara çıkmak için çaba harcar ve yine de başaramazsa, aşağılık kompleksi yaşar. İnsanlar davranışlarının farkında olan, bilinçli, aşağılık duygusundan nasıl kurtulacağı hakkında çözümler üretebilen varlıklardır. Adler insanın saldırganlık ve cinsellik dürtülerinin yanında, sosyal bir varlık olduğunu söyler (Aksaray, 2003).

Kişilik, bir insanın duygu ve davranış özelliklerinin bir bütünü olarak ele alınmaktadır. Benlik ise kişiliğin bir alt yapısını oluşturmaktadır. Benlik, "kişinin yetenekleri, özellikleri, amaç ve idealleri ve değer yargılarıyla alakalı kuralların dinamik örüntüsü, kendi kişiliğiyle alakalı edindiği kanılar ve kendi kendini nasıl gördüğüdür ". Bu bakımdan benlik, kişiliğin öznel yanını oluşturur (Yılmaz ve Savaşır, 2017).

Benlik, çocuğun doğumundan itibaren başından geçen çok sayıda olay ve çevresindeki bireylerin etkisi ile zamanla oluşmaktadır. Benliğin gelişiminde bireyler arası ilişkiler çok önemlidir. Çevredeki bireylerin kişiye olan davranış ve tepkileri, benlik yapısını büyük ölçüde etkilemektedir. Çocuk doğduğu andan itibaren hiçbir yaşantısı, deneyimi olmadığı için düşünme yeteneği henüz gelişmemiştir ve bu süreç iki yaş civarında kazanılmaya başlanır (Ataman, 2005).

Zamanının çoğu uyumakla ve karnının doyurulmasıyla geçer durumdayken bile çocuğa karşı gösterilen yaklaşım tarzı çocuğun ailesi için taşıdığı önem konusunda fikir verir. Kendisine gösterilen davranış şekllinden etkilenir; öpülmesi, okşanması, oynanması, uyutulması, karnın doyurulması gibi. Bu davranışları gösteren anne-baba çocuklarına, onunla ilgilendiklerini, onu sevdiklerini iletmiş olurlar ve çocuk da bu mesajı alır. Ancak her çocuğun aldığı mesaj aynı değildir. Çocuklarını öpmeyen, ağladığında yatıştırmak için çaba harcamayan, karnını tam olarak doyurmayan, sevgilerini göstermeyen aileler de vardır. Bu yaklaşıma maruz kalan çocuk kendisini çok değerli bulmayabilir. Önemsiz hissedebilir. Çocukların yaşantı kazanmalarını sağlayacak, ailelerinden başka bir çevresi olmadığı için, kendilerine gösterilmiş olunan

tavırlar yoluyla kendisine ait resim, bir imaj oluşturmaya başlar. Bir yaşında olduğu zaman kişinin benlik bilincinin temeli oluşmaya başlamış olur (Cüceloğlu, 2016).

Benliğe fenomenal algıya göre bakıldığında “Bana ait” denilebilecek yaşantılar bütünü olduğu görülür. Bireyin benlik bilinci, kendisi ile alakalı kanaatleri, algılamaları ve düşünceleri içermektedir ve kendini nasıl gördüğünün özetidir (Cüceloğlu, 2016). Benlik, kavram olarak birden çok sözcükle beraber kullanılmaktadır (Örneğin; benlik kavramı, benlik algısı, benlik saygısı, benlik imgesi vb.). Bunların kullanımları farklı olsa da hepsi de benliğe ilişkin kavramlardır. Bazı uzman görüşleri de benliğin çocukluktan itibaren gelişmeye başladığını aktarırlar. Görme engelli kişilerde ise bu gelişim hayatı algılamaya görmeden yoksun başlayacağı için bu biraz daha geç olacaktır.

Benlik gelişimi, doğuştan başlar ve benliğin biçimlenmesinde, gelişmesinde ilk yaşantılar oldukça önemli bir yer tutar. Çocuk doğuştan “ben” ile “ben olmayanı” ayırt edemez. Cüceloğlu (2016), benlik bilincinin, başka insanlar ile olan etkileşimle biçimlendiğini söyler. Hayat boyu süren bu biçimlendirmede, çocukluk dönemindeki yaşantılar daha ağır basmaktadır. Küçüklüğünde sürekli aşağılanmış çocuklar, kendilerini değersiz bulan bireyler olabilmektedirler. Geliştirilen bu benlik bilinci, bireyin gerçek potansiyelini yansıtmasa da, yıllar boyunca kafalarındaki benlik bilinci bu şekilde olacağı için, değiştirmesi çok zor olabilir. Fakat gereken çaba gösterildiğinde benlik bilinci yeniden inşa edilebilir. Yavaş gerçekleşen yeniden inşa sürecinde önemli olan, kişinin bilinçli olması ve sağlıklı bir ortama sahip olmasıdır. Benlik bilinci, kişilerin kendisiyle alakalı, kafalarında taşıdıkları bir resim gibi görülebilir. Bebeklikten sonra çocukların benlik kavramları gelişimini kavramsallaştırmak ve değerlendirmek oldukça güçtür. Bu güçlükler farklı kişilerin farklı biçimlerde değerlendirme yapmalarından kaynaklanır. Beden imgesi bunlardan biridir. Beden imgesi algısal, bilişsel anlamı olan beden kavramını betimleyen ve bedeninin dış dünya ile ilişkisini açıklayan bir terimdir. Aynı zamanda benlik kavramının göstergelerini dil becerileri ile ifade edilmesini de içerir.

Çocukluk döneminden itibaren hayatı boyunca çevredeki insanlarla kurulan ilişkiler, etkileşim ve iletişim, kişinin hem toplumsallaşmasına hem de benliğini tanımasına yardımcı olur. Başkalarının insanı değerlendirmesi, bireyin bu değerlendirmeyi algılaması ve benimsemesi, benlik kavramındaki değerler sistemini

saptamaktadır. Bireyin çevresindeki kişilere, nesnelere, davranışlara karşı geliştirdiği tutum, eylem ve davranışı tüm bunlar renklendirir ve biçimlendirir. Benlik gelişiminde zayıf, şişman, uzun, kısa, sarışın, esmer ya da engelli olmak gibi bedensel özelliklerin de etkisi bulunmaktadır. Organ eksikliği ya da bozukluğu, sakatlıklar, işlev bozuklukları benlikte iz bırakmaya, çocuğun kendisini ve çevresini tanıma aşamasında olduğu oyun döneminde başlamaktadır. Çocuk yüzünü, gözünü, elini, ayağını tanıyarak kendi bedenini çevresinden ayırır ve benliğinin parçası şeklinde değerlendirmeye başlar. Aynı zamanda yakın ve uzak çevresinde bulunan kişilerin bununla alakalı söylediklerine de bakarak değerlendirme yapar (Cüceloğlu, 2016).

Çocuğun bedensel bir engeli olduğu zaman aileler kendilerini engelli çocuklarına ya tam adamakta ya da reddetmektedirler. Çocuğun engelli olduğu gerçeğini kabul etmeyip, ondan yapabileceğinden fazlasını istemektedir. Bazı aileler de çocukta gelişme olmama ihtimalini ümitsizce kabul edip, tedavi ve eğitim programlarını reddetmektedirler. Çocuğun sadece fiziki ihtiyaçları karşılanıp, duygusal ihtiyaçlar görmezden gelinmektedir (Atıcı vd., 2016).

Uyarımların içten ya da dıştan geldiğini ayırt edemeyen çocuk, organlarının kendisine ait olup olmadığını da bilemez. Benlik gelişiminde özdeşleşme, birleştirme ve içe yansıtma kavramlarının rolü önemlidir. Çocukluk döneminde itibaren hayat boyu çevrede bulunan insanlar ile kurulan ilişkiler ve iletişim insanın toplumsallaşmasına yardımcı olurken, öte yandan da kişinin benliğini tanımasını sağlar. İnsanı başkalarının değerlendirmesi ve bu değerlendirmelerin kişi tarafından nasıl algılandığı, kişinin benlik kavramındaki değer sistemini oluşturur (Cüceloğlu, 2016).

Yavuzer'e (2006) göre benlik, kişiyi oluşturan bütün özelliklerin karmaşık bir örüntüsü; benlik kavramıysa, bireyin kendisiyle ilgili görüşleridir. Benlik kavramı, insanın kendi benliğini algılayışı ve kavrayışıdır. Kişinin kendisiyle alakalı doğru bulunduğu karmaşık ve dinamik inançların bütünü şeklindedir. Çocuğun kendisi ile alakalı olarak kafasında oluşturduğu görünümüdür. Bu görünüm çocuğun içe mi dışa mı dönük olacağını ve özgüveninin fazla olup olmayacağını belirleyecek bir görünümdür.

2.2. BENLİK SAYGISININ TANIMI

Bir kısım araştırmacıya göre benlik bilinci, insan davranışının temelindedir ve bu temeli baz alarak psikolojik kuramları savunurlar. Bazı kavramları kullanma konusunda farklı grş olan benlik kuramı savunucuları, bu konuda farklı sonuçlar elde edebilirler. Yine de psikoterapi ve kişilik alanı üzerinde çalışma yapan araştırmacılar temel olarak benzer grşlere sahiptir. Benlik saygısını tanımlamada kuramcılar birkaç ortak noktada buluşmuşlardır. Birincisi benlik saygısında kişiler, kendileri hakkında edindiği bilgilerde özneldir. İkincisiyse benlik saygısı, bir değerlendirme süreci olarak kabul edilmektedir. Diğer bir ortak ynse, kişi kendisiyle ilgili öznel değerlendirme yaptıktan sonra kişisel bir değerlilikle sonuca ulaşır (Cüceloğlu, 2016).

2.2.1. Benlik Kavramı Ve Benlik Saygısının İlişkisi

Benlik saygısı ve benlik kavramı, birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Her ne kadar ikisinde de benliğiyle alakalı fikirlere sahip olsa da, benlik saygısı içerisinde değerlendirici bileşim açısından farklılıklar vardır. Benlik kavramında bireyin kendisiyle alakalı geliştirdiği duyuşsal ve bilişsel tutumlar bulunmaktayken ve bir nevi bireyin kendisini değerlendirmesiyle, benlik saygısında benliğin değerlendirildiği etmen, benlikten hoşnut olma derecesidir (Atıcı vd., 2016).

2.2.2. Benlik Saygısını Etkileyen Faktrler

Carl Rogers'a gre ebeveyn ve ocuk ilişkisinde  nemli alan, benlik saygısı oluşumunda nemlidir. Birincisi, ocuğa sıcaklık, şefkat, kabul ve ilgi gsterilmesidir. Diğerleri cezalar ve izindir. Sonuncusu ve kritik olansa anne ve babanın demokratik tutuma sahip olmalarıdır. ocuk yetiştirirken bu kriterler yerine getirildiğinde çocukların benlik saygıları yükselecektir. Harter'a gre (1990) benlik saygısı, kişinin kendisini ne lde sevdiği, kabul ettiği ne saygı duyduğu sorularıyla açıklanmaktadır (Kaya ve Saçkes, 2016).

Kaner (1995)'in aktardığına gre, normal dışı davranış veya zellikleri sebebiyle etiketlenen bireylerde düşük benlik saygısı olacağını syleyen Cooley, Mead

ve Sullivan'a göre benlik ile alakalı değerlendirmeler, bireyler arasında bulunan etkileşimler sonucu oluşur ve kişi için önemli olan insanlar tarafından yapılmış olan değerlendirmelere göre şekil alır. Buna göre sapkın şeklinde etiketlenen kişi, kendisiyle alakalı negatif değerlendirmeleri bildiği için, benlik algısı düşük olmaktadır.

Farklı bir tanıma göre de benlik algısı yüksek olan çocuğa göre kendisi, hedefler koyan ve bunları gerçekleştirecek yeteneğe sahip olan bir bireydir. Bunun yanı sıra, düşük benlik saygısı olan çocuk hayatının geri kalanında ve okulda kapasitesinin daha altında başarılar hedeflemektedir. Yaşamındaki başarılarının çoğunu kendi kontrolünün dışında olan başka etmenlere dayandırmakta, bu yüzden kendisine olan güvenini kaybetmekte ve gelecekte başarılı olma şansını azaltmaktadır (Yavuzer, 2006).

Yılmaz ve Savaşer (2017) benlik saygısının, benlik kavramının beğenilip beğenilmemesi ile oluştuğunu söyler. Benlik saygısı, kişinin kendisini değerlendirerek vardığı, benlik kavramını onaylayarak oluşan beğenidir. Benliğin kabulünde bedensel özelliklerin olumlu oluşunun önemi sıkça vurgulanmaktadır. Bedensel herhangi bir özrü olmayan kişinin, kendini değerli bir varlık olarak algılama ihtimali, özürlü bir bireyden daha yüksektir. Bu durumlarda bedensel özürlü kişinin, kendini yetersiz ve değersiz olarak değerlendirmesi söz konusu olabilmektedir. Bu değerlendirmede bedensel özürlü kişinin çevresinde olan ana-baba, öğretmen, arkadaş gibi diğer kişilerin farklı, yetersiz algılamaları ve davranmaları çoğunlukla etkili olmaktadır.

Yavuzer (2006)'in aktarımına göre; Tan (1970), benliğin, kişinin sosyal ve fiziksel çevresi ile olan etkileşimi sonucunda elde ettiği bir kısım bireysel kavram, değer ve duygular sistemi olduğunu söylemiştir. Fiziksel özellikler de benlik kavramının gelişiminde etkili olabilmektedir. Benlik saygısı düşük olan çocukların çoğu, elde ettikleri başarıların çoğunun kendi kontrolleri dışındaki etkenlerden kaynaklandığını düşünmektedirler. Bu yüzden gelecekte başarılı olma şansları ya da kendine olan güvenlerinin şansı azalır. Benlik saygısı yüksek olan çocuklarsa başarıların kendi emekleriyle ve becerileriyle olduğunu düşünürler. Kontrol güçlerinin ve duygularının farkındadırlar ve başarısız olsalar da daha iyisini yapabilmek için kendilerini motive ederler (Yavuzer, 2002).

Bacakoğlu (2002)'nin aktardığına göre, Tuttle (1987) görmeyenlerin benlik kavramının ve benlik saygısının iki kaynaktan etkilenecek oluştuğunu söylemektedir.

Bunlar, kişinin kendisi için önemli olan diğer insanlardan aldığı yansıtma ve kendi kişisel yeterliliğine ilişkin değerlendirmesidir. Küçük yaşta olan, olgun olmayan ve birine bağımlı olan kişiler benlik saygılarını oluştururken başka insanların yansıtmalarına dayanırlar. Birey denetim değerlendirmesini daha içselleştirildiğinde kendini özgür ve eşsiz hissederek daha fazla kendi olma yolunda ilerler. Erken çocukluk dönemlerinde kendisi için önemli insanlardan gelen yansıtma benlik kavramında ve benlik saygısının şekillenmesinde önemli rol oynar. Kişi etrafında önemli kişilerden aldığı sinyalleri kendi benlik kavramı ile birleştirir. Birey diğerleri tarafından değer verildiğinde ve kabul edildiğinde, kendisine değer vermeye ve kabul etmeye daha eğilimli hale gelir. Kişi çevresindeki çok sayıda kişiden çok farklı zamanlarda çok farklı yerlerde birçok yansıtma alır. Bu yansıtma çoğu birbirleri ile çelişkili olabilir. Aynı zamanda da kişinin kendi benlik kavramı ile de çelişkili olabilir. Gerçekte, engelli bireyler daha fazla oranda daha olumsuz yansıtma yaşarlar ve bu da onların benlik saygılarını azaltır.

Benlik gelişimi üzerinde, ailenin en çok etkisinin bulunduğunu kaynaklar belirtmektedir. Aile, çocuk dünyaya geldikten sonra beslenme, giyinme, korunma bireyin sevgi, güven gibi duygusal ihtiyaçlarını karşılayan ilk kurumdur. Bu ihtiyaçları karşılamaya yanı sıra, ailenin bireyi yetiştirme tarzının, çocuğun benliğinin gelişimini etkilediğini kaynaklar belirtmektedir (Kaya ve Saçkes, 2016).

Ana-babanın ve diğer aile fertlerinin benlik kavramı üzerindeki etkisi ilk yıllarda oldukça fazladır. Yaş ilerledikçe bunlar yerini arkadaşlara ve öğretmenlere bırakmaktadır. Bunun yanı sıra çocuğun aile içi ilişkilerindeki olumsuz bir gelişme çocukların benlik bilincini doğrudan etkileyebilmektedir. Aile içindeki bireyler çocuğu nasıl tanımlarsa, çocuk da kendini öyle tanımlamaya eğilim göstermektedir. Bu tanımlama ve değerlendirmelerin olumsuz olması çocukta olumsuz benlik kavramının gelişmesine neden olabilmektedir (Yörükoğlu, 2000).

Fiziksel özellikler de benlik kavramının gelişiminde etkili olabilmektedir. Olumlu bedensel özellikler, benlik kabulünde büyük öneme sahiptir. Ayrıca fiziksel ve bedensel bir eksiklik de kişinin benlik kavramı gelişimine etki edebilmektedir. Çocuğa okul ortamında yapıştırılmış olan etiketlerin de benlik gelişimine etkisi büyüktür. Aptal, başarısız, tembel ya da çalışkan, başarılı ve akıllı gibi etiketler konulan çocuklar, kendilerini bu etikete göre algılar ve ona göre davranış sergilemeye

başlar. Bireyin deneyimleri ve algılarıyla biçim kazanan benlik, biçimlenmiş yönlere uygun yaşantılar aramaktadırlar. Dolayısıyla, çocuğun deneyimleri, sosyal etkileşimleri ve çevresi benlik kavramını değiştirebilecek biçimde düzenlenirse, ona istenilen davranışlar kazandırılabilir. Ayrıca bireyin kendisi hakkındaki olumlu düşünceleri diğer kişilerle etkileşimini kolaylaştırır ve kabul edilmesini sağlayabilir. Kaynaştırılmış ortamlarda engelli olan olmayan öğrencilerin birbirleriyle ilişki içinde olma fırsatları bulunmaktadır. Bu ilişkiler, engelli çocukların iletişim ve sosyal becerilerinde gelişim olması açısından olumlu etkiye sahiptir. Bu öğrencilerle etkileşim yapan engelli olmaya öğrencilerinse, başka insanlarda bulunan farklılıklarla ilgili duyarlı olmalarının, sosyal biliş ve hoşgörü düzeylerinin ve benlik tasarımlarının arttığı görülmektedir (Yılmaz ve Savaşer, 2017).

2.3. BENLİK SAYGISI İLE İLİGLİ YAPILAN ARAŞTIRMALAR

2.3.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Öztürk (2006), görme, işitme ve ortopedik engeli olan ilköğretim öğrencilerindeki benlik kavramlarının, kaynaştırma eğitimine ya da özel eğitim okullarına gitme durumuna göre incelediği çalışmasında, şu sonuçlara ulaşmıştır. Özel eğitim okullarına ve kaynaştırma eğitimine devam eden görme, işitme ve ortopedik engelli öğrencilerin genel benlik kavramlarının yaş, cinsiyet, araç kullanma, engelin oluş zamanı, engel nedenine göre farklılıkları anlamlı bulunmamıştır. Anne baba öğrenim durumu ve ailedeki çocuk sayısına göre bazı boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Türk (2007), herhangi bir spor takımına katılan ya da katılmayan görme engelli öğrencilerin benlik saygılarının değerlendirildiği çalışmasında, cinsiyete göre görme engelli öğrencilerin benlik saygınlığı puanlarının farklılaşmadığını elde etmiştir.

Bacakoğlu (2002), araştırmasında; 14-18 yaşları arasında 30 görme engelli, 30 görme engeli bulunmayan çocuk ve anneleri olmak üzere 120 denek katılmıştır. Bu çalışmada deney grubu, 13 kız, 17 erkek olmak üzere 30 görme engelli denek ve çocukların annelerinden oluşan 60 kişilik gruptur. Kontrol grubuysa 13 kız ve 17 erkek olmak üzere 30 görme yetisine sahip çocuk ve annelerinden oluşan 60 kişilik gruptur.

Bu çalışmada genel olarak görebilen ve göremeyen çocukların benlik kavramlarındaki gelişmeyle aile tutumu arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu soruyu cevaplayabilmek için de çocukların kendi benliklerini değerlendirmeleri, kendi benliğiyle ideal benliği arasındaki değerlendirmelerin farklılaşması, çocuğun aile tutumunu algılayışı, ailenin çocuğunu tanıması ve ailenin tutumu araştırılmıştır. Böylece hem çocuk açısından hem de anneleri açısından gören ve görmeyen çocukların benlik kavramları ve aile tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Self Sort, İdeal Sort, SPT-B ve ailelerine uygulanan SPT-A ölçekleri kullanılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen verilere göre; gören deneklerle görmeyen denekler arasında benlik kavramları açısından ve uyum puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı, görebilen ve göremeyen çocuğa sahip annelerin çocuğa karşı tutumu araştırıldığında, görmeyen çocuğa sahip annelerin kabul ve red puanları gören çocukların annelerine göre anlamlı bir şekilde yüksek olduğu, annenin tutumuyla çocuğun benlik kavramı arasında ilişkinin anlamsız düzeyde olduğu, görmeyen çocuğun aile tutumunu algılayışı ile benlik kavramı arasında sadece acıma boyutunda negatif bir ilişki görülürken, gören çocukta ise kabul boyutunda pozitif bir ilişki görüldüğü, iki grup annenin, çocukların benlik kavramlarını değerlendirmesi arasında da anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Öztürk'ün bir çalışmasında (2006), anne ve babası boşanan 9-13 yaşları arasındaki çocuklarla aynı yaş grubundan anne ve babası boşanmayan çocuklardaki benlik saygısı ve kaygı seviyeleri arasında bulunan ilişki incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre; annesi ve babası boşanmış ve boşanmamış çocuklardaki benlik saygısıyla cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Anne ve babası boşanmış çocukların benlik saygıları ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Koç (2003), ergenlikte benlik gelişimi ve din ilişkisine bakmış, araştırmaya katılan örneklem grubun benlik tasarım düzeyleri ile bağımsız değişkenlerden yaş, başarı düzeyi, ailenin sosyoekonomik düzeyi, anne ve babanın meslekleri anne ve babanın öğrenim durumları, farklı anne ve baba tutumları, aile bireyleri arasındaki ilişki ve ailenin dindarlık düzeyini algılama arsındaki ilişkiler istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmıştır. Buna göre 12-16 yaş grubunda bulunanların benlik tasarımı puan ortalamasınının 17-21 yaş grubunda bulunanların puan ortalamasından

yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan örneklem grubun benlik tasarım düzeyi ile toplam dindarlık, dindarlığın alt boyutları olan dini inanç, dini duygu, dini davranış ve dini bilgi boyutu düzeyi arasındaki korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaştığı görülmüştür. Buna göre örneklem grubun benlik tasarım düzeyi yükseldikçe toplam dindarlık düzeyi de yükselmektedir, sonucuna varmıştır.

Orbay (1996) bir araştırmasında, psikiyatri kliniğine başvurmuş ergen ve çocukları normal örneklem grubunda karşılaştırmış, normal gruptaki ergen ve çocukların benlik kavramı puanının yüksek olduğunu görmüştür. Yaş ve cinsiyete göreyse anlamlı bir farklılık bulamamıştır (akt: Kanay, 2006).

Elemek (2008), özel öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklarla bu tanıya sahip olmayan çocuklardaki kaygı ve benlik saygısı düzeylerinin sınıf, cinsiyet ve yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini araştırmıştır. Cinsiyete göre Piers-Harris Özkavrama Ölçeğinden alınan puanlar arasındaki fark anlamlı bulunamamıştır. Yaş değişkeninin de PiersHarris Özkavrama Ölçeğinden alınan puanlara etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Gürel (2007), yaptığı çalışma ile görme engelli ergenlerle gören ergenlerin benlik saygısı gelişimlerini karşılaştırmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre ergenlerdeki benlik kaygısı düzeyi, kaçınıcı çocuk olduğu, kendine ait odanın olması, anne-baba eğitim durumu, anne-baba yaşı, kardeş sayısı, anne-baba çalışma durumu, yaş ve cinsiyet durumları ve ailedeki toplam kişi sayısı arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Cinsiyete göre ergenlerdeki benlik gelişimi, kızların aleyhinde farklılaşmaya sahiptir.

2.3.2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Quintana ve arkadaşlarının (1984) yaptığı çalışmada 15-18 yaş arasında 32 görmeyenle, aynı yaş grubundan 28 gören deneğin sosyal becerilerini karşılaştırmıştır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar; a) görmeyen deneklerin sosyal ortamlara katılımında en çok güçlük çeken grup olduğu, benlik saygılarının ve iç kontrollerinin diğerlerine göre daha düşük olduğu, b) görenler ve görmeyenler arasında sosyal beceriler bakımından bir farklılık görülmediği ve görme derecesine bağlı olarak bir farklılığın bulunmadığını göstermiştir (akt: Bacakoğlu 2002).

Kimmel (1959) ortopedik arızanın oluşumu ile kişilik özellikleri arasında ilişkiyi değerlendirmiştir. Bu çalışmayı 10-16 yaşları arasındaki 30 ortopedik arızalı öğrencilerden 15'ini arızası doğuştandır. Diğer 15 öğrenci ise arızadan beş yaşından sonra etkilenmiştir. Her öğrenciye adam çizme ve Rorschach ölçekleri uygulanmıştır. Ortopedik arızalı öğrencilerden var olan kişilik problemlerinin yaş ve arızadan etkilenme ile ilişkili bulunmuştur (akt: Kaya ve Saçkes, 2016).

Bussing, Zima ve Perwien (2000) bir çalışmalarında, Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu riskine sahip ve %73 gibi bir oranla görüşmeye gelen, ilaç kullanan ve özel eğitim alan 143 öğrenci üzerinde benlik kavramını değerlendirmişlerdir. Piers Harris Benlik Kavramı Ölçeğini kullanarak, ilaç kullanımı ve bozukluğun niteliklerini birçok görüşmeciyile standart ölçüm değerlerini kullanarak değerlendirmişlerdir. Normal dağılım içinde, ortalama olarak benlik kavramı değerleri bulunmuştur. Ayrıca Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğuyla başka hastalıkların beraber görülme durumuna bakıldığında, içe yönelim problemi olan çocuklar, sadece DEHB bulunan ya da DEHB'le beraber başka yıkıcı davranışları da olan çocuklarla kıyaslandığı zaman, popülerite ve anksiyete alanında düşük benlik kavramına sahip oldukları görülmüştür. Benlik kavramının düşük olmasının bağımsız belirleyicileri, içe yönelim sorunları ve yüksek fonksiyonel hasarlar olurken, ilaç kullanımı belirleyici olarak görülmemiştir (akt: Kanay, 2006).

Gans ve ark (2003) „nın yaptığı bir araştırmada öğrenme bozukluğu olmayan çocukların Pierss-Harris Özkavrama Ölçeğinin Zekâ ve Davranış alt testlerinden öğrenme bozukluğu olan çocuklara göre daha yüksek puanlar aldığı bulunmuştur (akt: Elemek, 2008).

Üçüncü Bölüm

SOSYAL UYUM

Sosyal bir varlık olarak tanımlanan birey ilişki içinde olduğu diğer insanlarla toplumsal hayatın içinde yer almakta; yaşamını devam ettirmektedir. Doğumundan itibaren sosyalleşme süreci başlayan bireyin sahip olduğu sosyal, psikolojik ve kişisel yetilerini toplum içinde o toplumun değerleri çerçevesinde geliştirmekte ve zamanla benimsemektedir. Sosyalleşme (socialization), “gerek toplumun değer ve normlarını içselleştirerek, gerekse toplumsal rolleri gerçekleştirmeyi öğrenerek toplumun üyesi haline gelmeyi öğrenme süreci” olarak tanımlanmaktadır. Başka bir kaynakta toplumsallaşma kavramının tanımı, “ben”in, “biz” olması, bireyin toplumla bütünleşmesi olarak verilmektedir (Cüceloğlu, 2016). Bu süreçte birey toplumda değer yargıları, rolleri, kültürü, çevreyi, insanları tanıırken topluma uyum sağlamayı da öğrenmektedir. Sosyal uyum süreci bireyin toplumsallaşması ile birlikte yaşamı boyunca süreklilik göstermekte, insanlar arası ilişki kurmasına, iletişim ve sosyal becerilerin gelişmiş olmasına bağlı olmaktadır. Tekin ve Göktaş (2009: 149-151) bireyin sosyal uyumu ne kadar fazla ise alkol ya da uyuşturucu madde ve şiddet gibi riskli davranışlardan kaçınmasının da o kadar yüksek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bireylerin sosyal aktivitelerinin artırılması, hedef ve ideallerinin belirlenmesinin de sosyal uyum üzerinde belirleyici rol oynayabileceğini ifade etmektedirler.

3.1. UYUM VE SOSYAL UYUM KAVRAMI

Sosyal uyum sürecinin anlaşılmasını sağlamak için öncelikle uyum kavramı üzerine yapılan tanımlamaları inceleyebiliriz:

TDK’da verilen uyum tanımı “bir bütünün parçaları arasındaki ahenk, uygunluk; bir duruma ya da toplumsal uyum sağlama, uyma” şeklinde yapılmıştır.

Köksal (2000: 100) uyumu “bireyin kendisi ve çevresiyle iyi ilişkiler kurabilmesi ve kurduğu bu ilişkileri sürdürebilmesi” olarak tanımlamıştır.

Kağıtçıbaşı (2008: 73) toplumsal yaşamın bir zorunluluğu olarak gördüğü uyum davranışını, sosyal etki ve ortak öğrenme sonucunda ortaya çıkan, sosyal düzenliliğin ve sosyal yaşamın temelinde var olduğunu belirtmektedir.

Piaget, uyumu birbirini tamamlayan özümleme (assimilation) ve uygunluk sağlama (accomodation) süreçlerinden oluştuğunu, bunlardan uygunluk sağlamanın bireyin çevre, istek ve uyarılarına göre tepkilerinde değişebilme eğilimi olduğunu; her yeni uyarana uyabilen bireylerin ise onu özümseyebileceğini belirtmektedir (Günçe, 1971: 222).

Gökdağ (2004: 55) ise, bir kişinin inanç ve davranışlarının grup standartlarına göre değişme eğilimi' göstermesi olarak ifade etmekte; grubun normlarına uymanın bazen toplumda kabul görmek ve toplumsal uyumu gerçekleştirmek için ödenen bedel' şeklinde açıklamaktadır.

Yukarıda verilen uyum tanımlamaları sonucunda sosyal uyum kavramını, ailede başlayan ve bireyin yaşamının sonuna dek süren sosyalleşme sürecinde bireyler arası sağlıklı iletişim ve etkileşim kurmak, sürdürmek ve toplum içinde zamanla ortaya çıkabilen değişimlere uyum sağlayabilmek olarak tanımlanabilmektedir. Köksal (2000: 100) sosyal uyumu toplumda prestij kazanma ve statü sahibi olma gereksinimlerinin karşılanması olarak belirtirken, yaşamın büyük ölçüde içinde bulunulan koşullara uyum sağlama süreci olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bireylerin fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra psikolojik ihtiyaçlarının da doyuma ulaşması için değişen dünyanın şartlarına uyum göstermek zorunda olduğunu ve uyumun temel şartlarından birinin bireyin kendisini iyi hissedebilmesi, hem yaşamını sürdürebilmesi hem de dünyada kendine özgü bir yer edinebilmesi için gerekli olduğunu söylemektedir. Koenig, "yaşamın ilk senelerinden sonra bireyin ilk görevinin sosyal çevreye uyum sağlamak" olduğunu belirtmiş, kişinin hayatı boyunca diğer insanlar ile devamlı bir uyum süreci içerisinde olduğunu ve bunun kişinin temel problemi haline geldiğini ifade etmiştir (Avcı, 2006: 47). Görülmektedir ki, diğerleriyle bir arada yaşamının bir zorunluluğu olarak görülen uyum sürecinde, bireyler bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını iletişimsel boyutuyla birlikte yaşamakta ve sürdürmektedirler. Kaplan uyum sürecinin beş ölçütünden bahsetmektedir. Bu ölçütler şöyle açıklanabilir (Türkel, 2010: 6):

Hayata Bakış Açısı: Bireyin davranışlarına odaklanmasını sağlayan birtakım maddi, manevi veya sosyal değerler veya kişinin hayatına anlam veren ve davranışlarını şekillendiren değerleri vardır. Bireyin bu değer ve hedeflere bağlanma, mücadele etme biçimi hayata bakış açısını ve uyumunu göstermektedir.

Gerçekçi Kendini Algılama: Bireyin kendini tanıması ve becerilerinin, güçlü ve zayıf yönlerinin farkına varabilmesi davranış biçimlerini etkileyebileceği gibi sosyal olarak uyum sağlamasını da etkileyebilmektedir. Gerçek dışı durum algılamaları problemleri çözenin önüne geçerek, ilişkileri de zora sokmaktadır.

Duygusal Olgunluk: Duygularının kontrolüne sahip olabilen bireylerin diğerleriyle ilişkilerinde de kontrollü olmakta ve davranışlarında da bilinçlilikle hareket etmektedir. Duygusal olgunluktaki bireylerin diğer insanlara da ihtiyaç duyduğu, stresle sarsılmayan bir iç güvenliğe sahip olduğu belirtilmektedir.

Sosyal Duyarlılık: Bu ölçüte göre uyum problemi yaşamayan bireylerin diğer bireylerle ilişkilerinin uyumlu ve olumlu olduğu belirtilmektedir. Bu bireyler, bencil olmayan, toplumun çıkarlarını gözetken, aktif, toplum tarafından kabul gören ve sosyal ilişkilerinde başarılı kişilerdir.

Dinamik Dengeleme: Davranışlarını içsel ve dışsal güçler arasında dengede tutmak durumunda olan birey bu güçlerin devamlı değişmesi sonucunda uyum sorunu yaşayabilmektedir. Örneğin katı alışkanlık ve tutumlara sahip bireylerin değişen çevre şartlarına uyum sağlaması zorlaşmaktadır.

Sosyal uyumu yüksek olan bireylerin yüksek özgüvene sahip olduğu, aktif, yaratıcı, bireysel ve toplumsal çatışmaları daha az yaşayan kişiler olduğu belirtilmektedir (Çerik, 2002: 3). Ayrıca uyumlu bireylerin kendi ve çevresiyle ilişkilerinde dengeli ve etkili davranmakta; bu yetinin kazanılmasında bireylerin kişisel özellikleri ile sosyo-ekonomik düzeyleri, aile içi iletişimi, tutumu, eğitim seviyesi gibi özellikler önemli rol oynamaktadır. Sağlıklı bir uyum sürecinden bahsedebilmek için

Gençöz (1998: 6) üç durumdan söz etmektedir. Bunlar: Hayatı devam ettirebilmek, çevrenin ve kendinin özelliklerini tanımak, farkında olduğu özellikleri kullanmak ve ihtiyacı olduğunda farklı özellikler geliştirmek, sosyal uyum sürecini kolaylaştırmak ve sağlıklı bir biçimde devam etmesini sağlamak için önem taşımaktadır. Bu durumların gerçekleşmesi sonucunda bireylerin olay/olgulara daha bilinçli yaklaşımını sağlaması, olumsuzluklardan daha az etkilenmesi, savunma yapabilmesi ve yaratıcı sonuçlar ortaya koyabilmesi açısından da bireylere kolaylık sağlayabilmektedir.

3.2. UYUM KURAMLARI

Uyum kavramı farklı yaklaşımlar ile ele alınmış, “uyum-uyumsuzluk”, “normalnormal dışı” ve “ruh sağlığı ve ruh hastalıkları” açısından da incelenmiştir (Bingül, 1995:14). Bu yaklaşımlarda uyum kavramı tıbbi, istatistiksel ve psikolojik yaklaşımlar olarak değerlendirilmiştir (Saygılı, 2000: 18-19): *Tıbbi yaklaşım* açısından uyum, normallik, sağlıklılık olarak yorumlanmış, uyum davranışlarının fiziksel ya da bir travma nedeni ile ortaya çıkabilen organik bir bozukluk olabileceği belirtilmiştir. Uyumu; çoğunluğun uyduğu ortalama bir davranış olarak ele alan *istatistiksel yaklaşım*, bireylerin uçta olmadıkları sürece normal ve uyumlu olduğu ifade edilmiştir. *Psikolojik yaklaşımlar*, psikanalitik yaklaşım, davranışçı yaklaşım, insancı (hümanist) yaklaşım sosyal psikolojik yaklaşım olarak dört başlık altında toplanmaktadır.

3.2.1. Psikanalitik Yaklaşım

Freud’un görüşüne göre bireylerin uyumsuzluk nedenleri ruhsal çatışmalarından kurtulmak için gösterdikleri çabaların sonucu olmaktadır. Bu nedenle bu davranışlarının anlaşılacak davranışlar olmadığını ve normal davranışlarla aralarında sadece bir derece farkı olduğunu belirtilmektedir (www.psikolojikdanisma.com). İd, ego ve süperegö olarak kişiliği üç bölüme ayıran Freud, bu üç sistemin karşılıklı etkileşiminden davranışın ortaya çıktığını, sağlıklı bir bireyin id dürtülerine doyum olanağı sağlarken, çevresine de uyum yapabilen (ego) ve içindeki süper egonun da sesini dinleyebilen bir kişi olduğunu söylemiştir (Gündüz, 2006: 16).

Bireyi toplumsal bir varlık olarak gören Adler’e göre insan diğerleriyle ilişki kurarak yaşar ve temelde kendisinden ziyade topluma yönelik bir hayat tarzı içerisindedir. Bu eğilim toplumsal sürecin etkisi ile oluşmamaktadır çünkü topluma yönelme eğilimi bireyde doğuştan vardır ve toplum, insanı sadece bu ilişkinin şeklini belirlerken etkilemektedir (Gün, 2006: 13). Adler, toplumda uyumsuz davranışlar gösteren kişilerin eksiklik duygusunu normal kişilere göre daha fazla hissettiklerini, bu eksiklik duygularını kapatmak için ise abartılmış üstünlük çabalarıyla uyumsuz davranışlarını artırdıklarını belirtmektedir (Gündüz, 2006: 17).

Horney, çocukluk döneminde görülen kusurlu benlik gelişiminin aile içi aksaklıkların sonucu ortaya çıktığını ve bunun sosyo-kültürel etmenlerden

etkilendiğini savunmuştur. Sağlıklı insan gerektiğinde başkalarının isteklerini kabul edebilen, savaşılabilen ve yalnız kalabilen kişi olarak tanımlanmış; bireyin bunların birbirini tamamlayıp uyum sağladığı belirtilmiştir (Gülbahçe, 2007: 88 ve Gündüz, 2006: 17).

Doğuştan arketiplere sahip olarak dünyaya gelen insanın çevre ile etkileşimiyle şekillendiğini söyleyen Jung'a göre kalıtım ve çevre uyum sağlamada ve kişilik gelişiminde çok önemlidir (www.aktuelpsikoloji.com). Bireyin toplumsal çevresine uyumunu sağlayan kişiliğin bilinç, kişisel ve ortak bilinçdışı sistemlerinden oluştuğu ifade edilmekte; psike adı verilen kişiliğin bilinçli ve bilinç dışı güçleri arasındaki çatışmaların sonucundaki dayanıksız olma durumunun bireyde uyumsuzluk sorunlarının geliştiği belirtilmektedir (Gündüz, 2006: 18).

Fromm, toplum tarafından verilen imkânlar sonucunda biçimlenen benlik gelişiminin toplumun kuralları ile çatışmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu süreçte uyum sağlamada bireyin benliği de gelişmektedir. Toplumun kuralları ile bireyin gereksinimlerinin uzlaşması sonucu gelişen benlik, sevilme, kabullenme durumunda sürekli kaygı içinde olmaktadır (İşgör, 2003: 18 ve Gençdoğan, 193: 24).

Erikson, insan yaşamında her birinin içinde sosyal etkileşimlerin olduğu, bireyin kendisi ve sosyal çevresi ile olan etkileşimine yeni boyut kazandıran sekiz evre belirlemiştir. Bu evreler bireyin doğumundan ölümüne kadar yaşamını ele almaktadır (Elkind, 1978: 31). İlk evrede, bireyin kendisine ve çevresine güvendiği ölçüde sosyal etkileşimlerin geliştiğini öne sürmektedir. İkincisi *özerkliğe karşı kuşku* evresidir. Bu evrede bireylerin özerklik duygusundan öte utanç ya da kuşku duygularıyla yetiştirilmesi bireyin daha sonraki dönemlerinde insan ilişkilerinde de etkili olduğu belirtilmektedir. *Girişkenliğe karşı suçluluk* evresinde bireylere saçma, kötü, aptalca iletilerinin verilmesi girişkenlik duygularının körelmesine ve suçluluk duygusunun oluşmasına yol açacağı ileri sürülmektedir. *Becerikliğe karşı aşağılık* duygusu, bireylerin çabalarının isteklendirilmesi ve ödüllendirilmesinde beceriklik duygularının arttığı ve tersi bir engellenme durumunda ise bireyde aşağılık duygusunun ortaya çıktığı ifade edilmektedir. *Kimlik kazanmaya karşı rol karışıklığı*, güven, girişkenlik, beceriklik duyguları gelişen bireylerin ilişkilerinde başarılı olduğu, utanç, kuşku, güvensizlik, aşağılık duygularına sahip bireylerin ise rol arayışı içinde olduğu belirtilmektedir. *Yakınlığa karşı yalıtılmışlık evresinde* bireyin kendini yitirme

korkusu olmaksızın diğerleriyle paylaşma, sevebilme ve yakınlık duygusunun yanında bunların olmadan bireyin diğerlerinden yalıtılmışlık duygusunun ortaya çıkması bireyin yalnızlaşmasıdır. *Özgeciliğe karşı kendine dönüklük* bireyin aile, iş ve sosyal yaşamının devam ettiği özgeciliğin yanında duygularının durgunlaştığı ve bireyin içe kapandığı evre olarak açıklanmaktadır. *Bütünlüğe karşı umutsuzluk* evresinde bütünlük yaşama karşı olumlu bir doyumluğun olduğu, buna karşı umutsuzluk ise pişmanlıkların yaşandığı duygular olarak açıklanmaktadır.

Sullivan gelişim dönemlerinde yaşanan sorunların kişinin kendisi ve diğer insanlarla yetersiz ilişki geliştirmelerine bu durumun da normal dışı davranışlara yol açtığını belirtmektedir (Gündüz, 2006: 18). İnsanlararası ilişkilere ve davranışlara dayanan bu kuramda davranış bozukluklarının temeli ilişkilerde aranır. Dolayısıyla ilişkilerin düzeltilmesinde iletişim önemli bir rol oynamaktadır (Bulut, 2008: 34).

Psikanalitik kuramcılara göre insanın davranışlarının temeli yaşamının ilk yıllarında ortaya çıkmaktadır. Fizyolojik ihtiyaçlarını toplum ile çatışma yaşamadan doyurabilen kimselerin psikolojik olarak sağlıklı oldukları savunulmaktadır. Buna göre normal insan sosyal kurallara ve standartlara uyumlu bir şekilde kendi isteklerini toplumun beklentileriyle bütünleştirmiş bireyler olarak ifade edilmektedir (Kuzgun, 1972: 162).

3.2.2. Davranışçı Yaklaşım

Davranışçı yaklaşımlarda bireylerin ödül ve ceza ile öğrenme modelini benimseyeceği ve buna göre şekilleneceği savunulmaktadır. Uyum sürecinde dışarıdan gelen çevresel uyarıcılara uygun tepkilerde bulunmaktadır (Saygılı, 2000, s.19)

Watson bireylerin çevresel koşullar içinde davranışlar edindiğini ve buna göre biçimlenip uyum sağladığını belirtmektedir. Bunu şu şekilde ifade etmektedir (Kuzgun, 1972: 168):

"Bana bir düzine sağlıklı bebek ve onları istediğim şekilde yetiştirme olanağı veriniz. Onlardan tesadüfen herhangi birini alıp yetenekleri, eğilimleri, ırk ve cediti ne olursa olsun seçeceğim herhangi bir alanda yetiştirip meselâ doktor, hukukçu, artist, tüccar, hatta dilenci, hırsız yapabileceğimi garantilerim".

Watson'un bu deyişinden bireylerin toplum tarafından biçimlendiği ve toplumun değer, tutum ve yapısına gore bir birey modeli ortaya çıkarıldığı goruşune ulaşılabilmektedir.

Wolpe, bireylerin uyumsuz davranışlarının renilmiş davranışlar olduğunu, bu davranışlara dul verilmediğinde tekrar edilmeyeceğini belirtmektedir. Olumsuz davranışların nedenlerinin incelenerek çevresel koşulların ortaya çıkarılması ve tanımlanmasının nemli olduğu vurgulanmaktadır (Gunduz, 2006: 23). Bireyler davranışlarını yaşadığı çevreden gorup biçimlendirmekte ve alışkanlık haline getirmektedir. Edinilen bu davranışlar içinde bulunan ortama gore iyi-kotu, olumlu-olumsuz, uyumlu-uyumsuz olarak nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla bu davranış biçimlerinin oluşmasında aile, arkadaş gibi içinde yaşanılan sosyal evre, çevrenin sosyo-ekonomik-kulturel birikimi bireylerin çevreleriyle ilişkisini ve iletişimini etkilemektedir.

Albert Baundura bireylerin renme sureci sonunda uyum davranışlarının değişebileceğini ve bu surecin dikkat etme, hatırd a tutma, davranış oluşturma ve motivasyon olduğunu belirtmektedir (Figen ve Mete, 2009: 60). Bu surete birey gozlem yoluyla model aldığı kişiye algılamakta, alınan bilginin davranışa donuşturulmesi için bellekte depolanmakta, davranışı başarma yeteneğine olan inancı ile harekete geçmektedir. Bireyin rendiklerini kullanması bireyleri gudulemekte ve tekrar etme davranışını artırmaktadır.

Lazarus'gore saldırgan ve antisosyal davranış eğilimlerinin renme yolu ile kazanıldığını, değişebilen bir yapıda olduğunu ve geliştirilebileceğini ne surmektedir (Kuzgun, 1985: 165). Bireylerin etkili sosyal etkileşimler kurmaları onları mutlu edebilirken aksi davranışlardan kaçınma ve duygu odaklı davranış sorunları yaşayabilecekleri ifade edilmektedir (Hamarta, 2009: 27).

Davranışçı kuramcılara gore çevresel koşullar insan hayatının ilk yıllarında belirlenen ve ilerideki biçimini oluşturan nemli bir etkidir; birey çevresine gore şekillenmektedir. Zamanla renme yolu ile kazanılan davranışlar dullendirme ya da cezalandırma yolu ile tekrarlanmakta ya da sondurulmektedir (Kuzgun, 1972: 163).

3.2.3. Hümanist Yaklaşım

Bu yaklaşım uyumlu ve sağlıklı insanın davranışlarından sorumlu olduğunu, uyumsuz tutumların bireyin kendisini kabul etmesinde, sorumluluğunu almasında, başarısızlığa uğraması sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır (www.psikolojikdanisma.net). Fenomolojik kişilik kuramı olarak da bilinen bu kuramda insanlık ve bilgelik anlayışı çerçevesinde gerçeğe, insana ait yeteneklerle akıl ve bilimi kullanarak ulaşılmaya amaçlanmaktadır. Hümanistik kuramcılara göre insan davranışını yöneten en önemli güdü kendini gerçekleştirmedir. Fizyolojik ihtiyaçların önemi de vurgulanmakla birlikte insanların üst düzey ihtiyaçlarını doyumaya çalıştığını iddia ederler. Sağlıklı insan toplum içinde eriyen, yok olan, topluma pasif bir uyum sağlayan insandan farklı olarak, kendi ihtiyaçlarına göre hareket eden, fakat toplumla çatışma haline düşmeyen bireyler olmaktadır (Kuzgun, 1972: 170).

Maslow, benlik bilincinin önemli bir yer tuttuğu kuramında sağlıklı bir kişilik için insanın davranışlarına yön veren ve onları güdüleyen ihtiyaçlar hiyerarşisini ortaya koymuştur. Kişiliğin olgunlaşması, çevre ile ilişkileri ve uyumun önemli bir rol oynadığı bu sıralamayı şu şekilde yapmıştır (Gülbahçe, 2007: 91): Açlık, susuzluk, sevgi ve ait olma ihtiyacı, cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaçlar, korunma ihtiyaçları, kendini gerçekleştirme ihtiyacı ve saygınlık ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçların sırasıyla doyuma ulaşması bireyin kişilik ve uyum davranışlarını da yönlendirmektedir. Fiziksel ihtiyaçlarını karşılayamamış bir kişinin bir sonraki basamağa geçmesinin ve oradaki haz duygusuna ulaşmasının gerçekleşemeyeceği, dolayısıyla bireysel ihtiyacı tamamlamadan sosyal olarak da uyum gösteremeyeceği ortaya koyulmaktadır.

Rogers sağlıklı kişinin davranışlarının bilincinde olduğunu bireyin başkalarına göre değil kendi duygu ve ihtiyaçlarına göre davrandığını, kendine güvenen, değer veren, problemlerin çözümünü kendi değer, yargı ve inançlarında arayan uyumlu kişiler olduğunu belirtmektedir (Gündüz, 2006: 19; Kuzgun, 1985: 9). Rogers bireyin kendini algılama ve kabul etme biçiminin diğer insanlarla ilişkisini ve etkileşimini de etkileyeceğini belirterek, bu duygu durumlarının bir öğrenme biçimi olduğunu, öğrenilen olumlu ya da olumsuz tutumların diğerleriyle uyumunu da olumlu-olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca uyumlu insan davranışlarını başkalarının beklentisine göre değil kendi gözlem ve değerlendirmelerine göre yönlendiren kişi olmaktadır (www.pdr.gen.tr).

3.2.4. Sosyal Psikolojik Yaklaşım

Sosyal psikolojik yaklaşımı uyumun rol teorilerine göre belirlendiğini, uyum sürecinde bireyin çevresini anlama girişiminde bulunduğu, içinde yer aldığı ortam, statü, bireyin biliş faaliyetleri sonucunda uygun davranabilme yeteneğine sahip olduğunu savunmaktadır (Saygılı, 2000: 20).

Sherifin “grup normlarının oluşması” deneyinde bireylerin durumlarını belirlemek, bir yerlere tutunmak istemesi sonucunda birey bir gerçek yaratmakta ve bu gerçeklere uyma süreci başlamaktadır. Sosyal normların etkililiği özellikle gençler arasında grubun standartlarına göre davranma, giyinme ve saçlarını buna göre kestirme şeklinde görüldüğü ifade edilmektedir (Gökdağ, 2004: 56). Yapılan deneyde bireylerin kendi yargılarının yerini grup içinde ortak bir standart aldığı görülmekte ve sosyal bir gerçeklik ortaya çıkarılmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2008: 74-75).

Ash, “uyuma” deneyinde bireylerin grubun fikrine yanlı olmasına rağmen uyma davranışı gözlemlemiştir. Sherifin deneyinden farklı olarak bireyler grup davranışlarını benimsemekte, Ash’in deneyinde ise sadece davranış ortaya çıkmakta, benimseme ya da bir tutum değişimi oluşmamaktadır (Kağıtçıbaşı, 77-78).

Milgram’ın “itaat” deneyi bireyin verilen emirlere ne kadar uyduklarını araştırmıştır. Deneyde sosyal etki ve uyma davranışının üzerinde otoritenin etkisini nasıl oluşturduğu ortaya çıkarılmıştır (Kağıtçıbaşı, 2008: 81-82). Deneye katılan bireylerin yarısından fazlasının yapılması istenen davranışı yapmaktan memnun olmadıkları halde otoriteye itaat ettikleri görülmüştür.

Açıklanan bu kuramlar çerçevesinde bireyler ailede başlayan bir toplumsallaşma sürecine girmekte, yaşamının sonraki dönemlerinde, okul, iş, sosyal ortamlar gibi çevrelerde de bu süreci devam ettirmektedirler. Bireylerin toplum içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri ve uyum sağlamaları onların kalıtsal özellikleri, sosyal çevreleri, bilişsel düzeyleri gibi özellikler sonucunda belirlenmekte; sosyal uyumlarını da olumlu ya da olumsuz etkilediği görülmektedir.

3.3. SOSYAL UYUM BECERİLERİNİ ETKİLEYEN UNSURLAR

Bireylerin kişisel ve sosyal uyumları yaşadığı toplumsal çevreye, aile ve arkadaş ilişkilerine, sosyo-ekonomik-kültürel-bilişsel birikimine, kitle iletişim araçlarına göre şekillenebilmektedir. Bu faktörler dolaylı ya da dolaysız bireylerin ilişki ve etkileşimlerini olumlu-olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.

3.3.1. Aile Faktörü

Bireyin ailede başlayan sosyalleşme sürecinde, anne-baba etkileşimi, aile içi bireylerin iletişim için zaman ayırması, birbirlerini dinlemesi, saygı göstermesi önemli rol oynamaktadır. Öğrenme sürecinin erken dönemlerde ailede başlaması bireyin model aldığı kişilerin özelliklerini kendi davranışlarında görmek mümkün olmaktadır. Çevresini algılamaya başlayan birey zamanla ona göre davranmaya başlamakta ve çevresine uyum göstermektedir (Kandır ve Orçan, 2011: 42-43). Ailede kurulan sağlıklı iletişim bireyin kişilik gelişiminde etkili olmakta ve çevresiyle de olumlu ilişkiler kurmasını sağlamaktadır (Türkel, 2010: 11). Bencillik, bireycilik, öfke, paylaşamama, kötümserlik, yargılama, yalnızlık duygusunun azalması sağlıklı aile içi iletişimin varlığı ile mümkün olabilmekte; birlikte karar verme, karşıdakini anlamaya çalışma, hatalara ılımlı yaklaşma ve sevginin hakim olduğu bir ortamda stresle baş etmenin de kolaylaştığı vurgulanmaktadır (Tezel,2004: 1). Aile içi etkileşim biçimi bireyin, toplumsallaşması ve bireyselleşmesi açısından önem taşımakta; aile içinde bireyle kurulan ilişki düzeyinin özgüven duygusunun gelişimini de olumlu ya da olumsuz etkilemektedir (Avcı, 2010: 48-49). Crosnoe ve arkadaşları yaptıkları araştırmada iyi yapılandırılmış ve ortak kurullarla açıkça belirlenmiş aile yapılarında, anne-babaların bireylerin ilgi, ihtiyaç ve sorunlarına duyarlı yaklaşımlarının ve anne-baba-birey arasındaki olumlu iletişimin bireyleri dış çevresinin olumsuz etkilerinden koruyabilen faktörler olduklarını bulmuşlardır (Yavuzer, 2006: 77).

Bireylerin birbirlerine saygı ve sevgi göstermediği hatta şiddetin ortaya çıktığı aile ortamlarında iletişimin de olması beklenemez. Bu bireylerarası anlaşılmayı ortadan kaldırmakta ve bağları koparmaya neden olmaktadır. Ayrıca gelişim dönemindeki çocuklar iletişimi, nasıl ve ne zaman davranması gerektiğini aile içinde gördüğü şekli ile öğrenmekte, bu davranış ve iletişim biçimini doğru kabul etmektedir.

Öğrendiği bu davranışı ise daha sonra girdiği okul, arkadaş çevresi gibi ortamlarda sergilemektedir. Aile içinde bireylerin kendilerini ifade edebilme özgürlüğü tanınması, çok katı ya da çok serbest bir ilişki yerine ılımlı, destekleyici ve güven verici bir ortamının oluşması bireyin aile dışı sosyal yaşamını da olumlu olarak etkilemektedir.

3.3.2. Arkadaşlık İlişkileri

Bireyler, aileden farklı olarak arkadaş çevresiyle ilişki içerisine girmektedir. Bireyin toplumsallaşma sürecine önemli bir katkıda bulunan arkadaşlık ilişkileri, sadakat ve cesaret duygularının gelişmesine, toplumda yasak görülen konuların özgürce tartışılabilmesine, kendine güven duygusunun gelişmesine, işbirliği yapmayı öğrenmesine olanak tanımaktadır (Avcı, 2010: 54). Diğer insanlarla anlaşmayı ve bir gruba uyum sağlamayı arkadaş aracılığı ile öğrenen bireyler, ailesine kıyasla arkadaş ortamında „anlaşıldım duygusu’nu yoğun yaşamaktadır. Arkadaşları tarafından kabul edilen bireylerin de olumlu kişilik özellikleri gösterdiği, sorunları, duyguları, çatışmaları paylaşmayı ve çözümlenmeyi öğrendiği; bununla birlikte bireyin özgüven duygusunun geliştiği, duygusal olarak daha az gerilim yaşadığı ifade edilmektedir (Yavuzer, 2006: 74).

Bireyin kendisini daha rahat ifade ettiği arkadaş çevresinde yeni bilgiler ve davranışlar edinme, grup içinde rol sahibi olma ve buna göre uyum sağlama öğrenilmektedir. Arkadaş ilişkilerinin bireyin sosyalleşmedeki yerinin önemli olduğu, boş zaman değerlendirme, cinsel yaşam, paylaşma, işbirliği, sorumluluk alma, dayanışma, toplumsal yaşamı ve görgü kurallarını öğrenme gibi konularda gelişmesi açısından önem arz ettiği belirtilmektedir (Doğan, 2009: 63). Bütün bu olumlu durumların yanında bireyler alkol, sigara, uyuşturucu, argo söylem gibi olumsuz durumlarında görülebilme ihtimalinin olma olasılığı ortaya çıkabilmektedir. Bu olumsuz durum bireylerin problemlerinden ve toplumsal baskılarından kaçmak, toplumdaki egemen ve ilişki kalıplarına karşı gelmek, kendini kabul ettirmek, fiziki doyum sağlamak, boş zamanlarına yeni bir içerik kazandırmak (Avcı, 2006: 54) gibi sebeplerden kaynaklanabileceği belirtilmektedir.

3.3.3. Sosyo-Ekonomik Düzey

Yapılan araştırmalarda bireylerin sosyo-ekonomik durumlarının başarılarını ve sosyal uyumlarını etkilediği ortaya koyulmaktadır. Kızıltan, bir araştırmasında üniversite öğrencilerinin sosyal ve kişisel uyum düzeylerine etki eden etmenleri incelemiş, ekonomik olanakları sınırlı ve kalabalık ailede yetişen bireylerin sosyal uyumlarının düşük olduğu, buna bağlı olarak da akademik başarılarının yüksek oluşunun uyum düzeylerine katkıda bulunduğu ortaya koyulmuştur (Dogan, 2009: 66). Collard çalışmasında sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ailelerin, çocuk sayılarının fazla olduğuna dikkat çekmiş, üst ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelere göre çocuklarıyla daha az vakit geçirdiklerini, oyun oynamak için daha az zaman ayırdıklarını, olgunlaşmayla alakalı başarıları daha az ödüllendirdiklerini ortaya koymuştur. Çocuğun gelişme döneminde oyun oynama, düşünme, kişiler arası iletişim ve çatışma çözme yeteneğini etkileyen bu süreçte sosyal gelişim eksiklikleri, ebeveynin gelişime yönelik bilinçsiz davranışları bireyin akademik ve sosyal başarısını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Türkel, 2010: 22).

Dolayısıyla sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesi ile bireyin kendini kabul, kişisel, sosyal ve genel uyum düzeylerinin de yükseldiği; bireylerin yaşadıkları yerleşim yerlerinin büyüklüğü ya da küçüklüğüne göre de uyum düzeylerinde farklar olduğu belirtilmiştir (Bilge, 1997: 73). Bu nedenle sosyo-ekonomik düzeyin uyum düzeyi üzerine belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir.

3.3.4. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları bireylerin sosyalleşmesinde diğer etmenler gibi etkide bulunurken ve bireyleri bilgilendirme işlevini yerine getirirken, davranış tarzlarını belirlemede de etkileri olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının toplumsal olarak temel amacının bireylerin düşüncelerini etkilemek, ortak düşüncede birleştirmek ve ortak davranmalarını sağlamak olduğu belirtilmektedir (Doğan, 2009: 63). Yapılan çalışmaların da bunu desteklediği, kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki olumlu ya da olumsuz sosyal ve davranışsal etkilerinin olduğu ifade edilmektedir. Kitle iletişim araçları kullanım amacına ve süresine göre bireyler için faydalı olabilmektedir.

Fakat bireylerin sosyal yaşamlarını kısıtlayıp, toplumdan uzaklaşmalarını ortaya çıkarabilecek sonuçlar da göz ardı edilmemektedir.

Kitle iletişim araçları arasında en yaygın ve kolay ulaşılan olan televizyonun etkileme gücünün özellikle çocuklar ve gençler arasında görülen model alma sonucunda öldürme, kavga, taciz, tecavüz, saldırganlık, şiddet gibi olumsuz tutum ve davranışların ortaya çıkmasında etkililiğinin altını çizmek gerekmektedir. Doğrudan nedensel bir ilişkiden söz edilmesinin zor olmasıyla birlikte televizyonun bireylerin davranış, tutum, değer ve duyguları üzerinde özendirici, hızlandırıcı ve tetikleyici bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur (www.biltek.tubitak.gov.tr).

İnternet kullanımı üzerine yapılan araştırmalarda sanal sohbetlerin çoğunluğu asosyal tipteki kişiler tarafından yapıldığını ya da bireylerin zamanla gerçek dünyadan koparak sanal ortamda daha fazla vakit harcamaya başladığını ortaya çıkarmaktadır. İnternetin kadın ve erkek kullanıcılarının %90'ının eski sosyal çevresine gerek kalmadığını düşünmeye başlaması, bireyin internet arkadaşlıkları, hayal dünyasında yaşamaya başlaması yaşamın gerçekliklerinden uzaklaşması için bir kaçış sebebi olabildiği ifade edilmektedir (Denizci, 2009: 52; Bölükbaş ve Cengiz, 2003: 103-113). Ayrıca kişilerin yüz yüze iletişim içinde olmamaları, bilgi, beceri, iletişimsel ifade düzeylerini saklayabilmeleri gibi sosyal, kültürel ve fiziksel yaşantı özelliklerini gizlemenin daha kolay olması sanal sohbetleri daha çekici kılabilmektedir. Sosyal yaşamda arkadaş edinme ve ilişkileri yürütebilme becerilerinde eksiklik ya da problem yaşayan bireylerin bu yöndeki başarısız deneyimleri onları sosyal yaşamın içinden koparıp internetin sınır tanımaz geniş a'sosyal' ağına çekmesi daha cazip hale gelebilmektedir.

Yaygın kitle iletişim araçlarından biri olan cep telefonlarının kişilerarası iletişimde ve insan ilişkilerinde kolaylaştırıcı etkisi olduğu kadar toplumsal tehditleri de gözler önüne serilmektedir. Bireylerin „sosyal ihtiyaçlarının elektronik ortamlarda tatminine yönelik’ (Ertem, 2006: 40) ilgilerinin arttığı ifade edilmektedir. Bireyler cep telefonlarıyla yüz yüze olduğundan daha rahat konuşabilmekte ve kendilerini kontrol edebilmektedirler. Yüz yüze iletişimde istenileni ifade etmek, beden dilini kontrol etmek, ses tonuna hakim olabilmek sosyal etkileşim becerisini gerektirdiğinden cep telefonuyla iletişim kurmak karşılaşılabilecek olumsuz durumları ortadan kaldırmakta ve bireye rahat bir ortam sağlamaktadır. Bir diğer taraftan mesajla iletişime geçen

bireylerin duygu, düşünce, istek ve ifadelerini karşı tarafa iletme biçimi de dilin yozlaşmasını, bireylerin etkin ve güzel konuşmalarının önünde engel olmaktadır. Bununla birlikte sosyal ortamlarda cep telefonu ile konuşmak, diğer bireylerle iletişim kurarken aynı anda telefonundan e-postaları kontrol etmek gibi önceki görgü kurallarının nezaketsizlik olarak görülen tavırları, artık bu şekilde değerlendirilmeyen farklı sosyal ilişki biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (Uslu, 2007: 228). Sanal ortamlarda yapılan iletişim türlerinin bireyleri yüz yüze iletişim olanağından yoksun bırakmakta ve özellikle çekingen bireyler için cezbedici olan sanal sohbet alanları kendi çevrelerinde arkadaşlık girişiminde bulunmalarını engellemekte ve sosyal gelişimlerini de olumsuz olarak etkilemektedir (Yavuzer, 2006: 12).

3.4. SOSYAL UYUMSUZLUK VE BELİRTİLERİ

Bireyi toplumsal yaşamın içine dâhil eden ve toplumun bir üyesi olmasını ve bunu benimsemesini sağlayan bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunlar sosyal, kültürel, ekonomik ihtiyaçlar olarak bir bütündür ve bunların karşılanmaması durumunda bireylerin topluma katılması da zorlaşmaktadır (Çakır, 2002: 83).

Bireylerin içinde bulunduğu duygusal durumları, sosyal, çevresel faktörler, toplumsal yaşamdan uzaklaşmasına, içe kapanmasına, yalnızlaşmasına sebep olabilmektedir. Bireylerin çekingenlik, kendine güvenmeme, cesaretsiz olma, eleştirilme duygusuna kapılma gibi kişisel özelliklerinden; ailenin yetiştirme tarzı, çevreden destek görememe, arkadaş çevresinden dışlanma, ekonomik yetersizlik gibi sosyal, çevresel ve ekonomik faktörlerden kaynaklanan sebepler sonucunda bireyler sosyal ortamlara girmekten kaçma eğilimi gösterebilmektedirler.

İnsanlarla konuşmaktan, bir araya gelmekten, sosyal ortamlardan kaçınma; bu ortamlara uyum gösterememe eğilimlerinin nelerden kaynaklanabileceği çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sosyal uyum problemine sahip olan bireylerin çevre ile ilişkilerinde, kendilerini ifade etmelerinde görülen iletişimsel ve ilişki sorunlarının belirtileri gözlemlenmiştir. Genel olarak bu belirtiler topluluk içinde konuşama, yüzün kızarması, ifade etmede zorluk çekme, göz teması kuramama, zamanla insanlarla bir araya gelmekten sakınma, hata yapmaktan korkma, içe kapanma ve daha çok küçük çocuklarda görülen tırnak yeme gibi belirtiler olabilmektedir (Doğan ve Sapmaz, 2009: 427).

3.5. SOSYAL UYUMLA İLGİLİ YAPILMIŞ ARAŞTIRMALAR

3.5.1. Yurt İçinde Yapılmış Araştırmalar

Kabasakal ve Çelik (2010: 204-205) yaptıkları araştırmada sosyal becerileri gelişmiş bireylerin sosyal uyumlarının da arttığını belirtmekte; çocukluk döneminde kazandırılan sosyal becerilerin ileriki dönemlerde bireyin sosyal uyum ve başarıları açısından önem taşıdığını ve benlik saygısının da arttığını ifade etmektedirler. Bunun sonucunda Karahan ve arkadaşları (2005: 67-68) 19 Mayıs Üniversitesinde öğrenim gören 193 kız ve 223 erkek öğrencinin sosyal uyumlarını sosyo-kültürel açıdan araştırmıştır. Araştırma sonucunda sosyo-kültürel etkinliklere katılan öğrencilerin sosyal uyum düzeyleri arasında .001 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=5.16$; $p<.001$). Sosyal etkinliklere aktif bir şekilde katılan öğrencilerin katılmayanlara oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkarılmıştır. Yapılan diğer araştırmalar spor, müzik gibi sosyo-kültürel etkinlikler ile boş zamanların değerlendirme biçiminin iletişim becerileri ve sosyal uyum sağlamada önemli etkilerinin olduğunu vurgulamaktadır. (Karahan ve ark.,2005:68; Koca,2010: 58; Köktaş, 2004: 126-127; Köksal,2000: 100).

Özkan ve Yılmaz (2010: 161), üniversite öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum düzeylerini araştırdığı çalışmada araştırmaya katılan 421 öğrencinin %19'unun üniversite yaşamına uyum sağlamada zorluk yaşadığını belirtilmektedir. Araştırmanın diğer sonuçlarına göre öğrencilerin %16.6'sının okul arkadaşlarıyla, %15.7'sinin karşı cinsle olan arkadaşlıklarında sorun yaşadığı belirtilmiştir. %40.9'unun ise sosyal ve kültürel etkinliklere katılmada problem yaşadığı ortaya çıkarılmıştır.

Güçlü ve Yentür (2008: 190) bayan milli sporcular üzerinde yaptığı araştırmasında katılımcıların ailenin eğitim, sosyo ekonomik statü ve sporla ilgilenme durumlarına göre sosyal uyum düzeylerini incelemiştir. Araştırma sonucunda istatistiksel farklılık çok olmamasına rağmen eğitim düzeyinde artış oldukça katılımcıların sosyal uyum düzeylerinde de artış olduğu fakat anlamlı bir farklılık görülmediği sonucuna varılmıştır. Buna karşılık ailenin ekonomik durumlarına göre sosyal uyumlarında anlamlı bir farklılık görüldüğü tespit edilmiş, sosyal uyum düzeyinin düşük olduğu bireylerin asgari ücretle geçindiği belirtilmiştir. Araştırmada bireylerin sosyal uyum düzeylerinde etki eden bir diğer faktör olan spora başlama yaşına göre sosyal uyum

puanlarının arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Spora başlama yaşının yükselmesi sonucunda elde edilen puan ortalamasının da düştüğü gözlenmiştir. Koca da (2010) sosyal aktivitelerin sosyal uyum üzerindeki etkisini destekleyecek çalışmada müzik eğitimi alan ve almayan öğrencilerin uyum düzeylerini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunamazken, Anadolu Güzel Sanatlar ve genel liseler arasında Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinin lehine (54.64) sosyal uyumlarının yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin kullanılan ölçeğe göre „antisosyal eğilimler’ puanının yüksek olması (12.36) bireyin belli ölçüler içinde antisosyal eğilimleri olmadığına işaret ederken, puanın düşük olması bireylerin genellikle sert ve öfkeyle dolu olduklarını göstermektedir.

Erdoğan ve arkadaşlarının (2005:7) yaptığı çalışmada öğrencilerin ekonomik, sosyal, kültürel uyum sorunlarını etkileyen etmenler araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyetin ve mezun olunan lise türünün sosyal uyum düzeyinde önemli olmadığı bulunmuştur. Hayatlarının çoğunu köyde geçirmiş olanların kültürel ve ekonomik uyum problemlerinin yüksek olduğu, buna bağlı olarak ise kültürel çevresi kısıtlı olan, ekonomik imkanları sınırlı ve kalabalık ailelerde yetişen gençlerde uyum problemlerinin daha yüksek olabileceği ifade edilmiştir.

Sevinç (2010: 97-108) üniversite öğrencilerinin akademik, sosyal, kişisel ve kurumsal uyumlarını ölçtüğü çalışmada öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde ettiği verilerin analizlerine göre öğrencilerin sosyal uyumlarını olumsuz etkileyen faktörleri „arkadaş ilişkileri, sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılmama, boş zaman etkinlikleri ve kişisel faktörler’ olarak gruplandırmıştır. Çalışma kapsamında öğrencilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular arkadaşlık ilişkilerinin niteliğine göre sosyal uyumda olumsuzlukların görüldüğü saptanmıştır. Arkadaşlık ilişkilerinde ortaya çıkan gruplaşma, etiketleme, rekabet, çıkar amaçlı ilişkiler, bireysellik ve yüzeysellik gibi durumların sosyal uyumu olumsuz etkilediği ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin arkadaş edinmeleri ve sosyal imkanları kullanmaları arasında ilişki kuran çalışmada, öğrencilerin arkadaş eksikliğinden dolayı sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere katılımın engellendiği belirtilmektedir. Dolayısıyla bu durum öğrencilerin sosyal yönelimlerinin de kısıtlanmasını ortaya çıkarmaktadır. Öğrencilerin boş zaman etkinliklerinin verimli kullanılmaması sosyal uyum düzeyini

etkilemektedir. Boş zamanların genellikle uyuyarak, televizyon seyrederek ya da internette geçirildiği belirtilmektedir. Bu durumun sosyal ortamlarla bütünleşmeyi engellediği ve sonuç olarak sosyal uyumu da olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır.

3.5.2. Yurt Dışında Yapılmış Araştırmalar

Düşük özgüven, yalnızlık duygusu, sosyal becerilerin yetersizliği bireylerin sosyal etkileşimlerden kaçınmasına sebep olmakta, bu durum ise zamanla sosyal uyumsuzluğun artmasına yol açmaktadır. Newcomb ve Bagwell yüksek seviyede yalnız kalan bireylerin sosyal etkileşimde bulunduğu anda duygu ve durumlarında korkularının arttığını belirtmektedir. Sosyal etkileşimde bireyin endişe duyguları yalnızlık duygularıyla da ilişkili olduğundan diğer kişilerden uzaklaşma oranı da artmaktadır (Johnson ve diğ., 2001, s.648).

Garaigordobil ve arkadaşları da (2005, s.55) kendine güveni yüksek bireylerin sosyal açıdan yardımsever tutumlar ve olumlu sosyal davranışlar sergilediğinden sosyal uyumlarının yüksek olduğunu; buna karşılık düşük özgüven duygusuna sahip bireylerin diğer bireylerle iletişim kurmada daha fazla korktuklarını ve bu duygular tarafından daha fazla tehdit edildiğini ifade etmektedir.

Mestre ve arkadaşları (2006, s.115) İspanya’da duygusal zeka ile sosyal ve akademik uyum arasındaki ilişkiyi 127 ergen üzerinde incelemiş kızların aldıkları puan ortalamasının erkeklere oranla yüksek olduğunu bulmuştur. Duygusal becerilerin öğrencilerin sosyal ve akademik uyumlarına olumlu katkı sağladığını belirtmiştir. Duygusal zekânın sosyal yetenekler ve sosyal etkileşimler arasında ilişkinin bireylerin uyum düzeyleri üzerinde etkisi olduğu, duyguları anlama, tanıma, yönetme yeteneğinin yaşamın çeşitli dönemlerinde sosyal ve akademik uyuma katkı sağladığı ifade edilmiştir.

Elias ve arkadaşlarının (2010, s.335-337) Malezya’da üniversite öğrencileri arasında (127 kız, 49 erkek) başarı, motivasyon ve kendine güvenin uyum üzerindeki etkisini araştırmışlar ve pozitif ilişki bulmuşlardır. Araştırma öğrencilerin çoğunun (%64.4) orta uyum düzeyine sahip olduğunu, %12.9’u yüksek uyum düzeyi ve %22.6’sının düşük uyum düzeyinde olduğunu saptamışlardır. Öğrencilerin uyum düzeylerinin sınıflara göre de farklılık gösterdiğini, öğrencilerin ilk iki yıllarında son iki yıllara göre daha fazla uyum sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Uyumun başarı,

motivasyon ve kendine güvenle önemli pozitif bir ilişkisi olduğunu bunun ise üniversite ortamına uyum sağlamada bireyi başarılı kıldığını ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda görülmektedir ki, sosyal ortamlara uyum sağlamanın kendine güven ve başarı duygusu ile ilişkilidir. Deepshikha ve Bhanot Hindistan’da 17-18 yaş grubundaki 100 genç kızın aile çevresi ve sosyal uyum arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda aile çevresinin kızların sosyal uyumunda önemli ölçüde etkilediği elde edilmiştir. Çalışmada aile ilişkilerinin iyi olması daha sonraki yıllarda da ergenlerin bireysel uyumlarının gelişmesi açısından önemli olduğunu belirtilmektedir (2009, s.111).

Allen ve diğerleri (2005, s.757) ABD’de yaptıkları araştırmada 184 ergenin popülerlik durumuna göre sosyal uyumunun değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Popüler ergenlerin daha az popüler olanlara oranla duygularını kontrol edebilen, çatışma durumlarında farklı açılardan bakabilen, iyi uyumlu ve sosyalleşmede sorun yaşamayan bireyler oldukları ortaya çıkarılmıştır.

Dördüncü Bölüm

YÖNTEM

4.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmada madde bağımlısı yetişkin bireylerin benlik saygısı ve sosyal uyum düzeylerinin madde bağımlısı olmayan yetişkinlere göre farklılaşma düzeyinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, madde bağımlısı kişilerde sosyal uyum ve benlik saygısının sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşma düzeyinin araştırılması çalışmanın alt amacıdır.

4.2. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ VE ALT PROBLEMLERİ

Araştırmanın ana problem cümlesi “Benlik saygısı ve sosyal uyum düzeyleri, madde bağımlısı bireylerde madde bağımlısı olmayanlara göre daha düşük müdür?” olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmaya ait alt problem cümleleri aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Madde bağımlısı bireylerde sosyal uyum ve benlik saygısı arasında anlamlı ilişki var mıdır?
- Madde bağımlısı olmayan bireylerde sosyal uyum ve benlik saygısı arasında anlamlı ilişki var mıdır?
- Madde bağımlısı bireylerin sosyal uyum düzeyi; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ekonomik durum ve medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?
- Madde bağımlısı olmayan bireylerin sosyal uyum düzeyi; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ekonomik durum ve medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?

4.3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın deney gurubuna ait evreni Beyoğlu SHM’ye (Sosyal Hizmet Merkezi) Kasım 2016-Ocak 2017 döneminde başvuran ve bağımlılık tedavisi gören

18 yaş üzeri klinik vakalar oluşturmaktadır. Deney grubuna ait örneklem ise evren içerisinden amaçlı örnekleme tekniği ile seçilen 60 kişiden meydana gelmektedir.

Araştırmanın kontrol grubu olarak ise İstanbul İli Beyoğlu ilçesinden ikamet eden ve herhangi bir madde bağımlılığı olmayan 18 yaş üstü kişiler seçilmiştir. Evren içerisinden amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenen 60 yetişkin kontrol grubuna ait örnekleme oluşturmuştur.

4.4. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırma çerçevesinde mevcut durumun tespit edilmesi hedeflendiğinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri çerçevesinde hedeflenen, geçmişte var olmuş ya da günümüzde varlığı devam eden bir durumun var olduğu biçimi ile betimlenmesidir. Araştırma konusunu oluşturan şey, nesne ya da birey, kendine ait koşullarda ve olduğu şekli ile betimlenmeye çalışılır. Konuyu oluşturan bu nesne ya da bireylerin, herhangi bir biçimde değiştirilmesi, etkilenmesi çaba gösterilmesi söz konusu değildir (Karasar, 2014). Tarama modeline ait bir tür olan ilişkisel tarama modelinde ise, iki ve daha fazla değişken arasındaki birlikte değişimin varlığı ve/veya derecesi belirlenmeye çalışılır.

4.5. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veriler “Demografik Bilgi Formu”, “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” ve “Sosyal Uyum Envanteri” kullanılarak toplanmıştır. Kullanılan araçlara ilişkin bilgiler alt başlıklar halinde sunulmuştur.

4.5.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu; sosyo-demografik veriler ve konuyla ilgili gerekli literatür taramaları sonucunda oluşturulan kapalı uçlu soruları içermektedir. Bu sorular ile deney ve kontrol gruplarına ait cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, ekonomik durum ve medeni durum bilgileri toplanmıştır.

4.5.2. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Ölçeğin Türk kültürüne uyarlanmasını Çuhadaroğlu (1986) yapmıştır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinde 11 alt ölçek vardır. Bunlar: “Eleştiriye Duyarlılık, Benlik Saygısı, Tartışmalara Katılma, Kişilerarası İlişkilerde Tehdit Hissetme, Kendilik Kavramı Sürekliliği, Ana-Baba İlgisi, Hayalperestlik, Psikişik İzolasyon ve Psikosomatik Belirtiler, Depresif Duygulanım ve İnsanlara Güven Duyma” şeklindedir (Çuhadaroğlu 1986). Bu araştırmada benlik saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. Rosenberg benlik saygısı ölçeğinde yüksek puan, düşük benlik saygısı anlamına gelmektedir. Rosenberg Benlik Saygısı alt testinde cevaplar 0-6 puanla değerlendirilmektedir. Puanların yorumlanmasıysa; 0-1 puan alanlar “yüksek”; 2-4 puan alanlar “orta”, 5-6 puan alanlarsa “düşük” benlik saygısına sahip şeklinde değerlendirilmektedir (Çuhadaroğlu, 1986).

Bu araştırma çerçevesinde ölçeğin deney ve kontrol grubunda ayrı ayrı güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Deney grubunda Cronbach Alfa değeri 0,826 olarak hesaplanırken; kontrol grubu için bu katsayı 0,877 bulunmuştur.

4.5.3. Sosyal Uyum Envanteri

Sosyal Uyum Envanterini H. M. Bell ve R. M. Doli, California Stanford Üniversitesi’nde geliştirmiştir ve ülkemizde Remzi Öncül Türkçe’ye çevirmiş ve uyarlamıştır (Çağlar, 1981). 99 sorudan oluşan “Sosyal Uyum Envanteri” sosyal ve kişisel uyum ile alakalı dört ayrı uyumun ölçülmesinde kullanılır. Bu faktörlere ilişkin bilgiler ve yapılan güvenilirlik analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Aile çevresine uyum: Bu kısımdan yüksek puan alan kişiler, aile çevresine yeterinde uyum sağlamamış kabul edilirler. Düşük puan alanlarsa aile çevresine yeterince uyum sağlamışlardır. Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde alt ölçeğin Cronbach Alfa değeri deney grubunda 0,712 ve kontrol grubunda 0,754 olarak bulunmuştur.

Sağlıkla ilgili uyum: Aile çevresinde uyumda olduğu gibi yüksek puan uyumsuzluk, düşük puansa uyum anlamına gelmektedir. Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde alt ölçeğin Cronbach Alfa değeri deney grubunda 0,942 ve kontrol grubunda 0,926 olarak bulunmuştur.

Sosyal uyum: Burada yüksek puan alan kişiler, bir olay karşısında boyun eğme eğilimi gösterebilen ve sosyal ilişkilerde çekingen olan kişilerken, düşük puan alanlarda sosyal ilişkilerde incitici, kırıcı ve sert şekilde kabul edilirler. Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde alt ölçeğin Cronbach Alfa değeri deney grubunda 0,796 ve kontrol grubunda 0,807 olarak bulunmuştur.

Heyecanlarla ilgili uyum: Heyecan konusunda kararsız olanlar yüksek puan alırken, kararlılarda düşük puan alırlar. Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde alt ölçeğin Cronbach Alfa değeri deney grubunda 0,863 ve kontrol grubunda 0,818 olarak bulunmuştur.

4.6. VERİLERİN ANALİZİ VE YORUMLANMASI

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 23.00 kullanılmıştır. Kontrol ve test grubu verilerinin karşılaştırılmasında ki-kare testi uygulanmıştır. Empati eğilimi ve saldırganlık tutumlarının karşılaştırılmasında Pearson Korelasyon analizine başvurulmuştur. Bağımsız ikili grupların karşılaştırılmasında t-test, üç ve daha fazla bağımsız grupların karşılaştırılmasında ise ANOVA kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Beşinci Bölüm
BULGULAR VE YORUM

5.1. BAĞIMLI VE BAĞIMLI OLMAYAN GRUBUN
KARŞILAŞTIRMALI SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE
İLİŞKİN BULGULAR

Bu bölümde deney ve kontrol grubuna ait sosyo-demografik bilgi formunda yer alan bilgiler tablo halinde verilmiştir. İki grup arasında ki-kare testi yapmak sureti ile sosyo-demografik özelliklerin farklılaşma durumu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Bağımlı ve Bağımlı Olmayan Grubun Karşılaştırmalı Sosyo-Demografik Özellikleri

		Deney n=60		Kontrol n=60		Ki-kare	P
		Sayı	%	Sayı	%		
Cinsiyet	Kadın	24	40	36	60	0.57	0.45
	Erkek	36	60	24	40		
Yaş	25 yaş ve altı	9	15	35	58.3	22.39	0.13
	26-30	18	30	15	25		
	31-35	21	35	4	6.7		
	36-40	6	10	3	5		
	41 yaş ve üzeri	6	10	3	5		
Eğitim	İlk ve orta	19	31.7	3	5	9.26	0.41
	Lise	16	26.7	4	6.7		
	Lisans	15	25	47	78.3		
	Lisansüstü	10	16,7	6	10		
Ekonomik durum	0-2000 TL	15	25	15	25	1.19	0.88
	2000-5000 TL	21	35	39	65		
	5001 TL ve üzeri	24	40	6	10		
Medeni durum	Bekar	47	78.3	51	85	0.00	0.96
	Evli	13	21.7	9	15		

Deney Grubu: Bağımlı Olan Bireyler, Kontrol Grubu: Bağımlı Olmayan Bireyler

Bağımlı grubun %60'ı (36) erkeklerden, %40'ı (24) kadınlardan oluşmaktadır.. Bağımlı olmayan grubun ise %60'ı (36) kadınlardan, %40'ı (24) erkeklerden oluşmaktadır. Gruplar arasında cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p=0.45; ki-kare=0.57).

Bağımlı gruptaki katılımcıların %15'i (9) 25 yaş ve altı, %30'u (18) 26-30, %35'i (21) 31-35, %10'u (6) 36-40, %10'u (6) 41 yaş ve üstü yaş aralığındadır. Bağımlı olmayan grubun ise %58.3'ü (35) 25 yaş ve altı, %25'i (15) 26-30, %6.7'si (4) 31-35, %5'i (3) 36-40, %5'i (3) 41 yaş ve üstü yaş aralığındadır. Gruplar arasında yaş açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p=0.13$; ki-kare=22.39).

Bağımlı gruptaki katılımcıların %31.7'si (19) ilk ve ortaokul mezunu, %26.7'si (16) lise mezunu, %25'i (15) lisans mezunu, %16.7'si (10) lisansüstü mezunudur. Bağımlı olmayan grubun ise %5'i (3) ilk ve ortaokul mezunu, %6.7'si (4) lise mezunu, %78.3'ü (47) lisans mezunu, %10'u (6) lisansüstü mezunudur.. Gruplar arasında eğitim açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p=0.41$; ki-kare=9.26).

Bağımlı gruptaki katılımcıların %25'i (15) 0-2000 TL, %35'i (21) 2000-5000 TL, %40'ı (24) 5001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. Bağımlı olmayan grubun ise %25'i (15) 0-2000 TL, %65'i (39) 2000-5000 TL, %10'u (6) 5001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir. Gruplar arasında ekonomik durum açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p=0.88$; ki-kare=1.19).

Bağımlı gruptaki katılımcıların %78.3'ü (47) bekar, %21.7'si (13) evlidir. Bağımlı olmayan grubun ise %85'i (51) bekar, %15'i (9) evlidir. Gruplar arasında medeni durum açısından anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p=0.96$; ki-kare=0.00).

5.2. BAĞIMLI VE BAĞIMLI OLMAYAN GRUBUN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASINA İLİŞKİN BULGULAR

Tablo 2. Benlik Saygısının Karşılaştırma Tablosu

	Deney n=60	Kontrol n=60	Ki-kare	P
Benlik saygısı	3.28±0.65	3.53±0.67	41.14	0.022

Deney Grubu: Bağımlı Olan Bireyler, Kontrol Grubu: Bağımlı Olmayan Bireyler

Bağımlı gruptaki katılımcıların benlik saygısı puan ortalamaları 3.28±0.65 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte bağımlı olmayan katılımcıların benlik saygısı puan ortalamaları 3.53±0.67'dir. Madde bağımlılığı olmayan grubun benlik saygısının madde bağımlısı gruptan yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p=0.02<0.05$).

Tablo 3. Sosyal Uyum Ölçeği Karşılaştırma Tablosu

	Deney n=60	Kontrol n=60	Ki-kare	P
Aile-çevresine uyum	2.70±0.63	3.24±0.73	40.74	0.02
Sağlıkla ilgili uyum	2.77±0.57	3.35±0.73	1517	0.28
Sosyal uyum	2.87±0.55	3.29±0.69	51.99	0.00
Heyecanlarla ilgili uyum	2.84±0.52	3.34±0.77	1227.50	0.47

Deney Grubu: Bağımlı Olan Bireyler, Kontrol Grubu: Bağımlı Olmayan Bireyler

Bağımlı olmayan gruptaki katılımcıların aile-çevresine uyum puan ortalamaları 3.24±0.73 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte bağımlı katılımcıların aile-çevresine uyum puan ortalamaları 2.70±0.63'tür. Herhangi bir madde bağımlı olmayan grubun aile çevresine uyum düzeyinin bağımlı gruptan anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. ($p=0.02<0.05$).

Bağımlı olmayan gruptaki katılımcıların sağlıkla ilgili uyum puan ortalamaları 3.35±0.73 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte bağımlı katılımcıların sağlıkla ilgili uyum puan ortalamaları 2.77±0.57'dir. Gruplar arasında sağlıkla ilgili uyum açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p=0.28>0.05$).

Bağımlı olmayan gruptaki katılımcıların sosyal uyum puan ortalamaları 3.29±0.69 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte bağımlı katılımcıların sosyal uyum puan ortalamaları 2.87±0.55'tir. Herhangi bir madde bağımlı olmayan grubun sosyal uyum düzeyinin madde bağımlısı gruptan anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. ($p=0.00<0.05$).

Bağımlı olmayan gruptaki katılımcıların heyecanlarla ilgili uyum puan ortalamaları 3.34±0.77 olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte bağımlı katılımcıların heyecanlarla ilgili uyum puan ortalamaları 2.84±0.52'dir. Gruplar arasında heyecanlarla ilgili uyum açısından anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p=0.47>0.05$).

5.3. BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUM ARASINDAKİ KORELASYONLARA YÖNELİK BULGULAR

Tablo 4. Bağımlı Katılımcılarda Benlik Saygısı ve Sosyal Uyum Ölçeği İlişkisi

	1	2	3	4	5
1.Aile-çevresine uyum	-	.86**	.88**	.86**	.37**
2.Sağlıkla ilgili uyum		-	.87**	.89**	.35**
3.Sosyal uyum			-	.92**	.37**
4.Heyecanlarla ilgili uyum				-	.43**
5.Benlik saygısı					-

Aile-çevresine uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.37$; $p=0.00$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Sağlıkla ilgili uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.35$; $p=0.01$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Sosyal uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.37$; $p=0.00$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Heyecanlarla ilgili uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.43$; $p=0.00$). Bu ilişki orta düzeyde ve pozitif yöndedir.

Tablo 5. Bağımlı Olmayan Katılımcılarda Benlik Saygısı ve Sosyal Uyum Ölçeği İlişkisi

	1	2	3	4	5
1.Aile-çevresine uyum	-	.81**	.68**	.71**	.44**
2.Sağlıkla ilgili uyum		-	.74**	.79**	.37**
3.Sosyal uyum			-	.67**	.46**
4.Heyecanlarla ilgili uyum				-	.31*
5.Benlik saygısı					-

Aile-çevresine uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.44$; $p=0.00$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Sağlıkla ilgili uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.37$; $p=0.00$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Sosyal uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.46$; $p=0.00$). Bu ilişki zayıf düzeyde ve pozitif yöndedir.

Heyecanlarla ilgili uyum ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.31$; $p=0.02$). Bu ilişki orta düzeyde ve pozitif yöndedir.

5.4. BAĞIMLI GRUP İÇİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN BENLİK SAYGISI VE SOSYAL UYUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE İLİŞKİN BULGULAR

Tablo 6. Cinsiyete İlişkin Yapılan T-test Tablosu

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P
Aile-çevresine uyum				2.903	0.09
Kadın	24	3.45	0.82		
Erkek	36	3.09	0.63		
Sağlıkla ilgili uyum				9.336	0.04
Kadın	24	3.60	0.85		
Erkek	36	3.18	0.59		
Sosyal uyum				0.977	0.33
Kadın	24	3.51	0.71		
Erkek	36	3.13	0.64		
Heyecanlarla ilgili uyum				3.938	0.05
Kadın	24	3.65	0.83		
Erkek	36	3.14	0.66		
Benlik saygısı				0.055	0.82
Kadın	24	3.47	0.67		
Erkek	36	3.16	0.61		

Cinsiyet ile değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan T-test sonucunda oluşan tabloya göre, cinsiyetin sağlıkla ilgili uyum değişkeninde anlamlı bir etkisi vardır. Sağlıkla ilgili uyumda kadın katılımcıların ortalaması, erkek katılımcılardan daha yüksektir.

Tablo 7. Medeni Duruma İlişkin Yapılan T-test Tablosu

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P
Aile-çevresine uyum				0.02	0.89
Evli	47	3.29	0.74		
Bekar	13	3.03	0.66		
Sağlıkla ilgili uyum				3.82	0.06
Evli	47	3.44	0.76		
Bekar	13	3.01	0.51		
Sosyal uyum				2.65	0.11
Evli	47	3.34	0.73		
Bekar	13	3.09	0.53		
Heyecanlarla ilgili uyum				0.62	0.43
Evli	47	3.43	0.79		
Bekar	13	3.04	0.63		
Benlik saygısı				1.30	0.26
Evli	47	3.31	0.68		
Bekar	13	3.18	0.49		

Medeni durum ile değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan T-test sonucunda oluşan tabloya göre, medeni durumun herhangi bir değişkene anlamlı bir etkisi yoktur.

Tablo 8. Yaşa İlişkin Yapılan ANOVA Testi Tablosu

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P	Fark
Aile-çevresine uyum						
25 yaş ve altı	9	3.20	0.54			
26-30	18	3.02	0.72			4>2
31-35	21	3.09	0.70			5>1
36-40	6	3.72	0.78	3.25	0.02	5>2
41 yaş ve üzeri	6	3.97	0.48			5>3
Toplam	60	3.24	0.73			
Sağlıkla ilgili uyum						
25 yaş ve altı	9	3.38	0.74			
26-30	18	3.17	0.68			4>2
31-35	21	3.13	0.61			4>3
36-40	6	3.81	0.72	3.76	0.01	5>1
41 yaş ve üzeri	6	4.15	0.65			5>2
Toplam	60	3.35	0.73			5>3
Sosyal uyum						
25 yaş ve altı	9	3.19	0.57			
26-30	18	3.07	0.63			4>2
31-35	21	3.12	0.64			4>3
36-40	6	3.77	0.70	4.84	0.00	5>1
41 yaş ve üzeri	6	4.15	0.46			5>2
Toplam	60	3.28	0.69			5>3
Heyecanlarla ilgili uyum						
25 yaş ve altı	9	3.29	0.62			
26-30	18	3.12	0.60			4>2
31-35	21	3.16	0.72			4>3
36-40	6	3.83	0.94	4.09	0.01	5>1
41 yaş ve üzeri	6	4.25	0.73			5>2
Toplam	60	3.34	0.77			5>3
Benlik saygısı						
25 yaş ve altı	9	3.08	0.59			
26-30	18	3.25	0.42			
31-35	21	3.28	0.76			5>1
36-40	6	3.07	0.72	2.06	0.09	5>2
41 yaş ve üzeri	6	3.93	0.57			5>3
Toplam	60	3.28	0.65			5>4

Yaş ile değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda oluşan tabloya göre, yaşın aile-çevresine uyum, sağlıkla ilgili uyum, sosyal uyum, heyecanlarla ilgili uyum ve benlik saygısı değişkenlerine anlamlı bir etkisi vardır. Aile-çevresine uyumda, 36-40 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 26-30 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 25

yaş ve altı, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Sağlıkla ilgili uyumda, 36-40 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 25 yaş ve altı, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Sosyal uyumda, 36-40 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 25 yaş ve altı, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Heyecanlarla ilgili uyumda, 36-40 yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 25 yaş ve altı, 26-30 ve 31-35 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Benlik saygısında, 41 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan katılımcıların ortalaması 25 yaş ve altı, 26-30, 31-35 ve 36-40 yaş gruplarında yer alan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

Tablo 9. Eğitim Durumuna İlişkin Yapılan ANOVA Testi Tablosu

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P	Fark
Aile-çevresine uyum						
İlk ve orta	19	3.71	0.56			
Lise	16	3.09	0.64			1>2
Lisans	15	2.64	0.48	9.31	0.00	1>3
Lisansüstü	10	3.46	0.79			2>3
Toplam	60	3.24	0.73			
Sağlıkla ilgili uyum						
İlk ve orta	19	3.69	0.62			
Lise	16	3.27	0.75			
Lisans	15	2.85	0.46	5.01	0.00	1>3
Lisansüstü	10	3.58	0.85			4>3
Toplam	60	3.35	0.73			
Sosyal uyum						
İlk ve orta	19	3.59	0.65			
Lise	16	3.24	0.54			1>3
Lisans	15	2.68	0.35	8.66	0.00	2>3
Lisansüstü	10	3.68	0.78			4>3
Toplam	60	3.28	0.69			
Heyecanlarla ilgili uyum						
İlk ve orta	19	3.67	0.63			
Lise	16	3.27	0.71			
Lisans	15	2.83	0.40	4.56	0.01	1>3
Lisansüstü	10	3.62	1.11			4>3
Toplam	60	3.34	0.77			
Benlik saygısı						
İlk ve orta	19	3.58	0.83			
Lise	16	2.86	0.43			
Lisans	15	3.28	0.38	4.35	0.01	1>2
Lisansüstü	10	3.39	0.55			4>2
Toplam	60	3.28	0.65			

Eğitim durumu ile değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda oluşan tabloya göre, eğitim durumunun bütün değişkenler üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Aile-çevresine uyumda, ilk veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalaması lise ve lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lise mezunu olan katılımcıların ortalaması lisansüstü mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Sağlıkla ilgili uyumda, ilk veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lisansüstü mezunu olan

katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Sosyal uyumda, ilk veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lise mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lisansüstü mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Heyecanlarla ilgili uyumda, ilk veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lisansüstü mezunu olan katılımcıların ortalaması lisans mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Benlik saygısında, ilk veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalaması lise mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir. Lisansüstü mezunu olan katılımcıların ortalaması lise mezunu olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde yüksektir.

Tablo 10. Ekonomik Duruma İlişkin Yapılan ANOVA Testi

	N	Ortalama	Std. Sapma	F	P	Fark
Aile-çevresine uyum						
0-2000 TL	15	3.08	0.81			
2000-5000 TL	21	2.91	0.52	6.76	0.00	3>1
5001 TL ve üzeri	24	3.61	0.68			3>2
Toplam	60	3.24	0.73			
Sağlıkla ilgili uyum						
0-2000 TL	15	3.28	0.83			
2000-5000 TL	21	3.03	0.45	5.00	0.01	3>2
5001 TL ve üzeri	24	3.67	0.75			
Toplam	60	3.35	0.73			
Sosyal uyum						
0-2000 TL	15	3.27	0.85			
2000-5000 TL	21	2.94	0.38			3>2
5001 TL ve üzeri	24	3.59	0.67	5.63	0.01	
Toplam	60	3.29	0.69			
Heyecanlarla ilgili uyum						
0-2000 TL	15	3.26	0.93			
2000-5000 TL	21	3.07	0.46	3.45	0.04	3>2
5001 TL ve üzeri	24	3.64	0.80			
Toplam	60	3.34	0.77			
Benlik saygısı						
0-2000 TL	15	3.33	0.48			
2000-5000 TL	21	3.16	0.54	0.58	0.57	
5001 TL ve üzeri	24	3.36	0.81			
Toplam	60	3.28	0.65			

Ekonomik durum ile değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda oluşan tabloya göre, gelir düzeyinin aile-çevresine uyum, sağlıkla ilgili uyum, sosyal uyum ve heyecanlarla ilgili uyum değişkenlerine anlamlı bir etkisi vardır. Aile-çevresine uyumda, 5001 TL ve üzeri gelirli katılımcıların ortalaması 0-2000 TL ve 2000-5000 TL düzeyde geliri olan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Sağlıkla ilgili uyumda, 5001 TL ve üzeri gelirli katılımcıların ortalaması 2000-5000 TL düzeyde geliri olan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Sosyal uyumda, 5001 TL ve üzeri gelirli katılımcıların ortalaması 2000-5000 TL düzeyde geliri olan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir. Heyecanlarla ilgili uyumda, 5001 TL ve üzeri gelirli katılımcıların ortalaması 2000-5000 TL düzeyde geliri olan katılımcıların ortalamasından anlamlı bir şekilde yüksektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Madde bağımlılığı, farklı risk etmenleri ile koruyucu etmenlerin karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan, biyolojik olduğu kadar psikososyal kökenleri de olan bir davranış sorunu olarak ele alınabilir. Madde bağımlılığı tedavisinin amacı, kişinin maddeden uzaklaştırılması ve tekrar kullanım (relaps) sürecinin mümkün olduğunca uzatılması olarak ifade edildiğinde, bağımlının içinde bulunduğu sosyal koşulların tedavi sırasında ve sonrasında ele alınması önem kazanmaktadır (Ramo, 2008,s.43). Bağımlının çevresinde, onu madde kullanımına iten sosyal faktörler göz ardı edildiğinde tedavinin uzun süreli başarı sağlaması olanaksızdır. Dolayısıyla, rehabilitasyon ve sosyal bütünleşme de tedavi hizmetleri kapsamında görülmelidir.

Türkiye’de madde bağımlılarını hasta kabul eden anlayış dahilinde, madde kullanımının azaltılması veya ortadan kaldırılması, yoksunluk ile ilgili sorunların giderilmesi, relapsın önlenmesi, psikolojik ve sosyal işlevsellikte düzelmeye sağlanmasına yönelik tedavi hizmetleri sunulmaktadır (TUBİM Uyuşturucu Raporu, 2009). Ancak ayakta ya da yatarak tedavisi yapılan madde bağımlılarının, tedavi sonrasında tıbbi ve sosyal rehabilitasyonlarının yapılması ve izlemlerine ilişkin bilgiler yeterli düzeyde değildir (Meclis Uyuşturucu Araştırma Komisyonu Raporu, 2016).

Oysa madde bağımlılığı tedavisinin amacı, kişinin maddeden uzak bir yaşam sürmesinin yanında, toplumla tam anlamıyla bütünleşerek işlevselliğini yerine getirebilmesi ve kaliteli bir yaşama kavuşabilmesi olmalıdır. Bu da ancak söz konusu bireylerin benlik saygılarının artırılması ve bu bireylerin sosyal uyumlarının sağlanması ile gerçekleştirilebilir.

Bu noktadan hareketle oluşturulan çalışmada madde bağımlısı yetişkin bireylerin benlik saygısı ve sosyal uyum düzeylerinin madde bağımlısı olmayan yetişkinlere göre farklılaşma düzeyinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, Beyoğlu SHM’ye (Sosyal Hizmet Merkezi) Kasım 2016-Ocak 2017 döneminde başvuran ve bağımlılık tedavisi gören 18 yaş üzeri 60 klinik vaka ve İstanbul İli Beyoğlu ilçesinden ikamet eden herhangi bir madde bağımlılığı olmayan 18 yaş üstü 60 birey olmak üzere toplam 120 kişilik bir örneklem üzerinden anket kullanımı ile veri toplanmıştır. Katılımcılara Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ve Sosyal Uyum Envanteri uygulanmıştır.

Araştırmanın deney grubunda erkekler daha yüksek katılım gösterirken, kontrol grubunda kadın katılımcı sayısı daha fazladır. Bununla birlikte, hem deney hem de kontrol gruplarında bekar katılımcıların sayısı evli olanlara göre oldukça yüksektir. Ancak cinsiyet ve medeni durum yönünden deney ve kontrol grupları arasındaki bu farklılıkların istatistiksel olarak herhangi bir anlamlılık tespit etmediği belirlenmiştir.

Yaş açısından katılımcılar değerlendirildiğinde; madde bağımlısı grup için en katılımcının 25-35 yaş aralığından, madde bağımlısı olmayan grup için ise 25 yaş ve altından gerçekleştiği tespit edilmiştir. Madde bağımlılığına sahip bireylerin eğitim durumlarının çoğunlukla ilköğretim ve lise düzeyinde kümelendiği gözlemlenirken, deney grubunda çoğunluğun lisans eğitim düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte hem deney hem de kontrol grubunun orta gelir düzeyinde kümelendiği söylenebilir. Yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi açısından madde bağımlısı olan ve olmayan katılımcılar arasında yapılan karşılaştırma neticesine göre söz konusu farklılıkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda madde bağımlısı olan ve olmayan bireylerin sosyal uyum düzeyleri karşılaştırılmış, madde bağımlısı olmayan kişilerin sosyal uyum düzeylerinin anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu madde bağımlılığı olan kişilerin kendilerini çevrelerinden soyutladığını ve uyum sorunları yaşadıklarını göstermektedir. Bir başka deyişle, yüksek sosyal uyuma sahip bireylerin, diğer kişilere oranla madde kullanma ihtimali daha düşüktür.

Literatürde, madde bağımlılığın sosyal uyum üzerindeki etkisini inceleyen ve araştırmamıza paralel sonuçlar elde eden çalışmalar bulunmaktadır. Karaer ve arkadaşları (2003) yaptıkları çalışmada, alkol bağımlılığı olan bireylerin özsaygılarının düşük olduğunu ve sosyal yönden uyum bozukluğu yaşadıklarını tespit etmişlerdir. Turan ve arkadaşları (1997) alkol bağımlılığı olan bireylerin sosyal uyumları ile karakter özellikleri arasında olan ilişkinin varlığını araştırmışlar ve karakter olarak var olacak bir bozukluğun, alkol bağımlısı bireylerin sosyal uyumlarını negatif olarak etkileyebileceğini görmüştür.

Araştırmanın bir diğer amacı çerçevesinde madde bağımlılığının benlik saygısı üzerindeki etkisini gözlemlemek üzere deney ve kontrol grupları arasında benlik saygısı puan karşılaştırması yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre aile çevresine uyum ve sosyal uyum faktörlerinde madde bağımlılığı olmayan bireylerin ortalamalarının

anlamli şekilde yuksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca g6re madde bağımlılığının aile çevresine ve sosyal çevreye uyumu azalttığı s6ylenebilir.

Diğer taraftan sağlıkla ilgili uyum ve heyecanlarla ilgili uyum fakt6rlerinde deney ve kontrol grupları arasından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu sonuca g6re, madde bağımlılığının sağlıkla ve heyecanlarla ilgili uyumlar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı s6ylenebilir. Literat6rde elde ettiğimiz bulguları destekleyen çalışmalarla birlikte, farklı sonuçlara ulaşan araştırmalar da bulunmaktadır.

Toker ve arkadaşları (2010), madde kullanım bozukluğu hastaları ile yapmış oldukları çalışmada deney grubunun benlik saygısının kontrol grubuna g6re daha d6şuk olduğunu tespit etmiştir. D6şuk benlik saygısı olan madde kullanım bozukluğu tanı konulmuş kişilerin çocukluk d6neminde daha fazla fiziksel istismara maruz kaldıkları ve bu durumun maddeyi k6t6ye kullanımı ve benlik saygısını etkileyen bir durum olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca, madde bağımlılığı olan bireylerde problem odaklı başa çıkma tutumlarının daha az duygu odaklı başa çıkma tutumlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. 6zellikle soruna odaklanma ve duyguları açığa vurma, aktif başa çıkma, dini olarak başa çıkma ve duygusal sosyal destek kullanımı alt boyutlarının deney grubunda daha d6şuk olduğu g6r6lm6řt6r. Bu çalışmada elde edilen bulguların da Tokeri ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan çalışma ile benzer y6nleri olduğu g6r6lmektedir. Benlik saygısı d6zeyinin açıklayıcı rol6 ele alındığında, başa çıkma tutumları alt boyutları arasında olan aktif başa çıkmanın benlik saygısı d6zeyi üzerinden açıklanabilen bir değişken olduğu sonucu elde edilmiştir.

Alkol ve madde kullanımı ve bağımlılığını ele alan çalışmalarda 6zellikle d6şuk benlik saygısının sağlığı risk altına alabilecek davranışlara y6nelimi arttırdığı savunulmaktadır. 6zellikle Amerika'da İşpanyollar ile yapılan çalışmada benlik saygısının alkol ve madde kullanımı riski açısından koruyucu bir fakt6r olduğu 6ne s6r6lm6řt6r (Zamboanga ve ark, 2009).

Benlik saygısı ve sosyal uyum arasındaki ilişkileri ortaya koyulabilmesi için deney ve kontrol gruplarında ayrı ayrı olmak üzere korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına g6re hem deney grubu hem de kontrol grubu için benlik saygısı ve sosyal uyumun t6m alt boyutları arasında aynı y6nl6 ilişkiler tespit edilmiştir. Elde

edilen bu bulguya göre kişilerin artan benlik saygısına paralel olarak sosyal uyum düzeylerinin de arttığı söylenebilir.

Literatüre baktığımızda; alkol bağımlılarıyla ilgili yapılan bir çalışmada, benlik bilinci yüksek olan kişilerin sosyal uyumlarının yüksek olduğu, sosyal normlara daha çok uydukları ve daha iyi sosyal ilişkiler kurdukları görülmüştür (Şirin ve Turan, 2007). Benlik saygısı düşük olan bireylerin ise, sosyal ilişkilerde daha fazla sorunlarla karşılaştığı, daha çok tehdit algıladığı ve eleştirilere daha fazla duyarlık gösterdiği belirtilmiştir. Ayrıca dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan 9-13 yaş grubu çocukların uyumsal davranışları ve benlik kavramının ilişkisine bakıldığında, benlik kavramı arttıkça uyumsal davranışların arttığı gözlenmiştir (Kanay ve Girli, 2008). Türk kültürüne uyum sağlamada benlik algısının rolü incelendiğinde, benlik algısının yükselmenin kültüre uyum sağlama düzeyini artırdığı görülmüştür (Baydarol, 2007). Bu çalışmalara dayanarak; benlik saygısının yüksek olmasının bireyin yaşadığı topluma uyum sağlamasını kolaylaştırdığı, umut düzeyini ve yaşamsal doyumunu artırdığı söylenebilir.

Madde bağımlısı grubun sosyal uyum ve benlik saygısı düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre farklılaşmasını değerlendirmek için uygulanan analiz çıktılarına göre, sağlıkla ilgili uyumun cinsiyete göre farklılaştığı ve kadınların uyum düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, sosyal uyum ve benlik saygısının medeni duruma göre herhangi bir farklılaşma göstermediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan, hem sosyal uyum hem de benlik saygısı ortalamalarının yaşa göre farklılaştığı, yaş arttıkça benlik saygısı ve sosyal uyumun genel olarak arttığı görülmüştür.

Eğitim durumu değerlendirildiğinde madde bağımlısı katılımcıların sosyal uyum ve benlik saygısı düzeylerinin eğitime göre farklılaştığı belirlenmiştir. Genel olarak ilköğretim düzeyindeki eğitime sahip katılımcıların hem sosyal uyumlarının hem de benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan yüksek gelir düzeyine sahip katılımcıların daha yüksek sosyal uyuma sahip olduğu elde edilen bir diğer bulgudur. Bu sonuçların toplum içerisinde var olan statü farklılıklarını temel aldığı düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, düşük benlik saygısının ve düşük sosyal uyumun madde bağımlılığı ile ilişkili olduğu

görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında madde bağımlılığın giderek arttığı ve madde kullanım yaşının düştüğü günümüzde öncelikli olarak ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ergenlerin olumsuz aile ortamı gibi travmatik yaşantılardan problemlili davranışlara yönelmeden ve ağır yaralar almadan uygun baş etme yöntemleri ile çıkabilmeleri için gerekli uygulamalar konusunda yapılacak araştırmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Toplumda var olan bağımlılık paritesinin düşürülmesi adına bağımlılık merkezlerinin etkinliğinin artırılması ve bu merkezlerde tedavi gören kişilerin tedavi sonrası topluama tam entegrasyonun sağlanabilmesi adına uzun süreli takip sistemlerinin geliştirilmesi önerilmektedir.

Bununla birlikte çocuk yetiştirme ve çocukla ilgilenmenin daha çok annenin görevi olduğu konusundaki anlayışın yanlış olduğu, babaların çocuk yetiştirmede anneler kadar etkili olduğu, hatta özellikle madde bağımlılığı gibi problem davranışlar konusunda baba ile çocuk arasındaki sıcaklığın daha önemli olduğu konusunda ailelerde farkındalık oluşturulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Bu araştırmada bağımlılık tedavisinde belirli aşamaya ulaşmış 60 kişilik kısıtlı bir örneklem ele alınmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda bağımlılık merkezine başvuran kişilerin ilk günden itibaren periyodik olarak sosyal uyum ve benlik saygısı düzeylerinin gözlemlenmesi önerilmektedir. Bununla birlikte; bağımlılık yaş ortalamasının belirlenebilmesi için 18 yaş altı kişilerin de araştırmalar konu edilmesi önerilmektedir. Yapılacak yeni araştırmalarda yaş ve cinsiyet eşlenmesi göz önünde bulundurularak madde kullanımının cinsiyet ve yaş etkisinin arındırılmış etkisi gözlemlenebilir. Diğer taraftan, depresyon, anksiyete gibi ölçeklerin çalışmalara dahil edilmesi sureti ile bağımlılığa ilişkin daha kapsamlı veriler elde edilebilir.

KAYNAKLAR

- Aksaray, S. Ergenlerde Benlik Saygısı Geliştirmede Beceri Eğitimi ve Aktivite, Merkezli Programların Etkisi, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2003
- Ataman, A. Görme Yetersizliğin ocuklar zerindeki Etkileri. Der. S. Eripek. Eskişehir: Açık ğretim Fakültesi Okul ncesi ğretmenliği Lisans Programı Yayınları, No: 1411, (2005).
- Atıcı, M., zyrek, R., & am, S. (2016). Okul Danışmanlığı Uygulamalarının Yetkinlik Beklentisi Algıları ve Mesleki Benlik Saygısı zerindeki Etkilerinin Boylamsal Olarak İncelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(24).
- Avcı, M., (2006) “Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 39-63.
- Bacakoğlu, H. “Görmeyen ocuklarda Benlik Kavramı ve Rasyonel Düşüncenin Gelişiminde Rasyonel Duygusal Eğitimin Etkisi”, Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Balseven, A., zdemir, ., Tuğ, A., HANCI, H., & DOğAN, Y. (2002). Madde Kullanımı, Bağımlılıktan Korunma ve Medya. Sürekli Tıp Eğitim Dergisi, 11(3), 91-93.
- Baydoral, . 2007. “Self and Conformity: The Role of Socioeconomic Status, Values and Socialization Patterns”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boztaş, M. H., & Arısoy, . (2010). Uçucu madde bağımlılığı ve tıbbi sonuçları. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 2(4).
- Bölükbaş, K., Yıldız, M.C., (2005) “İnternet Kullanımında Kadın-Erkek Eşitsizliği”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran, Sayı 12, Sayfa 103113.
- Cüceloğlu, D. (2016). İnsan ve davranışı. Remzi Kitabevi.
- ağlar, D. (1981). Uyumsuz ocuklar ve eğitimi, Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Çakır, Ö., (2002) “Sosyal Dışlanma”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, Sayfa 83-104
- Çerik, Ş., (2002) “Ailelerin Gençlere Karşı Tutumları ve Gençlerin Ailelerin Tutumlarını Algılayışlarına Yönelik Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma”, Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Ege Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 1, Sayfa 65-78.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). Adolesanlarda benlik saygısı. Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
- Decorte,T., D. Mortelmans, J. Tieberghien,S. De Moor. (2009). Drug Use: An Overview of General Population Surveys in Europe. EMCDDA, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, <http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/967/EMCDDA-TP-gps.pdf> Erişim Tarihi: 24.03.2017
- Denizci, Ö.M., (2009) “Bilişim Toplumu Bağlamında İnternet Olgusu ve Sosyopsikolojik Etkileri”, Marmara İletişim Dergisi, Temmuz, ISSN 1300-4050, Sayı 15, Sayfa 47-63, İstanbul.
- Doğan O. (2001). Sivas ilindeki lise öğrencilerinde madde kullanım yaygınlığı. Bağımlılık Dergisi, 2, 53-56.
- Doğan, E., (2009) Meslek Liselerinde Çalışan Öğretmenlerin Üstbiliş Becerileri İle Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanavşargil, G. Ö., Sertöz, Ö. Ö., Coşkunol, H., & Şen, G. (2004). EÜTF Psikiyatri Anabilim Dalı bağımlılık tedavi biriminin hasta verilerinin on yıllık geriye dönük olarak incelemesi: madde kullanan hastaların sosyodemografik özellikleri. Bağımlılık Dergisi, 5(3), 115-20.
- Doğanavşargil, G. Ö., Sertöz, Ö. Ö., Coşkunol, H., ve Şen, G. (2004). EÜTF Psikiyatri Anabilim Dalı bağımlılık tedavi biriminin hasta verilerinin on yıllık geriye dönük olarak incelemesi: madde kullanan hastaların sosyodemografik özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 5(3), 115-20.
- Elemek, M,A.Öğrenme Bozukluğu Olan Çocuklarda Benlik Saygısının ve Kaygı Durumunun İncelenmesi.Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,2008.

- Elias, H., Noordin, N., Mahyuddin, R. H., (2010) “Achievement Motivation and SelfEfficacy in Relation to Adjustment Among University Students”, Journal of Social Sciences, ISSN: 1549-3652, 6(3): 333-339.
- EMCDDA (2009). 2009 Yıllık Raporu: Avrupa’daki Uyuşturucu Sorununun Durumu. Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Bürosu.
- Ercan, M. A. (2006). Ergenlerde madde kullanımı. Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrical Sciences, 2(5), 76-83.
- Ertem, F., (2006) Cep Telefonu Kullanımının İnsan İlişkilerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gençöz, F. (1998). Uyum psikolojisi. Kriz Dergisi, 6(2), 1-7.
- Gökdağ, R., (2004) Sosyal Psikoloji, Editör: Sezen Ünlü, Anadolu Üniversitesi Yayını, No 1570, ISBN 975-06-0292-7, Anadolu Üniv. Web-ofset, Ekim, Eskişehir.
- Güçlü, M., Yentür, J., (2008) “Milli Takım Düzeyindeki Elit Bayan Sporcuların Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeyleri İle Bedenlerini Algılama Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, VI(4): 183-192.
- Gülbahçe, A., (2007) Mesleki Olgunluk Düzeyleri Farklı Olan Öğrencilerin Sosyal Karşılaştırma ve Benlik İmgelerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Gün, E. (2006) Spor Yapanlarda ve Yapmayan Ergenlerde Benlik Saygısı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Gündüz, H. U., (2006) Uyum Sorunları Olan Öğrencilerin Anne-Baba, Öğretmen ve Kendileri Tarafından Bu Sorunun Ele Alınış Biçiminin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gürel, Ö. Görme Engelli Ergenlerle Gören Ergenlerin Benlik Saygı Gelişimlerin karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007.

- Hamarta, E., Arslan, C., Saygın, Y., Özyeşil, Z., (2009) “Benlik Saygısı ve Akılcı Olmayan İnançlar Bakımından Üniversite Öğrencilerinin Stresle Başa çıkma Yaklaşımlarının Analizi”, Değerler Eğitimi Dergisi, Aralık, Cilt 7, Sayı 18, Sayfa 25-42.
- İşgör, İ.Y., (2003) Bir İşte Çalışan ve Çalışmayan Lise Öğrencilerin Bazı Psikolojik Özelliklerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Jessor, R., Chase, J. A., & Donovan, J. E. (1980). Psychosocial correlates of marijuana use and problem drinking in a national sample of adolescents. *American Journal of Public Health*, 70(6), 604-613.<http://ajph.aphapublications.org/doi/pdf/10.2105/AJPH.70.6.604>, Erişim Tarihi:01.03.2017
- Kabasakal, Z., Çelik, N., (2010) “Sosyal Beceri Eğitiminin İlköğretim Öğrencilerinin Sosyal Uyum Düzeylerine Etkisi”, *Elementary Education Online/İlköğretim Online*, 9(1): 203-212. <http://ilkogretim-online.org.tr>.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (2008) *Günümüzde İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Evrim yayıncılık, 11.basım, İstanbul.
- Kalyoncu, Ö. A., & Karagözoğlu, P. M. (2003). Alkol Bağımlılığında Tek Taraflı Aile Terapisi. *Journal of Dependence*, 4, 31-37.
- Kanay, A. Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan 9-13 Yaş Grubu İlköğretim Öğrencilerin Uyumsal Davranışları, Benlik Kavramı ve Akademik Başarılar Arasındaki İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006.
- Kanay, Ayşe, Alev Girli. 2008. “Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Olan 9-13 Yaş Grubu İlköğretim Öğrencilerinin Uyumsal Davranışları, Benlik Kavramı ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 184-191.
- Kandır, A., Orçan, M., (2011) “Beş Yaş Altı Çocukların Erken Öğrenme Becerileri İle Sosyal Uyum ve Becerilerinin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi”, *Elementary Education Online/İlköğretim Online*, 10(1): 40-50.
- Karabulut, G. (2014). Çalgıya Yönelik Benlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 2(2).

- Karaer, Ş., Kuğu, N., Doğan, O., & Akyüz, G. (2003). "Sivas il merkezinde alkol kötüye kullanımı ve bağımlılığı olanlarda kişilik bozuklukları, benlik saygısı ve aile işlevleri". Yeni Symposium, 41 (3), 131-142.
- Karahan, F., Sardoğan, M. E., Özkamalı, E., Dicle, A. N., (2005) "Üniversite I. Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Sosyo-kültürel Etkinlikler Açısından İncelenmesi", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 30(2): 63-71.
- Kaya, A., & Saçkes, M. (2016). Benlik saygısı geliştirme programının ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerine etkisi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(21).
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik suç kuramlarının suç olgusunu açıklama potansiyelleri üzerine bir değerlendirme. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29(2), 149-174.
- Koç B, "Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi" , Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2003
- Korkmaz, A., & Kocadaş, B. (2006). Toplumsal sapma: sapmanın teorik temelleri. Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Köksal, A., (2000) "Müzik Eğitimi Alma, Cinsiyet ve Sınıf Düzeyi Değişkenlerine Göre Ergenlerin Empatik Becerilerinin ve Uyum Düzeylerinin İncelenmesi", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18: 99-107.
- Köktaş, K.Ş., (2004) Rekreasyon, Boş Zaman Değerlendirme, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı, Ankara.
- Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme. Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, 10(1).
- Kuzgun, Y. (1985). Psikolojide insancı yaklaşım. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 18(1), 1-17.
- Madde, T. U. B. O. Ü. (2016). Bağımlılığı Ve kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. Ankara, Kasım.
- Mestre, J.M., Guil, R., Lopes, P.N., Salovey, P., Gıl-Olarte, P., (2006) "Emotional Intelligence and Social and Academic Adaptation to School", Psicothema, ISSN 0214-9915, Volume 18, Pages 112-117.

- Okruhlica.L., J. Sieroslowski. (2006). Definitions of dependncy and recreational, regular, problematic, harmful drug use. in Young People and Drugs: Care and Treatment. Council of Europe Pompidou Group, Poland, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1214271&direct=true>.
- Ögel K, Çorapçioğlu A ve Sır A. (2004). Türkiye’de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. Türk Psikiyatri Dergisi: 15(2),112-118.
- Ögel K., Taner S, Eke C., Erol B. (2005). İstanbul’da Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol Ve Madde Kullanım Yaygınlığı Raporu. Yeniden Yayın no:15, İstanbul.
- Ögel, K., & Tamar, D. (2002). Türkiye’de madde bağımlılığı. IQ Kültür Sanat Yayıncılık İstanbul, 99-139.
- Ögel, K., Koç, C., Aksoy, A., Basabak, A., & Evren, C. (2012). Sigara, alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA). İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel,K. (2001). Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi. 1.Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öztürk, S. Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaslarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir:2006
- Peele, S. (1985), The Meaning of Addiction. Compulsive Experience and Its Interpretation. Lexington: Lexington Books. pp. 1-26., <http://www.peele.net/lib/moa1.html>. Erişim Tarihi: 01.03.2017
- Petersen, A. McBride, Working With Substance Misusers: A Guide to Theory and Practice ,Taylor and Francis e-Library.
- Ramo, D.E. (2008). Developmental Models of Substance Abuse Relapse. Doctoral Dissertation, San Diego State University.
- Saygılı, H., (2000) “Problem Çözme Becerisi İçin Sosyal ve Kişisel Uyum Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sevinç, S., (2010) “Mersin Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Akademik, Sosyal, Kişisel ve Kurumsal Uyumlarını Olumsuz Etkileyen Faktörlerin

- İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Şirin, A., Turan, R. 2007. “Alkol Bağımlılarının Benlik Bilinçleri ile Sosyal Uyum Düzeyleri Arasındaki İlişki”, M.U Eğitim Bilimleri Dergisi, 26, 26, 133-154.
- Taylor, Shelley E., Letitia Anne PEPLAU ve David O. SEARS. Sosyal Psikoloji (2’nci Baskı), (Çev. Ali Dönmez), Ankara, İmge Kitapevi Yayınları, 2007.
- TBMM (2007). Çocuklarda ve Gençlerde Artan Şiddet Eğilimi ile Okullarda Meydana Gelen Olayların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/337, 343, 356, 357) Esas Numaralı Meclis Araştırması.
- TBMM (2008). Türkiye Büyük Millet Meclisi Uyuşturucu Başta Olmak Üzere Madde Bağımlılığı ve Kaçakçılığı Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. Ankara.
- Tekin, O., Göktaş, O., (2009) “Toplumda Sosyal Eğilimlerin Değerlendirilmesi-270 Kişi Üzerinde Pilot Çalışma”, Yeni Tıp Dergisi, 26: 148-152.
- Tezel, A., (2004) “Aile İçi İletişim”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi/International Journal of Human Sciences, Volume 1, No 1, ISSN: 1303-5134, www.insanbilimleri.com, 02.02.2017.
- Toker, T., Uğurlu, T., Şengül, C. B., & Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4(1).
- Tosun, M. (2008). Madde Bağımlılığına Genel Bakış. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Türkiye’de Sık Karşılaşılan Psikiyatrik Hastalıklar Sempozyum Dizisi No:62 •Mart 2008 S:201-220
- TUBİM Resmî İnternet Sitesi. "Dünyada Uyuşturucu Kullanımı", <http://www.tubim.gov.tr/Dosyalar/istatistik/dunyada_uyusturucu_kullanimi.pdf>, 02.02.2017.
- TUBİM Resmî İnternet Sitesi. "Türkiye’de Uyuşturucu Kullanımı", <http://www.tubim.gov.tr/Dosyalar/istatistik/genc_nufus.pdf>, 02.02.2017.
- Turan, M., Çilli, A. S., Aşkın, R., & Kucur, R. (1997). “Alkol bağımlılarının Hacettepe Kişilik Envanteri ile uyum düzeylerinin araştırılması”. 33. Ulusal Psikiyatri Kongresi Bildiri Özet Kitabı, s. 247.

- Türk, E “Spor Takımlarına Katılma Ve Katılmayan Görme Engelli Öğrencilerin Benlik Saygınlıklarının Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Türkel, Ç., (2010) “İlköğretim Öğrencilerinin Sportif Faaliyetlere Katılım Düzeyi İle Sosyal Uyum ve İletişim Beceri Düzeyi Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- UN-ESCAP, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2005). Young People and Substance Use: Prevention, Treatment and Rehabilitation.http://www.unescap.org/sites/default/files/SDD-PUB_2358.pdf
Erişim Tarihi: 23.03.2017
- UNODC (2016). Dünya Uyuşturucu Raporu. https://www.unodc.org/doc/wdr2016/WORLD_DRUG_REPORT_2016_web.pdf Erişim Tarihi: 23.03.2017
- Uslu, Z. K., (2007) “Yeni İletişim Arçları ve Toplumsal Etkileri”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi/Journal of Sociological Research, 1: 224-234.
- Uzbay, İ. T. (2009). Madde bağımlılığı. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 399, 99-115.
- Wisdom, J.P. (2009). Adolescents, Substance Abuse and Treatment. G. Fisher, N.A. Roget (Eds), in Encyclopedia Of Substance Abuse Prevention, Treatment, & Recovery. Sage Publications, http://edge.sagepub.com/sites/default/files/12.9_Substance_Abuse_and_Treatment.pdf
- www.biltek.tubitak.gov.tr Erişim Tarihi: 21.03.2017
- Yalçın, M., Eşsizoglu, A., Akkoç, H., Yaşan, A., & Gürgen, F. (2009). Dicle Üniversitesi öğrencilerinde madde kullanımını belirleyen risk faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 12, 125-133.
- Yavuzer, H. (2006) Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu. 8. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yılmaz, E. A., & Savaşer, S. (2017). Adolesan Gebelere Verilen Planlı Eğitimin Annenin Benlik Saygısı ve Bebeği Algılama Üzerine Etkisi. *The Bulletin of Legal Medicine*, 22(1), 27-33.
- Yörükoğlu, A. Gençlik Çağı, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları. 11. Baskı, İstanbul: Özgür Yayınları, 2000.

Zamboanga, B. L., Schwartz, S. J., Ham, L. S., Borsari, B., & Van Tyne, K. (2010). Alcohol expectancies, pregaming, drinking games, and hazardous alcohol use in a multiethnic sample of college students. *Cognitive Therapy and Research*, 34(2), 124-133.

EKLER

Anket Formu

Sayın Katılımcı,

Bu anket Beykent Üniversitesi'nde yüksek lisans programı çerçevesinde yürütülmekte olan sosyal uyum ve benlik saygısı ilişkisini inceleyen bir araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır.

- Bu bir test değildir. Ankette yer alan hiçbir sorunun doğru ya da yanlış yanıtı yoktur.
- Lütfen, **hiçbir soruyu yanıtı bırakmayınız.**
- Anket formlarına isim-soyadı yazılması gerekmektedir.
- Bu araştırmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, sizin sorulara vereceğiniz yanıtların samimiyetine bağlı olacaktır.
- Anket 3 bölümden oluşmaktadır ve cevaplamak yaklaşık 10 dakikanızı alacaktır.

Değerli katkı ve yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Selin Birgül BARAN
Beykent Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Nagihan AKBAŞ
Beykent Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı

BÖLÜM I.						
Lütfen her bir ifadeye ne derece katıldığınızı sağ tarafta bulunan derecelendirme üzerinde belirtiniz.						
	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Genellikle	Çoğu zaman	Her zaman
01. Gündüzleri sık sık hayal kurar mısınız ?	1	2	3	4	5	6
02. Başkalarından kolayca hastalık kapar mısınız ?	1	2	3	4	5	6
03. Sırf insanlar arasında bulunmak için toplantılara katılmaktan hoşlanırmısınız?	1	2	3	4	5	6
04. Hastalandığınızda doktora gitmekten çekinir misiniz ?	1	2	3	4	5	6
05. Bir toplantıda ortamda bulunan önemli kişilerle görüşmek için çaba harcar mısınız?	1	2	3	4	5	6
06. Gözleriniz ışığa karşı çok hassas mıdır?	1	2	3	4	5	6
07. Evden kaçmak için kuvvetli bir istek duyduğunuz oldu mu?	1	2	3	4	5	6
08. Toplantılarda insanları birbirine tanıştırmak sorumluluğunu üzerinize alır mısınız?	1	2	3	4	5	6
09. Ara sıra ana-babanızın umutlarını boşa çıkardığınızı düşünür müsünüz?	1	2	3	4	5	6
10. Sık sık hüzünlenir misiniz ?	1	2	3	4	5	6
11. Sürekli nezleniz ve astımınız var mıdır ?	1	2	3	4	5	6
12. Kalabalık bir gruba karşı konuşmakta güçlük çeker misiniz ?	1	2	3	4	5	6
13. Babanızın yaptığı işten dolayı utanç duyar mısınız	1	2	3	4	5	6
14. Hiç kızıl veya difteri hastalığı geçirdiniz mi?	1	2	3	4	5	6
15. Sessiz ve neşesiz geçen bir toplantıyı neşelendirmede öncü oldunuz mu?	1	2	3	4	5	6
16. Evde sözü geçen daha çok anneniz midir?	1	2	3	4	5	6
17. Bir kimsenin size istemediğiniz bir şeyleri yaptırdığı hissine kapılır mısınız?	1	2	3	4	5	6
18. Anne-babanızdan biri sizi haksız yere eleştirdi mi ?	1	2	3	4	5	6
19. Herkes yerlerini alıp oturduktan sonra bir toplantıya girecek olsanız çekingenlik duyar mısınız?	1	2	3	4	5	6
20. Kalabalık arasında olsanız bile kendinizi çok defa yalnız hissettiğiniz olur mu?	1	2	3	4	5	6
21. Ailenizin size istediğiniz yönde ilgi göstermediğini düşünür müsünüz?	1	2	3	4	5	6
22. Sınıfınız karşısında bir konuşma yapma size zor gelir mi?	1	2	3	4	5	6
23. Sık sık başınız ağrır mı?	1	2	3	4	5	6
24. Genellikle babanızla kurduğunuz iletişim istediğiniz yönde midir?	1	2	3	4	5	6
25. Herhangi bir yolculukta yanınızdaki arkadaşınızı konuşmaya ikna eder misiniz ?	1	2	3	4	5	6
26. Sık sık akşama doğru kendinizi çok yorgun hisseder misiniz?	1	2	3	4	5	6
27. Deprem veya yangın düşüncesi sizi korkutur mu?	1	2	3	4	5	6
28. Son zamanlarda zayıfladığınız oldu mu?	1	2	3	4	5	6
29. Anne veya babanızdan birinin, istedikleri bir şey karşısında sizden mutlak itaat istedikleri oldu mu ?	1	2	3	4	5	6
30. Başkalarından yardım istemek size kolay gelir mi?	1	2	3	4	5	6
31. Yakınlarınızdan birinin hastalığı veya ölümü ,ailenizin mutluluğunu olumsuz yönde etkiler mi?	1	2	3	4	5	6
32. Herhangi bir kaza da ciddi bir şekilde yaralandınız mı?	1	2	3	4	5	6
33. Parasızlık aile hayatını sizin için çekilmez bir hale getirdi mi ?	1	2	3	4	5	6
34. Kolayca ağladığınız olur mu?	1	2	3	4	5	6

35. Çekingen olmanızdan şikayetçi misiniz ?	1	2	3	4	5	6
36. Anne babanızdan biri hareketlerinizi sık sık eleştirir mi?	1	2	3	4	5	6
37. Hiç ameliyat geçirdiniz mi ?	1	2	3	4	5	6
38. Bir grupta tartışmak üzere ortaya atmanız gereken düşüncede çekingen davranır mısınız?	1	2	3	4	5	6
39. Yılan görünce korkar mısınız?	1	2	3	4	5	6
40. Anne babanız, arkadaşlarınızdan sık sık şikayetçi olurlar mı	1	2	3	4	5	6
41. İşleriniz klinikte olmadan sık sık ters gider mi ?	1	2	3	4	5	6
42. Çok nezle olur musunuz?	1	2	3	4	5	6
43. Başkalarının çalışmalarını planlama ve sürüklemeye hiç on ayak oldunuz mu?	1	2	3	4	5	6
44. Yıldırımdan korkar mısınız ?	1	2	3	4	5	6
45. Anne babanızdan herhangi biri çok çabuk öfkelenir mi ?	1	2	3	4	5	6
46. Sık sık panikler misiniz?	1	2	3	4	5	6
47. Zayıf not aldığınız için sık sık üzülür müsünüz?	1	2	3	4	5	6
48. Yeni tanıştığınız bir insanla konuşmaya başlamada güçlük çeker misiniz?	1	2	3	4	5	6
49. Son on yıl içerisinde önemli bir hastalık geçirdiniz mi?	1	2	3	4	5	6
50. Evde yapılacak işlerde anne ve babanızla sık sık uyuşmazlığa düşer misiniz?	1	2	3	4	5	6
51. Başkalarının mutluluğunu arada bir kıskanır mısınız	1	2	3	4	5	6
52. Yanıtını bildiğiniz halde sınıf karşısında konuşmaktan korktuğunuz için sorulan bir soruya karşılık vermediğiniz oldu mu?	1	2	3	4	5	6
53. Midenizden sık sık rahatsız olur musunuz ?	1	2	3	4	5	6
54. Yakın akrabalarınız arasında sık sık tatsızlıklar oldu mu ?	1	2	3	4	5	6
55. Karşı cinsten insanlarla rahat iletişim kurabilir misiniz ?	1	2	3	4	5	6
56. Cesaretiniz kolayca kırılır mı	1	2	3	4	5	6
57. Sık sık baş dönmesi geçirir misiniz ?	1	2	3	4	5	6
58. Kardeşlerinizle sık sık kavga eder mısınız	1	2	3	4	5	6
59. Yaptığınız şeylerden çok defa üzüntü duyar mısınız?	1	2	3	4	5	6
60. Önemli bir durumda almak istediğiniz bir şeyi almaktan vazgeçer misiniz	1	2	3	4	5	6
61. Anne babanızın sizi hala çocuk gibi görüp buna göre davrandıklarını düşünür müsünüz?	1	2	3	4	5	6
62. Gözleriniz çabuk yorulur mu?	1	2	3	4	5	6
63. Yüksek bir yerde iken kendinizi aşağı atabileceğiniz korkusu hiç geldi mi	1	2	3	4	5	6
64. Bir çok defalar kalabalık karşısına çıktığınız oldu mu?	1	2	3	4	5	6
65. Sabahdan uyandığınız vakit, kendinizi çok defa yorgun bulur musunuz?	1	2	3	4	5	6
66. Anne babanızın gereksiz yere size baskı yaptığını düşünür müsünüz?	1	2	3	4	5	6
67. Çabuk kızar mısınız?	1	2	3	4	5	6
68. Sık sık doktor kontrolüne gerek duyar mısınız?	1	2	3	4	5	6
69. Bir topluluk karşısında konuşmakta güçlük çeker misiniz ?	1	2	3	4	5	6
70. Kendinizi çok defa acınacak halde hisseder misiniz?	1	2	3	4	5	6
71. Anne-babanızdan birinin sizi sürekli sınırlendiren bir alışkanlığı var mıdır?	1	2	3	4	5	6
72. Sık sık aşağılık duygusuna kapıldığınız ve şikayet ettiğiniz olur mu?	1	2	3	4	5	6
73. Çok zaman kendinizi yorgun hisseder misiniz?	1	2	3	4	5	6
74. Kendinizi sinirli bir insan sayar mısınız ?	1	2	3	4	5	6
75. Kalabalık bir grupta dans etmekten hoşlanır mısınız?	1	2	3	4	5	6
76. Dış görünüşünüzden dolayı çok defa çekingenlik duyar mısınız?	1	2	3	4	5	6
77. Annenizi babanızdan daha çok mu seversiniz?	1	2	3	4	5	6
78. Hazımsızlıktan şikayetiniz var mı?	1	2	3	4	5	6
79. İyi tanımadığınız birisinden bir şey isteyecek olsanız, gidip söylemektense bunu kendisinden bir yazı veya mektupla mı istersiniz?	1	2	3	4	5	6

80. Yüzünüz kolayca kızarır mı?	1	2	3	4	5	6
81. Evin huzurunu bozmamak için çok defa konuşmamayı veya evden çıkıp gitmeyi düşündüğünüz olur mu?	1	2	3	4	5	6
82. Pek tanımadığınız fakat fazlasıyla hayran olduğunuz bir insan karşısında çekingenlik duyar mısınız ?	1	2	3	4	5	6
83. Bademciğiniz veya gırtlak iltihabınız var mı?	1	2	3	4	5	6
84. Şunun veya bunun sahte olduğu yönünde kuşkularınız olur mu?	1	2	3	4	5	6
85. Anne veya babanızın davranışlarının, üzerinizde büyük bir korku yarattığı zamanlar olur mu?	1	2	3	4	5	6
86. Sık sık kusma, ishal veya mide bulantısı geçirdiğiniz olur mu?	1	2	3	4	5	6
87. Sosyal bir etkinlikte ara sıra öne çıktığınız olur mu?	1	2	3	4	5	6
88. Çok çabuk alınırsınız ve kırılırsınız mı?	1	2	3	4	5	6
89. Kabızlıktan çok şikayetçi olduğunuz olur mu?	1	2	3	4	5	6
90. Birisi ile karşılaşmamak için hiç yolunuzu değiştirdiğiniz oldu mu?	1	2	3	4	5	6
91. Aile bireylerinize karşı ara sıra sevgi ile karışık nefret hissi duyduğunuz olur mu?	1	2	3	4	5	6
92. Bir toplantiya geç kaldığınızda öndeki koltuklardan birine gidip oturmaktansa ayakta durmayı veya çıkıp gitmeyi mi tercih edersiniz?	1	2	3	4	5	6
93. Çocukken çok hastalık geçirdiniz mi?	1	2	3	4	5	6
94. Muhtemel felaketlerle karşılaşmak korkusu ile tasalanırsınız mı?	1	2	3	4	5	6
95. Kolayca dost edinebilir misiniz?	1	2	3	4	5	6
96. Genellikle annenizle aranız iyi midir ?	1	2	3	4	5	6
97. Başkaları içinizden geçenleri okuyor diye endişelenir misiniz?	1	2	3	4	5	6
98. Burnunuzdan nefes alırken sık sık güçlük çeker misiniz?	1	2	3	4	5	6
99. Uyumanıza engel olacak hiçbir gürültü olmadığında bile sık sık uyumakta güçlük çektiğiniz olur mu?	1	2	3	4	5	6

BÖLÜM II.

Lütfen her bir ifadeye <u>sizin düşüncelerinizi yansıtmaması bakımından</u> ne derece katıldığınızı sağ tarafta bulunan derecelendirme üzerinde belirtiniz.	Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Genellikle	Çoğu zaman	Her zaman
	1. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.	1	2	3	4	5
2. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
3. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.	1	2	3	4	5	6
4. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar birşeyler yapabilirim.	1	2	3	4	5	6
5. Kendimde gurur duyacak fazla birşey bulamıyorum.	1	2	3	4	5	6
6. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.	1	2	3	4	5	6
7. Genel olarak kendimden memnunum.	1	2	3	4	5	6
8. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.	1	2	3	4	5	6
9. Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6
10. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6

BÖLÜM III.

Lütfen son olarak aşağıdaki soruları yanıtlayınız.

1. Yaşınız :
2. Cinsiyet : Kadın Erkek
3. Medeni durumunuz : Bekar Evli
4. **Eğitiminiz**
 İlk ve orta Lise Üniversite
 Yüksek Lisans Doktora
5. **Lütfen ekonomik durumunuzu en iyi tarif eden ifadeyi işaretleyin.**
 Hiç düşünmeden harcama yapabilirim.
 Rahat harcama yapabilirim
 Sıkılmadan harcama yapabilirim
 Düşünerek harcama yapabilirim
 Temel ihtiyaçlarım dışında oldukça zor harcama yapabilirim
 Temel ihtiyaçlarımı bile zor karşılıyorum.

BİTTİ - teşekkür ederiz.

ÖZGEÇMİŞ

Diyarbakırda doğdu. İlköğretim Ali Emiri İlköğretim Okulunda tamamladı. Ortaöğretim ve Liseyi Açıköğretimden tamamladı. Lisans eğitimini Haliç Üniversitesi Psikoloji bölümünde tamamladı (2015). Yüksek Lisans eğitimini Beykent Üniversitesi Klinik Psikoloji Bölümünde tamamladı (2017). Eğitim ve öğrenimi boyunca çeşitli ulusal ve uluslararası kongre, uluslararası sempozyum, panel ve söyleşilerde bulundu. Aile ve Sosyal Politikalar Bağlı Beyoğlu Sosyal Hizmet Merkezinde Psikolojik olarak görev yapmaktadır.

Nagihan AKBAŞ